

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SADELMAGERLAVET

I KØBENHAVN

HISTORISKE OPLYSNINGER
SAMLEDE I ANLEDNING AF LAVETS
450 AARS JUBILÆUM

AF
R. BERG

UDGIVET AF S. PENTHER

KØBENHAVN
OHR. BIRCHS BOGTRYKKERI VED ANNA BIRCH
MCMX

SADELMAGERLAVET

I KØBENHAVN

HISTORISKE OPLYSNINGER
SAMLEDE I ANLEDNING AF LAVETS
450 AARS JUBILÆUM

AF
R. BERG

UDGIVET AF S. PENTHER

KØBENHAVN
CHR. BIRCHS BOGTRYKKERI VED ANNA BIRCH
MCMX

I.

Lavets Fremkomst og ældste Forfatning.

Det danske Haandværks Fremkomst og Udvikling er nøje knyttet til vore Købstæder. Indenfor disses Mure voksede Haandværkerne efterhaanden op til en Stand, der vel ikke kunde maale sig med det oprindelige Befolkningslag i Byerne, Handelsstanden, men som dog spillede en betydelig Rolle i det daglige Liv og dets Virken. Ret gammel er Haandværkerstanden ikke herhjemme; den naar næppe meget udover det 13. Aarhundrede, og det er først i det 15. Aarhundredes første Halvdel, at den er helt udviklet. Paa dette Tidspunkt gør den sig imidlertid ogsaa stærkt gældende, og det er sikkert ikke uden en vis Frygt for, hvad den kunde blive til i politisk Henseende, at Datidens Byretter udtrykkelig bestemmer, at ingen Haandværker maatte vælges til Byens Raad.

Men det 15. Aarhundrede, der udelukkede Haandværkerne fra Byens Styrelse, og dermed betegnede dem som en i social Henseende lavt staaende Klasse, skænkede til Gengæld deres økonomiske Forhold en betydelig Interesse. Det er nemlig paa denne Tid, Lavsvæsenet indrettes med hele dets vel afvejede System af Rettigheder og Forpligtelser.

Det ene Haandværk efter det andet organiseres og omgærdes af de Skranker og den Beskyttelse, der passede saa godt for det middelalderlige Marked, og som Aarhundreder igennem skulde blive Grundlaget for den danske Haandværkerstands Udvikling.

Som Regel var det vistnok Haandværkerne selv, der gav Stødet til Dannelsen af et Lav, men da denne Bevægelse faldt sammen med Tidens Trang til at organisere alt Næringsliv indenfor faste

Former og desuden stemmede med Hovedsætningen i den da gældende Næringslovgivning: Enhver skal ernære sig af sit Embede, saa er der næppe fra Øvrighedens Side bleven dæmmet op for den.

Det er denne almindelige Trang til Avtorisation af Arbejdet, der i Aaret 1460 har bevæget de københavnske Remmesnidere og Pungemagere til at slutte sig sammen og forfatte en Skraa, som en skreven Vedtægt den Gang kaldtes, og begære Øvrighedens Stadfæstelse derpaa.

Denne fik de nævnte Aar, Torsdagen før Palmesøndag (den 3. April), hvilken Dag de »beskedne Mænd« Læssø Todde, Peter Kaal og Joon Magnesson med flere gode Mænd af Remmesnider og Pungemager Embedet lod Skraaen oplæse paa Stadens Raadhus for Hr. Joachim Griis, Ridder og Høvidsmand paa Københavns Slot og for Borgermester og Raad.

Forinden vi gaar over til at gøre Rede for Skraaens Indhold, blot et Par Ord om, hvad Remmesniderne og Pungemagerne var for Haandværkere. Ganske nøjagtigt formaar vi ikke at sige det, ligesaa lidt som vi kan udtale noget bestemt om Haandværkets Alder, men saa meget staar fast, at Remmesniderne arbejdede i Læder og Pungemagerne i Skind. Remmesniderne svarede nogenlunde til vor Tids Sadelmagere, kun at der ind under deres Haandværk faldt adskillige Arbejder, som nu ikke mere bruges, f. Eks. Forfærdigelsen af Læderklædninger. Pungemagerne kan nærmest jævnstilles med Handskemagerne med den Forskel, at deres Hovedbeskæftigelse i Overensstemmelse med deres Navn synes at have gaaet ud paa at lave Punge. Om begge Haandværk gælder det endvidere, at de selv garvede og beredte det Læder og de Skind, de havde Brug for.

Remmesnidere og Pungemagere var forøvrigt to forskellige Slags Haandværkere, der ikke gensidigt maatte gribe ind i hinandens Bestillinger. Forklaringen til, at de har sluttet sig sammen i et Lav maa da sikkert heller ikke søges i det tilsyneladende beslægtede i deres Haandtering, thi i den Henseende havde det været naturligere for Pungemagerne at søge Forbindelse med Skindere og Bundtmagere. Snarere er det sandsynligt, at Remmesniderne og Pungemagerne som Udøvere af Haandværk, hvis Oprindelse ikke

ligger saa langt tilbage i Tiden som Skindernes, i Udførelsen af deres Haandtering, paa flere Omraader er stødt sammen med disse og derfor har følt Trang til at faa Brev paa deres Ret til at existere som selvstændige Haandværkere. At det saa netop blev Remmesniderne og Pungemagerne, der fandt hinanden, kan forklares deraf, at hvert Fag for sig ikke har haft Udøvere nok til at yde hverandre den gensidige Hjælp og Bistand i Sorg og Glæde, der ved Siden af den faglige Karakter, gav de gamle Lav deres Præg som Broderskaber.

For at faa et Indblik i Lavets Virkemaade vil vi nu gennemgaa Skraaens Enkeltheder.

Lavsbrødrenes Rettigheder betones ved Bestemmelsen om, at ingen maatte udøve Haandværket, medmindre han var det mægtigt.

Fremmede Remmesnidere og Pungemagere, der kom til Byen, maatte ikke sælge deres Arbejde i Stykketal, men kun i Heller eller Halv-Dusinvis. En Undtagelse herfra dannede, hvad Skraaen kalder »standende Kræmmere, som pleje at staa ude med mange Haande Ting«.

Alt, hvad en fremmed Remmesnider og Pungemager førte til Byen, skulde først synes af Oldermannen og Stolsbroderen, om det var godt udført. Var dette ikke Tilfældet, ifaldt den skyldige Bøder til Kongen og Byen.

I disse Bestemmelser ligger hele Datidens Næringsret udtrykt. Lavets Medlemmer har til en vis Grad Eneret paa Haandværkets Udøvelse; kun som en Slags Sikkerhed for, at denne Ret ikke blev misbrugt, aabnede man ved Markeder og lignende Adgang for Handlende og Haandværkere andet Steds fra. Denne Konkurrence har dog neppe haft synderligt at sige. Det var jo den haandværksmæssige Teknik, der raadede, og den var i Stand til at beherske det lokale Marked. Paa Grund af de dyre og vanskelige Transportforhold, og da Arbejdslønnen var nogenlunde ens overalt, kunde fremmede Haandværkere derfor kun i ringe Grad trække Kunder til sig, med mindre de da præsterede bedre og smukkere Arbejde end Byen var vant til.

Det Monopol, Stedets Haandværkere herved fik paa deres Bestilling, blev dog ingenlunde udbyttet i den Grad, som Monopoler

er bleven det i vore Dage. I en Tid, hvor Klassebevidstheden er saa stærkt udpræget, som den var det i Middelalderen, faldt det ikke nogen Haandværker ind at tænke paa at overstige de Grænser, hans Stand og Næring satte for ham. Han forlangte kun saa meget for sit Arbejde, at Fortjenesten kunde strække til til et stands-mæssigt Underhold og til at opretholde den en Gang vedtagne Levefod.

Til Gengæld herfor paatog Haandværkeren sig at lave godt og solidt Arbejde. For at kunne holde denne Forpligtelse var det imidlertid nødvendigt, at enhver, der vilde have Ret til at udøve Haandværket, gennemgik en Læretid og tilsidst viste en Prøve paa sin Dygtighed.

Nogen bestemt Læretid fastsætter Skraaen ikke. Derimod fastsætter den, at enhver Dreng, der antoges i Lavet, ved Indtrædelsen skulde give en Td. Øl til Brødrene, et Fad Saltmad med det nødvendige Brød samt 1 Mark Voks til Messen.

Som Mesterstykke, der skulde laves i Oldermændens Hus, fordredes af Remmesnidere: Et Bidsel og et Bringestykke*), Indsyning af en Slethage samt et Spændebælte.

Pungemagerne skulde skære et Par dobbelte Handsker, udstyret med Silke samt lave en Ringeping og god Kvindepung.

Naar Broderen skulde til at skære sin Mestergærning, skulde han lægge $\frac{1}{2}$ Td. Øl frem for Brødrene, samt give et Fad Saltmad med Brød.

Var Mesterstykket færdigt og anerkendt, fulgte Optagelsen i Lavet, der, foruden de ovennævnte Omkostninger, var betinget af, at der betaltes 1 lybsk Mark Penninge, samt blev givet en »Kost«, bestaaende af to Skinker, to ferske Retter, to Fade Smør, to Oste, Hvedebrød og Skonruggen, som dertil hørte, samt to Tdr. Øl.

Det var, som man ser, ikke saa lidt der forlangtes, men dog næppe mere, end de fleste kunde overkomme. Man har hermed kun fulgt almindelig Skik og Brug og næppe tilsigtet at sætte en Pris, der var saa høj, at den kun kunde overkommes af faa. Den Tid var endnu ikke kommen, da der havde dannet sig et nyt Lag under Haandværkerstanden, som det gjaldt om at værne sig imod.

---

*) Naar det i Originalteksten hedder om Bidslet, at Hovedlaget skal være fadet (omviklet eller indsyet) i tre Ringe og Bringestykket (forøel) fadet i tre Ringe og med Doppe lodet paa alle Knuder, saa er det næppe muligt nu nærmere at forklare Meningen.

I Spidsen for Lavet stod en Oldermænd, hjulpet af en Stolsbroder. Oldermænden styrede alle Lavets Anliggender, paasaa, at Brødrene udførte deres Arbejde solidt og godt og skulde ubetinget adlydes. Til Gengæld for denne Avtoritet maatte han rigtignok betale dobbelte Bøder, om han forbrød sig. Fra Øvrighedens Side førtes Kontrol med Lavet gennem en af Borgermester og Raad valgt »Bisidder«, i Reglen en Raadmand.

I Lavet optoges kun uberygtede Dannefolk. Det omfattede ikke blot Mestrene, men ogsaa deres Hustruer og Svende. Lavet var nemlig ikke alene en faglig Organisation, men i lige saa høj Grad et Broderskab eller en Familie, hvis enkelte Medlemmer, Brødre og Søstre, var forpligtede til at yde hverandre Hjælp, naar der var Nød eller Sygdom paa Færde.

Naar en Broder eller Søster døde, skulde Lavet sørge for, at der blev sunget en Vigilie og tre Messer for deres Sjæle, ligesom der skulde sørges for, at de blev fulgt til Jorden.

Ingen Broder maatte føre Klage over en anden for Byfogden, forinden Sagen først havde været for Oldermænden og Stolsbroderen. Forbrød nogen sig herimod, skulde han bøde 1 Tønde Øl.

Naturligvis maatte heller ingen Broder lokke en Svend fra den anden. Det kostede en Tønde Øl i Bøde for Mesteren og 1 Mark Voks til Alteret for Svenden.

Heller ikke maatte nogen Broder holde en Svend, der arbejdede for egen Regning. Bøden herfor var den samme som ovenfor nævnt.

Der tilstræbtes i det hele en vis Lighed mellem Brødrene indbyrdes, baade i økonomisk og social Henseende. Derfor sørgede man for, at Priserne var ens og at Arbejdet var af samme Godhed. Oldermænden skulde fire Gange om Aaret, naar der holdtes Stevne, efterse hver enkelt Broders Gærning. Den, hvis Arbejde der da var noget at udsætte paa, skulde bøde efter Brødrenes Dom.

Kom der Klage over, at en af Brødrene ikke havde gjort »ret Købmands Gods«, da skulde han give Køberen Erstatning og bøde to Mark Voks til Messen.

Disse Bestemmelser synes at tyde paa, at Brødrene lavede Arbejde paa Oplag og senere solgte det ved Markederne, dels i Byen selv, dels i andre Byer hvor ingen Remmesnidere og Pungemagere fandtes. At Roskilde Marked i den Henseende har spillet

en Rolle for vort Lav, ses af den Omstændighed, at man ret ofte finder Datoer i Lavsbogen med dette Marked som Udgangspunkt.

Udgjorde Brødre og Søstre en Enhed baade under Livets alvorlige Forhold og i den daglige Gærning, saa forstod de dog ogsaa at finde sammen, naar der var Liv og Lystighed paa Færde.

Det fremgaar af Skraaen, at man foruden at gaa i Kirke sammen ogsaa holdt fælles Gilder. Og at man ved disse Festligheder, i hvilke saavel Brødre og Søstre som Svendene deltog, kunde mere sig saa meget, at det til Tider gik over Stregen, derom indeholder Skraaen et Par karakteristiske Bestemmelser.

I dennes 9. og 10. Stykke hedder det saaledes: »Hvilken Broder eller Broders Svend eller Gæst, som kiver eller slaar nogen i Lavshus eller i Gaarden, bøde en Td. Øl til Brødrene og 1 Mark Voks til Messen, Kongens og Stadens Ret ukrænket«.

»Hvo som spyr eller noget deslige urent gør i Lavshus eller i Gaarden eller teer sig ukvemmelig med sin Ende eller kalder nogen Skalk, Horsøn, Tyv eller Forræder, bøde en Td. Øl til Brødrene og en Mark Voks til Messen, Kongens og Stadens Ret ukrænket.«

Under disse Bestemmelser levede Lavet et Par Menneskealdere. Desværre kender vi ingen Enkeltheder fra dets tidligste Historie. Først fra det 16. Aarhundredes Begyndelse flyder Kilderne noget rigeligere, men herom i næste Afsnit.

II.

Lavsartiklerne af 1514.

Remmesnider- og Pungemager Lavet har næppe talt ret mange Medlemmer. Betydelige Bedrifter har ingen af Mestrene haft, og det er næppe alle, der har kunnet holde Svende. De fleste har sikkert maattet nøjes med en Dreng. Antallet af af Svende var i Middelalderen ikke stort, og har næppe nogensinde overskredet Mestrenes i nummerisk Henseende. Svendetiden var endnu den Gang en Art Læretid, og Maalet for en Svend var, saa hurtigt som muligt, at blive sin egen Mand. Man kan derfor ikke sammenligne Datidens Svende med vor Tids Arbejdere. De stod i social Forstand i samme Række som Mestrene og var kun disse underordnede, for saa vidt som de i Svendetiden hørte til Mesterens Husstand og i faglig Henseende sikkert ofte havde en Del at lære, inden de kunde ansees for at være Haandværket mægtigt. Svendetiden har imidlertid næppe været synderlig lang, og kan som Hovedregel kun betragtes som en Art Ventetid paa Mestertitlen.

Var Mesterskabet naaet, og Optagelsen i Lavet sket, havde Svenden naaet Endepunktet for sin sociale Løbebane. Indskrænket som Haandværkeren var til alene at virke for det forholdsvis lille lokale Marked, og tvungen som han blev at Lavsreglerne til at arbejde paa samme Maade som sine Fæller, var der kun ringe Mulighed for den enkelte til at naa en fremragende Stilling. Naar hertil kommer, at Uddannelsen var saa nogenlunde ens for alle, at den haandværksmæssige Teknik satte sine bestemte Grænser for, hvad der kunde ydes, vil man forstaa, at de enkelte Mestere maatte komme til at staa paa omtrent det samme økonomiske Standpunkt. Nogen Spore for den flittige og dygtige Mand til at

hæve sig over det almindelige Niveau ved bedre og smukkere Arbejde fandtes der heller ikke, da Lavet bestemte Priserne for Arbejdet, saa at ingen Mester blev fristet til at øve nogen Konkurrence mod sine Fæller.

Klassebevidstheden og Standsligheden var de alt beherskende Principer. Individet betød intet. Dette havde selvfølgelig sine Fordele. Det medførte et godt Kammeratskab og en smuk Følelse af at høre sammen i godt og ondt, hvad der havde sin store ethiske Betydning. Men paa den anden Side kan det ikke nægtes, at alle de mange Skranker, der saaledes var sat for den enkeltes Handlefrihed og Udviklingsmulighed, holdt mange gode Kræfter nede og i umendelige Tider bidrog til at indskrænke Haandværkerstandens aandelige Synskres og til at hæmme dens økonomiske og sociale Fremskridt.

Haandværksmesterens Virkefelt indskrænkede sig til Værkstedet. Det blev den lille Verden, der var bestemmende for hans Syn og hans Interesser. Her arbejdede han fra Morgen tidlig til Aften silde, som Regel paa samme Maade, uden nogensinde at prøve noget nyt og uden at se andet end sit eget og sine Fællers Arbejde. Hans Hovedfortjeneste blev, hvad han kunde erhverve sig ved sine egne Hænders Gerning. Det var nok til et nødtørfigt Udkomme og mere forlangte den nøjsomme Haandværksmand ikke.

Men til Gengæld vægrede han sig ogsaa ved at gaa derunder. Han forlangte sin Rettighed til at tjene Brødet for sig og sine respekteret og vaagede med et mistænksomt, til Tider smaaligt, Blik mod alt og alle, der paa nogen Maade gjorde eller kunde komme til at gøre Indgreb i hans Næring.

Hele vor Haandværkerstands Stræben, saalænge Lavstiden varede, gik ingensinde udover dette Maal. Den søgte aldrig, som vor Tids Haandværker- og Arbejderstand, at hæve sig socialt, men kun at holde paa de en Gang bestaaende Lavsrettigheder.

Bevægelsen herfor kom frem paa to Maader. For det første i Aarvaagenhed mod de Fag, der paa Grund af deres beslægtede Arbejdsfelt kunde komme til at gribe ind paa Omraader, der ved Lov eller Sædvane var forbeholdt Udøvernes eget Haandværk, og for det andet ved, paa forskellig Vis, at dæmme op for Tilgang af nye Kræfter, der forringede Erhvervsbetingelserne for dem, der alt havde naaet Mesterretten.

Remmesnider- og Pungemagerlavet danner ingen Undtagelse fra den almindelige Regel.

Saa vidt vi kan se, har det meget tidligt været Genstand for Indgreb fra andre Haandværk, navnlig fra Bundtmagere og Skindere, og har efter Evne værget sig derimod; paa den anden Side tør man gaa ud fra, at Remmesnidere og Pungemagere heller ikke selv altid har holdt sig paa Rettens gyldne Vej.

Nu har det sikkert ikke været let at drage noget bestemt Skel mellem de nævnte Fags Omraader. Alle arbejdede de jo i Skind, og det kunde derfor let ske, at det ene Fag kom til at udføre Ting, som det andet havde Hævd paa. Den Grænse, som var dragen for Skindernes Haandtering i Malmø, at de kun maatte udføre Arbejder i Skind, paa hvilke Haaret var bleven siddende, synes ikke at have eksisteret med samme Skarphed i Kjøbenhavn.

Efter de Klager, Remmesnidere og Pungemagere fremkom med til Borgermester og Raad 1514, dristede Bundtmagere og Skindere sig i hvert Fald til at forfærdige Handsker af barket, alluneret og semsberedt Skind samt til at garve Barke-, Allun og Semsælæder, hvad der altsammen efter Sædvane tilkom Remmesnidere og Pungemagere.

Borgmester og Raad gav Klagen Medhold, »helst fordi det ene Embede fordærver det andet, med mindre enhver bruger sit Embede og holder det ved Magt, hver efter sin Lejlighed, som Embedet tilhører«.

De udstedte derfor den 4. August 1514 nye Lavsartikler for Remmesniderne og Pungemagerne.

Disse Artikler indeholder for en Del de samme Bestemmelser som Skraaen af 1460; paa flere Punkter fremtræder de imidlertid i udvidet Skikkelse og indeholder ogsaa enkelte nye Regler, der er af Interesse, for saa vidt som de viser os Retningen af den Udvikling, Lavet var kommen ind i, siden de første Artikler blev udstedte.

En saare karakteristisk ny Bestemmelse er saaledes den, der fastsætter, at ingen kan blive Mester, medmindre han havde tjent en Dannemand i to Aar. Først efter Forløbet af denne Tid kunde en Svend »æske Embedet« og faa Lov til at lave Mesterstykke.

Vi har aabenbart her et Forsøg fra de gamle Mestres Side,

om ikke paa at hæmme Adgangen til Lavet, saa dog nogenlunde at sætte Grænser for, at ikke den første den bedste blev optaget i Broderskabet.

I Overensstemmelse hermed staar Bestræbelserne for paa en Maade at gøre Bestillingen arvelig i Familien. Baade efter den gamle og den nye Skraa, slap en Mestersøn med en »halv Kost«, naar han vilde optages i Lavet, ligesom en Enke efter en Mester beholdt Ret til at udøve Haandværket og kunde overføre denne Ret paa den, hun eventuelt senere giftede sig med.

Tendensen er tydelig nok og den skærpes yderligere ved, at der foruden de sædvanlige Traktementer og 1 Mark Penninge i Bøssen nu yderligere fordres 4 Mark Voks til Messen, forinden Optagelsen fandt Sted. Ogsaa i social Hensende gør man Adgangen noget vanskeligere, hvad der tyder paa, at den Tilgang, Haandværkerstanden fik, ikke altid har været paa Højde med de Fordringer, man maatte stille, for ikke at sænke Niveauet.

Betegnende er det saaledes, at man fra denne Tid af, indenfor alle Fag begynder at forlange Bevis for de ny tiltrædendes ægte Herkomst.

De her omhandlede Artikler forlanger endvidere, at enhver Svend skal bevise, at han er kommen ærlig og skellig af sin Lære. Kunde han ikke det, maatte han betale den samme Afgift, som om han nys var udgangen af Lære indenfor Lavet.

Forøvrigt understreger de nye Artikler de disciplinære Fordringer noget stærkere end de gamle og udvider dem endog paa enkelte Omraader.

Dette gælder saaledes Bestemmelsen om, at ingen Mester maa tage en Svend fra den anden i Utide, ligesom det vedtages, at en Mester i det hele taget ikke maa antage nogen Svend, selv om han er kommen fra sin Mester paa rette Maade, medmindre der forinden er forhørt hos denne, om hans Forhold.

Det gøres alle Brødrene til Pligt at møde ved Lavsstevnerne under en Bøde af 4 Mark Voks i Mangel af lovligt Forfald.

Ligeledes indskærpes en allerede 1511, den 22. August, indført Bestemmelse om, at ingen Mester maa have en Læredreng i sit Hus udover 14 Dage uden at lade ham indskrive hos Oldermanden.

Hvad det indre Liv i Broderskabet angaar, findes der ogsaa for

dette stærkere præciserede Bestemmelser, hvad der maaske kan tyde paa, at Disciplinen ikke altid har været saa god, som den burde være.

Allerede omkring ved 1500, medens den gamle Skraa endnu var gældende, havde man vedtaget, at ingen maatte tale, uden Oldermændens Forlov. Det kostede 1 Hvid i Bøde og i Gentagelses Tilfælde dobbelt saa meget.

Endvidere, at den, som gik overhørig bort fra Lavsstevnet og ikke vilde gøre sin Broder Ret, skulde være Lavet saa nær, som Brødrene vilde.

Disse Bestemmelser skærpes nu yderligere og suppleres med Bøder for forskellige andre Forseelser.

En $\frac{1}{2}$ Td. Øl og en Mark Voks til Messen skulde saaledes den bøde, som ulovlig udeblev fra en Broders eller Søsters Jordefærd.

En hel Td. Øl og 2 Mark Voks til Messen maatte den betale, der uden lovligt Forfald, forsømte at bære Lavets Stage eller Lys i den Procession, Brødrene deltog i paa Hellig Legems Dag.

Den yngste Broders Forretninger bestemmes nøjagtigere ved følgende vidtløftige nye Paragraf.

»Hvilken som sidst Broder vorder, han skal paa Embeds Hværv gaa til alle Brødrene, saa tit som Oldermænden og Stolsbroderen tilsiger, indtil en anden kommer og vorder Broder, og han gør sammeledes. End sker det saa, at nogen Broder sidder hjemme fra Stevne for Broders Forsømmelses Skyld, da bøde han, som Brødrene skulde advare, alt det, som Broder brød, der hjemme sad. Skal og den, der sidst Broder bliver, være tilbørlig og pligtig at optænde Lys paa vor Lavs Krone i nogle Højtider om Aaret, som er første Paaskedag, Juledag, Pintsedag, Hellig Legems Dag, Vor Herres Opfarelses Dag, Alle Helgenes Dag, Alle Apostles Dag og Jomfru Marie Dag. Gør han det ej eller forsømmer, foruden lovlig Forfald, bøde for hver Gang 2 Mark Voks«.

Disse Bestemmelser ere interessante, da vi herved faar et nøjere Kendskab til den Del, Lavet tog i Tidens almene Kirkeliv og til det religiøse Præg, der var over de gamle Broderskaber.

Endnu skal nævnes, at vi af de nye Artikler faar at vide, at Lavets fire aarlige Stevner holdtes paa følgende Dage: Den næste Søndag efter Paaske Marked, Hellig Knud Konges Dag (10. Juli), Søndagen efter Mikkels Dag og fjorten Dage før Fastelavn.

Nye Lavsartikler af 1549. Faglige Forhold og indre Lavsliv i det 16. Aarhundrede.

Den Konkurrence, Remmesniderne og Pungemagerne klagede over i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede, og som førte til Udstedelsen af de i forrige Afsnit omhandlede nye Lavsartikler af 1514, synes, trods disse, ikke at være aftagen med Tiden.

I Aaret 1549 var det i hvert Fald igen saa galt, at Lavet paany maatte tage sin Tilflugt til Borgmester og Raad.

Det klagede over, at der baade af Indvaanere og udenlandske skete dem »meget for Kort« imod deres Haandværk og anmodede om, at Borgmester og Raad »vilde overveje al Ting, saa at hver maatte nyde og bruge sit Embede og nære og bjærge sig redelig deraf efter Københavns Stads Privilegier«.

Der er vistnok ingen Tvivl om, at Lavet havde Ret til at beklage sig; der foregik sikkert en Del Indgreb i dets Næring. Fristelsen dertil laa altfor nær, og Overgreb kunde næsten ikke undgaaes, da Grænserne mellem de forskellige nær beslægtede Haandværk var saa flydende, og der dukkede saa meget nyt op, som baade det ene og det andet Lav troede at være berettigede til at erhverve sig Eneret paa at udføre.

Hvad Konkurrencen fra Udlandet angaar, saa har denne sikkert været ikke mindre skarp, dog næppe uden Skyld fra Remmesniderne og Pungemagerne selv, fordi de lige saa lidt som andre af Datidens danske Haandværkere i Dygtighed og Intelligens kunde maale sig med Udlandets.

Det var netop Faren ved det gamle Lavsvæsen og de snævre Grænser, det trak om Erhvervsforholdene, at Haandværkerne ingen Lyst eller Energi fik til at følge med Tiden. Man holdt mest af at leve i den gamle, fra Fædrene nedarvede, Arbejdsvis og saa med Mistænksomhed og Uvilje mod alt nyt, der kom frem.

Men under de Forhold, som raadede i det 16. Aarhundrede, hvor Rennaisancen brød paa alle Omraader med det gamle, omformede saavel Tidens Livssyn som det daglige Liv og medførte nye Moder, bragte nye Materialer og ny Teknik frem, var det farligt for Haandværkerne at blive ved i den gamle Slendrian.

Dette viste sig netop i det 16. Aarhundrede. Vi træffer gentagne Gange paa denne Tid Klager over, at Haandværkerne intet kunde udføre, og at de var for dyre med deres Arbejde.

I den af Christian III i Aaret 1558 udstedte Reces hedder det saaledes, at der her i Riget kun findes »faa Haandværksfolk, som noget kunne«, og 1578 lyder Klagen endnu stærkere, naar Frederik II siger, at der her udi Riget befinder sig stor Brøst for godt Haandværksfolk.

Vi staar her overfor de Anker, der maatte blive en Følge af, at Kongerne og Adelen stadigt manglede dygtige Kræfter blandt Landets egne Haandværkere til alle deres mange Nyforetagender og derfor i stor Maalestok lod deres Arbejde udføre i Udlandet eller i Skarevis indforskrev fremmede Arbejdere.

Men ogsaa i en anden Henseende var Tiden de danske Haandværkere ugunstig. Den i det 16. Aarhundrede stigende Kongemagt havde ikke noget godt Øje til de mange selvstyrende Lav, som kunde skrue Priserne op paa deres Arbejde efter eget Tykke, og som gjorde Adgangen til Optagelse i Lavene vanskeligere end Kongemagten holdt af. Det var efter Datidens Mening Kongemagtens Opgave at regulere Folkets økonomiske Liv, bestemme Varepriser, ordne Ind- og Udførsel, sætte Grænser for Luksus o. s. v.

I Arbejdet herfor stødte Regeringsmagten imidlertid mod alle de Skranker, tidligere Tidens Næringsret havde dannet om det lokale Marked, mod Aarhundreders Fordom, mod Lavsvæsenet og dets Eneret paa Erhvervet og dets deraf følgende Lyst til at holde ny Tilgang borte.

Om nu end Regeringsmagten ingenlunde altid var helt klar over sine økonomiske Maal og vel navnlig endnu ikke var det i det 16. Aarhundrede, saa var den dog paa det rene med, at den i Lavsvæsenet havde en Fjende, som burde modarbejdes, naar Muligheden var for det.

Igennem hele det 16. Aarhundrede træffer man da ogsaa den

ene Bestemmelse efter den anden med denne Hensigt. Frederik I havde endog 1526 helt ophævet Lavene. I Recessen af 1537 bestemte Christian III, at alle Haandværk skulde være fri, »saa at den ene maa saavel som den anden bjærge sig og Kunsten formere sig blandt Folket«. Der udstedtes Paabud om Indtrædelsespengenes Nedsættelse o. s. v., altsammen fordi man insinuerede, at naar en ung Haandværker vilde nedsætte sig, »da blev ham af de gamle vægret at komme i Lavet« som det hedder i Christian III's Reces af 1558. Det befaledes derfor i denne, at der i Indtrædelsespenge ikke maatte fordres mere end 1 Gylden (ca. 4 Kr.) samt at den ny indtrædende ikke maatte besværes med at lave Mesterstykke.

Vi kender for lidt til de sociale Forhold i det 16. Aarhundrede til at kunne dømme om Berettigelsen af de Forholdsregler, Kongemagten traf overfor Lavene saavel som om den Modstand, disse ydede.

Naturligvis har de Skranker, som Lavene satte for en fuldstændig fri Adgang til Optagelse, staaet i Forbindelse med et vist Pres, der øvedes mod dem, og dette Pres har sikkert bestaaet i den forholdsvis stærke Indvandring, der fandt Sted fra Land til Købstad og især til København.

Det kan saaledes fremhæves, at kun et eneste af de Medlemmer, der optoges i Remmesnider og Pungemagerlavet i den sidste Halvdel af det 16. Aarhundrede, var født i København.

Af de andre var seks fra Tyskland, fire fra Skotland, medens Resten, ialt 13, var indvandret fra de danske Provinser, fem fra Købstæder og otte fra Landet.

Man tager imidlertid fejl, naar man tror, at Lavenes Optræden mod denne Indvandring havde nogen stræng prohibitiv Karakter. Havde vedkommende lært Haandværket paa rette Maade og ellers var en »ærlig« Mand, blev der i Virkeligheden ikke stillet stort andre Fordringer end dem, der havde været gældende omtrent lige siden Lavene blev til. I det 16. Aarhundrede kommer der i hvert Fald ingen nye Krav af Betydning til udover dem, der er nævnt foran.

Lavenes Modstand rettedes kun mod Optagelse af mindre faguddannede Personer, som ved at skabe en stor Konkurrence og

ved at sætte Priserne ned, vilde have sænket hele Haandværkerstandens sociale og økonomiske Niveau. At Haandværkeren stred herimod er ikke underligt; han var selv en fattig Mand, hvis hele Kapital som Regel kun var de bare Næver og en Smule Værktøj. Han kæmpede for Eksistensen, thi en Udvidelse af Produktionen med de Afsætningsmuligheder, som det lokale Marked bød, var ganske utænkelig.

Heri ligger den dybeste Aarsag til at Kongemagtens Reformer maatte strande. De var for radikale og passede ikke til Tidens økonomiske Forhold, lige saa lidt som de kunde forandre den haandværksmæssige Teknik, der var afgørende for Produktionen.

Den næringsdrivende Befolkning i Landet følte sig endnu ikke som en Enhed og forstod ikke Kongemagtens nationale Erhvervs-politik. Hver By og hver Stand foretrak at holde paa sit og bevare sine særlige Privilegier. Bystyrelserne holdt Haanden over det lokale Næringsliv og kymrede sig kun lidet om, hvad der skete udenfor Byens Mure.

Det er med denne Holdning fra Bystyrelsernes Side for Øje ikke vanskeligt at forstaa, at Borgmester og Raad i Kjøbenhavn overfor Lavene havde en anden Opfattelse end den, som Kongemagten gjorde sig til Talsmand for, lige saa lidt som man kan undre sig over, at de holdt paa de gamle Vedtægter og efter Evne udvidede dem i Haandværkernes Favør.

Det var netop dette Standpunkt, Borgmester og Raad indtog, da Remmesnider og Pungemagerlavet 1549 klagede til dem over Indgreb i Næringen. De lyttede til deres »christelige, redelige og nødtørftige« Begæring og udstedte, ligesom deres Forgængere havde gjort 1514, nye Artikler, der paa alle Omraader bekræftede Lavets gamle Rettigheder og desuden satte lovligt Stempel paa de Bestemmelser, som var komne i Brug indenfor Lavet i Løbet af den svundne Menneskealder.

Disse nye Artikler, der er daterede den 2. August, indeholder i alt væsentlig det samme som de gamle Bestemmelser. Det betones igen heri, at Forfærdigelsen af Handsker af Barkelæder, Semslæder eller Allunlæder hører Remmesniderne og Pungemagerne til.

Optagelsesbetingelserne og Mesterstykkerne er omtrent de

samme, kun forlanges det nu, at den, der vil ind i Lavet, forinden maa forevise »Ægtebrev« d. v. s. yde Bevis for, at han var ægte født og forøvrigt var uberygtet.

Omkomstningerne er derimod bleven forøget med en Afgift af 4 Mark (ca. Kr. 6.00) til Raadet. Det færdige Mesterstykke, der for Remmesnidernes Vedkommende har ombyttet de to tidligere Skraaers Bringestykke med et »Krabbetøj« (Skabrak) med 9 »Svanck«-Remme, tilhørte vistnok fra gammel Tid Lavet. Nu bestemmes det, at den af Øvrigheden beskikkede Bisidder skulde beholde »Krabbetøj« og Handskerne for sin Umage.

Af den Slags Smaaindtægter for Bisidderen indførtes der vistnok i Tidens Løb en Del. Embedslønningerne bestod jo den Gang udelukkende i Sportler og jo flere, der kunde skaffes, jo bedre i Grunden for begge Parter.

Naar man sammenholder disse Bestemmelser med de hyppigt fremkommende Klager fra Kongemagtens Sider over, at Lavene hindrede Adgangen for de unge, saa maa det indrømmes, at der her ikke er nogen stor Grund til Klage. Hverken fagligt eller økonomisk kan Fordringerne kaldes særlig meget skarpere end de tidligere havde været.

Om Remmesniderne og Pungemagerne, hvis Færd vi kan følge gennem de fra Aaret 1554 bevarede Lavsprotokoller, gælder det desuden, at de var endog meget liberale, hvad den økonomiske Del af Optagelsesbetingelserne angaar.

Naar blot den ny indtrædende gav den fastsatte Td. Øl ved Indtrædelsen, skønt heller ikke det holdt man saa strængt paa, saa fik han Kredit i Aarevis med »Kosten«, der fra ca. 1560 er konverteret til 6 Daler (ca. 25 Kr.). Vi kender fra Perioden 1572 til 1620 godt 30 ny optagne Lavsbrødre, men alle har de været fra 4—10 Aar om at betale Optagelsespengene.

Ganske vist blev Recessens Bestemmelser med Hensyn til Indtrædelsespengenes Størrelse, som man vil se heraf, ikke overholdt, derimod synes det, som om man, umiddelbart omkring 1558, har rettet sig efter Forbudet mod at kræve Mesterstykke.

Ret længe har denne Lovlydighed imidlertid ikke varet. Thi fra Begyndelsen af 1560 optages ingen ny Broder uden Mesterstykke, og man synes endog at have lagt Vægt paa, at Arbejdet

blev godt udført. I hvert Fald dømmes en Mesteraspirant i det her omhandlede Tidsrum til en Bøde paa en Td. Øl, fordi der var fundet Fejl i hans Mesterstykke.

At Lavene imidlertid har følt Grunden brænde under Fødderne paa sig, synes at fremgaa af den Styrke, hvormed man paa forskellige Omraader har gennemført den indre Disciplin.

For Remmesnider- og Pungemagerlavet gælder dette saaledes Priserne, som alle maatte overholde.

1555 fastsættes følgende Takst:

1 Kvindepung med to Ringe	5 Sk. (ca. 42 Øre)
1 Grime	4 Sk. (ca. 33 Øre)
1 Par »Stig Lær«	8 Sk. (ca. 67 Øre)
1 Kryds Gjord	8 Sk. (ca. 67 Øre)

Hvem der ikke overholdt disse Priser skulde bøde 4 Sk., hvilken Bøde senere blev forhøjet til det Beløb, som det paagældende Arbejde var værd.

1561 rettes de nævnte Priser til henholdsvis 6, 6, 10 og 8 Skilling, og der tilkommer en Pris af 24 Sk for et Par Seler. De her nævnte højere Priser skyldes dog næppe egentlige Fordyrelser, men maa snarere betragtes som et Udtryk for den Nedgang i de mindre Møntsorters Kurs, der foregik paa hin Tid.

Det var imidlertid ikke blot Priserne, der skulde være ens, men ogsaa Godheden af de paagældende Varer. Dette indskærpedes paa et Lavsstevne 1576, hvor det, paa Grund af indløbne Klager om, »at Arbejdet gøres ringe og let paa Køb og ikke saa godt Købmandsarbejde som det sig efter vor Skraa hør og bør at være«, vedtoges, »at hvilken Lavbroder, hans Hustru eller nogen hans Tyende eller Tjenere eller nogen anden paa hans Vegne sælger noget Arbejde, som ikke godt er og ringere i Byen end herefter følger skal straks sit første Stevne uden al Undskyldning oplægge og betale«. — —

Priserne fastsættes derefter saaledes:

- 1 Grime med 1 Skaft 6 Sk. (ca. 36 Øre) (senere rettet til 8 Sk.)
- 1 Par Seler med Ringe »och leer och puder« 2½ Mk. (ca. 2 Kr. 40 Øre).
- 1 stor Grime 1 Mk. (ca. 96 Øre).
- 1 Kvindepung 6 Sk. (ca. 36 Øre).

Hvem, der ikke overholdt disse Priser, skulde bøde $\frac{1}{2}$ Td. tysk Øl til Brødrene og »være Lavet saa nær, som Brødrene vilde«.

For nogenlunde at jævnføre de her nævnte Priser med andre af Datidens Værdibestemmelser, skal det anføres, at Daglønnen for en Tømrer- og Snedkermester af Magistraten 1590 fastsattes til 6 Sk. med Kost og 10 Sk. uden Kost. En Svend fik henholdsvis 4 og 8 Sk. og en »Lærekarl« 4 Sk. — om Dagen.

Samtidig kostede en Skæppe Rug 13 eller 14 Sk. og en Skæppe Hvede 20 Sk. En »Skonroggen« paa 10 Lod skulde af Bagerne sælges for 1 Hvid og et langt Brød paa 16 Lod for 1 Sk. og et Hvedebrød paa 5 Lod for 1 Hvid.

For Beklædningsgenstande fastsattes følgende Priser. »Et godt Par Bondesko eller et godt Par dobbelte »Lackeier« Mands Sko for en rund Mark«. Et Par ensoldede »Lackeier« Sko 12 Sk. Et Par Kvinde Sko 12 Sk. og de som mindre er 10 Sk. Et Par Knæstøvler »eller midt paa Laaret« 3 Mark.

Om Skræderne hedder det i den paagældende Takst, at de hidtil havde taget »en utilbørlig og usædvanlig Penning for deres Arbejde«. Der fastsættes derfor følgende Priser: 1 Krave Kaabe 3 Mark, 1 »Hoffuidttsmer« Kaabe 1 Mark, 1 Ovenkjortel af »Saien« 2 Mark, 1 Ovenkjortel af Klæde $1\frac{1}{2}$ Mark, 1 Underkjortel af Klæde 1 Mark, 1 Mands Underkjortel 12 Sk., 1 anden Mands Kjortel $1\frac{1}{2}$ Mark, et Par Mands Hoser og Trøje slet og ret 20 Sk., 1 Kappe slet og ret 1 Mark, 1 Kvindetrøje 1 Mark, 1 Mands Uldskjorte $\frac{1}{2}$ Mark, 1 Par Klæde Nederhoser 4 Sk.

Den indre Lavsdisciplin gjaldt imidlertid ikke blot Varer og Priser, men tillige Lærlinge- og Svendeholdet.

Hvad man holdt meget strængt paa var, at saavel Drengene som Svende havde deres Papirer i Orden. Ingen Mester maatte antage en Svend, uden i første Lavsstevne at fremvise hans Lærebrev. Men foruden dette forlangte man ogsaa Attest for god Opførsel samt »Ægtebrev« af enhver, der vilde være Mester og senere tillige af enhver Svend. 1555 maatte Gert, der lige havde aflagt Mesterstykke, saaledes love at fremvise sit Ægtebrev til Stevnet efter Roskilde Marked eller bøde 1 Td. Øl. Han skaffede det imidlertid ikke og 1556 maatte han derfor forpligte sig til at bringe det inden Aar og Dag eller at have forbrudt Lavet. 1576 stod frem-

deles Klavs Rasmussen ved Stevnet i Oldermændens Hus og lovede at skaffe »Bevisning« for, hvorledes han havde skikket sig i Malmø og hvor som helst, han havde været inden St. Lavrids Dag, under Straf af 1 Td. tysk Øl til Brødrene.

At det imidlertid ikke altid har været let at gennemføre de gældende Regler, ses af, at adskillige af dem ret hyppigt har maattet indskærpes.

Dette gælder saaledes Anmeldelsespligten for antagne Læredrenge og Svende.

1595 maa man f. Eks. fastsætte en Bøde paa 1 Td. Øl for den, som ikke har »ført sin Dreng ind for Embedet den anden Lavsstevne«.

Meningen hermed var den at have Øje med, at Mestrene ikke holdt flere Drenge end sædvanemæssigt, og saa naturligvis iøvrigt den, paa alle andre Omraader at kunne øve Kontrol med Lærlingeforholdet.

Læretiden er i det 16. Aarhundrede noget forskellig. Den begynder med to Aar, men synes sidst i Aarhundredet at have været tre og fire Aar. En enkelt Gang forekommer en Læretid paa fem Aar, men saa skulde Mesteren ogsaa holde Lærlingen »med Sko og Klæder og forsørge ham som sit eget Barn«.

I Indtegningspenge maatte Læredrengen betale 4 Mk. og stille Sikkerhed for, at han forblev i Læren og skikkede sig »ærlig, trolig og vel«.

Heller ikke synes det altid at have været let at faa Medlemmerne til at overholde deres Broderskabsforpligtelser.

1574 maa det atter vedtages, at den Broder, som ikke kommer til Lavsstevne inden Klokken faar udslaaet, skal bøde efter Skraaens Lydelse »uden al Modsigelse«.

At det har været nødvendigt at opfriske Pligten til at møde, vil fremgaa af en Kontrovers, der nogle Aar forinden havde fundet Sted med en Broder ved Navn Gert. Da der blev spurgt ham om Grunden til hans Udeblivelse fra et Lavsstevne, svarede han, »at han ikke vilde vorde straffet, men han vilde komme, om han lystede og var tilfreds med os, og være hjemme, om han lystede«.

Ligeledes maatte man 1554 indskærpe, at de døde skulde

følges til Jorde. Den Broder eller Søster, der ikke gav Møde, skulde bøde efter Skraaen.

De fire yngste Brødre skulde bære Liget, og dersom nogen forsømte det, skulde han bøde 8 Sk.

Stridigheder mellem de enkelte Brødre har heller ikke været udelukket, selv om de ikke ret ofte var saa graverende, at man maatte dømme efter Skraaens Bestemmelser.

Naar dette skete, synes man imidlertid at have dømt med en salomonisk Visdom, nemlig i Reglen saaledes, at begge Parter blev ikendt den samme Straf.

1574 var der saaledes Strid mellem Hans Pungemager og Sander Pungemager, men den blev »venlig og vel forligt« saaledes, at hvilken af Parterne, der først rippede op i Sagen, skulde bøde 1 Td. tysk Øl.

1610 havde Jørgen Pungemager skældt sin Kollega Thomas ud for en »Lapper«, men da Thomas ogsaa havde brugt »utilbørlige« Ord, blev Dommen for begges Vedkommende en Bøde paa $\frac{1}{4}$ Td. Øl.

Alt dette Øl var naturligvis til fælles Gavn og Glæde og blev drukket op paa Lavsstevnerne. Rimeligvis har man dog ikke ladet sig nøje med, hvad der saaledes kunde falde af i Ny og Næ, men ogsaa anvendt en Del af Lavets ordinære Indtægter, nemlig 4 Sk. til hvert Stevne pr. Mester, til at drikke op.

At man havde de fornødne Redskaber til Gilderne fremgaar af Lavsinventaret fra 1572, der bestod af 11 store og smaa Stobe, 8 smaa og 2 store Lavsskaale og 3 hele Potter og 1 Lavskande paa 4 Potter.

Maaske for at der ikke skulde gaa alt for meget med til dette Formaal, bestemte man 1559, at alle de saakaldte Voksbøder samt »Læredrengpengene« skulde forvares »fattige Brødre og stakkels til Hjælp og Trøst«.

Hvad de faglige Forhold i sidste Halvdel af 16. Aarhundrede angaar, er at bemærke, at den standende Strid med Bundtmagerne og Skinderne synes at være traadt noget i Baggrunden. I Lavsbogen findes ikke noget om den. Derimod har der i denne Periode været Uenigheder med Skrædderne og Overskærerne.

1553 maa saaledes Reynoldske Skrædder paa Raadhuset, hvorhen

Anno Dni 1566
 In den 24 Dag februaris gaffens vor
~~marthin~~ ~~allermeest godes vngeschieds for vor liden~~
~~gistering sijn die bliff lacht i vor biff.~~
 24 Decbr
 Anno 73
 1800 i dings februaris gaffens vor liden siffen vor ongeny
 64206 ongenyfti 23 1800 bliff lacht i vor siff
 i f giff pering
 12 dings december liden siff off vor biff. vng
 Anno 1800 i dings februaris gaffens vor liden siffen
 82 for vor 1800 ongenyfti siffen for giff liden 1800 for
 bliff ongenyfti alse siffen giff pering vng
 21 dings dñke vng liden siffen 1800
 bliff ongenyfti siffen giff pering vng
 24 dñke vor siffen siffen vng siffen
 14 octob bliff ongenyfti siffen giff
 pering vng

En Side af Lavets ældste Protokol.

Lavets ældste Segl.

han var stævnet af Oldermænden, indgaa en »venlig Kontrakt« om for Fremtiden ikke at sælge semske Skind til Skade for Remmesniderne og Pungemagerne.

I Aaret 1573 blev Overskærerne for »et siddende Raad« paa Raadhuset »alvorligen budet og befalet at skulle herefter intet befatte eller bevare dem med Remmesnider Embede, hverken med Læderklædning at udtage eller sværte eller udi andre Maader deres Embede at bruge, undtagen med Sems-læderskind, eller Strømper at snitte, som Overskærere saavel som Remmesnidere og Sems-garvere maa bruge«.

Som man ser, var det ingenlunde altid let at vide, hvad man maatte gøre eller ej, og navnlig synes Semsskindene og Arbejderne deraf at have voldet en Del Forvirring.

Beredningen af Sems-læder hørte utvivlsomt fra først af Remmesnidere og Pungemagere til, og det er sikkert til denne Virksomhed, der hentydes ved de i Lavets Segl afbildede Redskaber, der vistnok forestiller Skavejern (et Garverværktøj) foruden en Hammer og en Genstand, der sikkert maa tydes som et Spænde.

Der synes imidlertid i Tidens Løb at være opstaaet Tvivl om Lavets Eneret til denne Garvervirksomhed saaledes, at de Fag, der forarbejdede Varer af denne Slags Læder, ogsaa vilde skaffe sig Ret til at fremstille det. I de nye Artikler for Remmesniderne af 1549 hævdes vel fremdeles disses Ret dertil, men der er dog ligesom lavet en lille Mulighed for at komme uden om den, idet der til den paagældende Bestemmelse om, at ingen maa gøre Sems-læder, uden han er i Remmesnider Embedet, er tilføjet, »uden nogen kan det have med Bisidders, Oldermænds og Lavsbrødres Samtykke«.

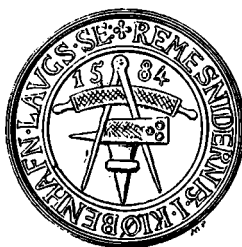
Denne Tilføjelse hænger maaske sammen med, at der i sidste Halvdel af 16. Aarhundrede indenfor Lavet fremstaar et helt nyt Fag, der benævnes »Semsbereder« eller »Feldbereder«, hvilket Haandværk sandsynligvis have udspecialiseret sig fra Remmesniderne og Pungemagerne.

Forholdsvis har Feldberederne udgjort en ret talrig Part af Lavet. Af de 33 nye Brødre, der optoges i Tidsrummet fra 1572 til 1620 var de ni Feldberedere eller Semsberedere. Andre ni var Pungemagere, medens kun syv var Remmesnidere og fire

Sadelmagere. Om fire haves ingen Underretning angaaende Faget.

I Skraaen af 1549 nævnes foruden de her nævnte fire Fag tillige »Taskemagerne«. Deres Bestilling var i Tyskland, hvor de benævnedes »Täschner«, den at forfærdige alle mulige Slags Tasker. Herhjemme er Taskemagerne sandsynligvis dog kun en anden Benævnelse paa Remmesnidere eller Pungemagere, hvilken Antagelse bestyrkes derved, at der ikke en eneste Gang i Lavsbogen forekommer nogen Taskemager.

Et helt nyt Fag var derimod Sadelmagerne. Disse nævnes første Gang i Skraaen 1549 og er vel som selvstændige Haandværkere heller ikke meget ældre. Deres Forhold, som i flere Henseender synes ret egenartede, vil der imidlertid blive gjort Rede for i næste Afsnit.

Lavets Segl 1584.

IV.

Sadelmagerne.

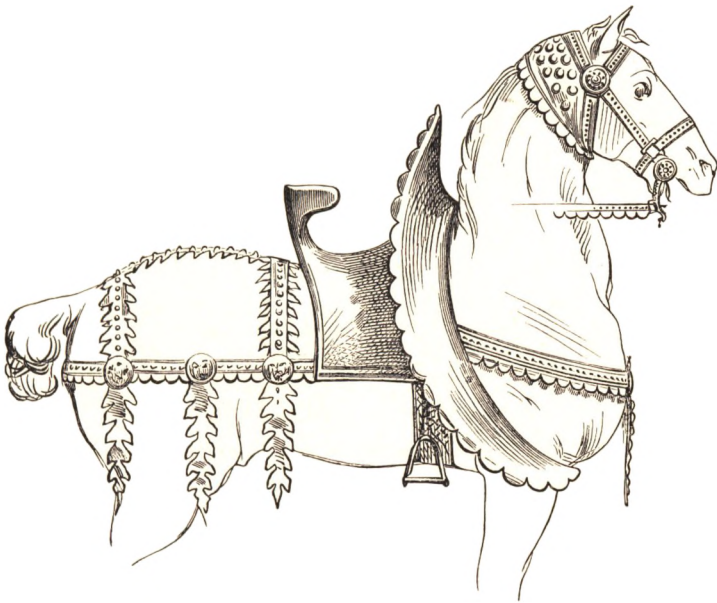
Sadelen skal — omtrent paa Karl den Stores Tid — være indført til Vestevropa fra Østerlandene. I Løbet af Middelalderen undergik den dog betydelige Forandringer. — Efter endnu bevarede Billeder — bestod den til at begynde med, kun af et temmelig fladt Sæde med en ganske lav For- og Bagbom. Efterhaanden som det tunge Rytteri blev den vigtigste Del af Hærene, og Lansen — i stedse større Længde og Vægt — blev det væsentligste Angrebsvaaben — fordredes det imidlertid af Sadelen, at den skulde være et sikkert og fast Sæde for Rytteren, saa at han kunde tage imod et endog stærkt Stød, uden at blive kastet af Hesten.

Vi ser derfor ogsaa, at Sadelens Bomme lidt efter lidt vokse i Højden og formes saaledes, at Rytterens Laarparti til sidst helt indesluttet ligesom i en Tang, idet Bagbommen bøjes fremad og Forbommen bagud. For at holde Rytteren endnu bedre fast, brugte man undertiden at forbinde For- og Bagbommen med en Rem, der spændtes over Rytterens Laar, saa at den ridende ikke blot var klemmt inde imellem de to Bomme, men tillige spændt fast til selve Sadelen.

For at Sadelen endelig kunde sidde urokkeligt, brugte man ikke alene at spænde den fast ved Hjælp af Sadelgjorde, men tillige at fæstne den til Hesten ved For- og Bagtøj, d. v. s. Remme, der udgik henholdsvis fra Forbommen omkring Bringen og fra Bagbommen omkring Hestens Bagparti.

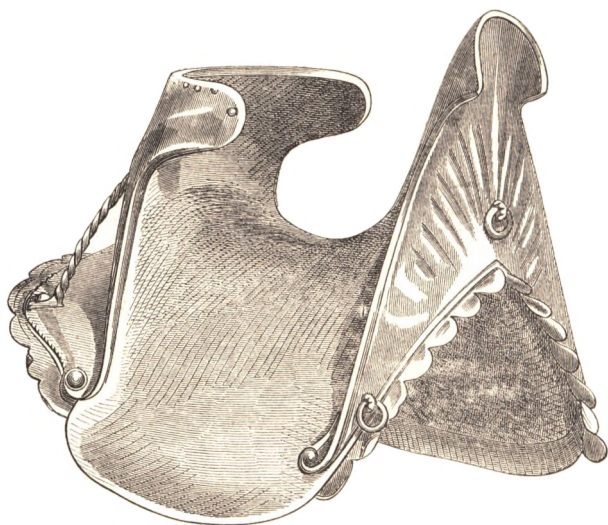
Selve Sadelbommen var lavet af Træ, Bommene ofte prydede med Beslag, Sædet vistnok dækket med en udstoppet, løs Sadelpude af Skind eller Klæde.

Saaledes var Hovedtypen paa Sadler med faa Forandringer til henimod det 15. Aarhundrede. Paa denne Tid trængte den

Sadeltyper fra Middelalderen.

fuldstændige Jernrustning saavel for Rytter som Hest igennem, hvad der medførte adskillige Ændringer i Sadelens Form. De to Bomme blev beslaaede med Staal, og Sadelens Sæde dækkedes med fuldstændigt glat Skind eller lavedes af Træ eller Jern, da den tidligere anvendte, udstoppede og udsyede Pude, let vilde være bleven revet i Stykker af de mange Jerndele paa Rustningen. Paa nogle Sadler udvikledes den pansrede Forbom til en kolossal Størrelse, for saaledes bedre at kunne tjene til Dækning for Rytteren

Sadeltype fra Middelalderen.

Fra Begyndelsen af det 16. Aarhundrede, efter at Skydevaabnene var komne i Brug, blev Rytteriet ikke længere Hærenes vigtigste Bestanddel. Lansens Betydning som Angrebsvaaben tabte sig, selv om det ogsaa endnu i lange Tider hørte til en Adelsmands vigtigste Dyder at kunne haandtere en Lanse færdigt i Turneringer og andre Vaabenlege.

Men denne Forandring i Taktik fik selvfølgelig ogsaa Indflydelse paa Sadelens Form. Bommene behøvede nu ikke længere at være saa høje som tidligere, og Sædet kunde gøres bredere og bekvemmere. I Stedet for den stærke Anvendelse af Beslag kom

Der Sattler.

Wolher/wer Sättel hab zumachn/
 Den Edlen/vnd zu Keyßing sachn/
 Schön Sättel für das Frauwenzimmer/
 Darauff sie Höflich prangn immer/
 Auch Stuchfättel/ vnd zum Thurnier/
 Allerley art findt jr bey mir/
 Auch Sättel für Bauern vnd Fuhrleut/
 Gut Roßkummaht ich auch anbeut.

Læderet til at spille Hovedrollen til Dækning af Bommen, hvad enten det nu var som et løst Overtræk paa Bommen i Form af en Sadelpude, eller det var selve Bommen, der forsynedes med Læderbetræk. Denne Skikkelse beholdt Sadelen for det svære Rytteri i alt væsentligt til henimod det 18. Aarhundredes Slutning, da den engelske Sadel kom i Brug. Ved Siden af den specielle Ryttersadel anvendtes naturligvis ogsaa andre Former, saaledes Rejsesadlen.

Det er ogsaa i det 16. Aarhundrede, at den nu brugelige Form for Damesadlen med det store Horn forpaa, der var opfundet i Italien i det 15. Aarhundrede, blev almindelig.

Det tør vistnok antages, at der ikke er bleven brugt eller frembragt ret mange Sadler herhjemme i Middelalderen. Hvad der skulde benyttes af denne Artikel er sikkert bleven indført. Remmesniderne, der var de Haandværkere, man skulde tro nærmest til at lave Sadler, har næppe gjort det, da de ellers ikke havde fundet sig i, at der i første Halvdel af det 16. Aarhundrede opstod en særlig Slags Haandværkere, der forfærdigede Sadler.

Det var Sadelmagerne. De nævnes første Gang 1549 i den nye Skraa, der dette Aar blev udstedt for Remmesniderne og Pungemagerne, af hvis Lav de kom til at udgøre en Del.

Samtidig og maaske sammen med disse havde Sadelmagerne henvendt sig til Borgmester og Raad med Klage over, at der skete dem stor Skade af fremmede, der indførte Sadler paa Trods af deres Embedes Rettigheder.

Efter dette Udtryk at dømme, maa man formode, at Sadelmagerne allerede noget forinden har haft et selvstændigt Lav i Kjøbenhavn, og man tager næppe fejl i at antage, at Betingelserne for dette Lavs Eksistens har bestaaet i det forholdsvis store Rytterhold. Kongerne knyttede til sig og i det Hele i den større Pragtudfoldelse, som Kongemagten fra og med Christian III udfoldede for at betone sin Autoritet, en Bevægelse, som Adelen efter Evne sluttede sig til.

En Omstændighed, der ogsaa kan have haft sin Indflydelse paa Sadelmagerne, er den, at Anvendelsen af Vogne som Befordringsmidler blev mere almindelig i det 16. Aarhundrede end tidligere.

Udstyrelsen af disse Vogne hørte Sadelmagerne til. I et hvert Fald var dette Tilfældet i Tyskland. I Nürnberg Sadelmagerlavs »Ehrenlied« hedder det f. Eks. om Sadelmagernes Arbejdsomraade:

Der Sattler ziert des Wagners Werke
Was hilft sein Arbeit gut von Stärke
Wann es der Sattler nicht beziehet
Dann man seinen Kunstfleiss siehet.

Die Buchen, Linden, Espen und Birken
Dem Sattler gar viel Nutzen wirken
Kummethölser und Sättel zu bereiten
Die er gar künstlich weiss zu schneiden.

Viel Sättel schön und manche Sorten
Von Sattler schon gemacht sind worden
Gebunzinirt*), geziert, geätzt
Mit Edelsteinen schön versetzt.

Her er Sadelmagernes Arbejdsfelt angivet som omfattende Udstyrelse af Vogne samt Forfærdigelsen af Ridetøj. Det er særligt med Hensyn til Udstyrelsen af dette sidste, at der i ovennævnte Vers tales om Ædelstene o. s. v. Vi har mange Kilder med Beskrivelser af den Pragt og Luksus, som udfoldedes i Ridetøjets Udstyr, baade ved Anvendelsen af forskellige Farver, ved Ætsning og Besætning med allehaande kostelige Stene. Det er maaske af denne Grund, at Ridetøj oprindelig mange Steder fremstilledes af Malerne, eller som de kaldtes »Schilter« ne, fordi de ogsaa lavede de af Ridderne i Kamp og til Turneringer benyttede Skjolde. Læder og Skind var ingenlunde Hovedemnet for Sadelmagerne; de anvendte i nok saa høj Grad Træ og Mefal til deres Arbejder; og dette maa vistnok betragtes som Hovedgrunden til, at de kunde holde sig isolerede fra Remmesniderne. Alene Forfærdigelsen af Sadelbommene, den vigtigste Bestanddel af Sadelen, var jo lige saa meget en Snedker- eller Tømrervirksomhed, som et Arbejde for en Læderhaandværker. I Paris, hvor de forskellige Haandværk var i høj Grad specialiserede, forfærdigedes Sadelbommene saaledes af en særlig Slags Arbejdere, der kaldtes »Chapuisseurs«.

*) punslet.

Efterhaanden blev dog Læder Sadelmagerens Hovedmateriale, og dette maatte nødvendigvis bringe dem i nær Forbindelse med Remmesniderne. Den eneste praktiske Adskillelse, der synes at have bestaaet mellem dem, er den, at Sadelmagerne forfærdigede Ridetøj, og Remmesniderne Køretøj. I flere tyske Byer er der da ogsaa allerede i det 16 Aarhundrede foregaaet en Sammensmeltning mellem de to Haandværk, idet Sadelmagerne ofte, baade af sig selv og af andre, kaldes saavel »Sattler« som »Grob Weiss- und Schwarz-Riemer«. Ogsaa Benævnelsen »Seeriemer« for dem, der arbejdede i Søstæderne, forekommer.

Trods Ligheden mellem Sadelmagere og Remmesnidere holdt Forskellen sig dog for Danmarks Vedkommende længe. Endnu ind i det 17. Aarhundrede maatte de to Haandværks Lærlinge, naar de blev gjorte til Svende, erklære, at de ikke vilde befatte sig med hinandens Haandværk.

Noget stort Tal har Sadelmagerne ikke udgjort herhjemme i det 16. Aarhundrede, og det er vistnok derfor faldet ganske naturligt, at de 1549 kom i Lav sammen med Remmesniderne, men Samlivet gjaldt karakteristisk nok kun de egentlige Broderskabsforpligtelser. Hvad Sadelmagerens specielle faglige Forhold angik, saa blev der, som et Slags Tillæg til Remmesnidernes Skraa, udfærdiget en Række særlige Vedtægter, der kun gjaldt for Sadelmagerne.

I disse hedder det først, at naar en Svend vil »vinde Embedet«, saa skal hans Mester gaa til Oldermænden og begære Lavet paa hans Vegne, hvorefter Svenden skulde love at tjene sin Mester i to samfulde Aar derefter. Naar disse to Aar var gaaede, skulde Mesteren atter møde for Oldermænden og afgive Vidnesbyrd om, hvorvidt Svenden havde tjent ham ærlig og vel.

Mesterstykket fastsattes til en »Kyrritz« (Turner) sadel, »beslagen og udgraven«, en »walske« (italiensk) Sadel, svært beslagen og en »Stek« sadel (en Sadel med udsyret Overtræk).

Af disse Sadler kunde Bisidderen vælge en for sin Umage, medens de to andre forblev Lavets Ejendom.

At Sadelmagerne paa den Tid, denne Skraa blev udstedt, i faglig Henseende paa mange Omraader har staaet Remmesniderne nær, bekræftes ved den Tilføjelse, man gav Artiklerne.

Det hedder nemlig deri, at Sadelmagerne ikke maa bruge Remmesnider Embede. dem til Skade, som er i Remmesnider Lavet, uden for saa vidt, de kan faa Lov dertil hos Remmesniderne selv.

Til noget Samarbejde kom det dog ikke mellem de to Fag. Hver holdt sig til sit. Ogsaa organisationsmæssigt set synes Sadelmagerne at have holdt sig for sig selv. I hele Perioden fra 1549 til 1622, da Lavet atter fik en ny Skraa, findes der saaledes ikke en eneste Sadelmager som Oldermænd.

Grunden til denne Særstilling maa vistnok søges i, at Sadelmagerne nationalt har været noget for sig, idet de, saa vidt man kan se, alle var indvandrede fra Tyskland og fik de fleste Svende derfra.

Et interessant Eksempel herpaa haves i den Række Artikler, som Sadelmagerne i Kjøbenhavn samt hele Sjælland og Skaane vedtog 1609, og hvorved de, uden Hensyn til de Lavsforbindelser, de alt tidligere maatte have indgaaet, afsluttede et Forbund for sig i Lighed med dem, vi kender fra mange tyske Provinser.

Forbilledet for disse nye Vedtægter var dem, der gjaldt i den »vidt berømte« Stad Brunsvig.

Herefter kunde Optagelse i Lavet kun ske, naar vedkommende havde udstaaet en Læretid paa tre Aar og dernæst havde vandret paa Haandværket udenlands i mindst tre paa hinanden følgende Aar. Havde den paagældende Svend ikke gennemgaaet disse Prøver, eller kunde han ikke yde Bevis derfor, maatte ingen ærlig Mester antage ham.

Var Vandringstiden imidlertid vel overstaaet, og havde Svenden Lyst til at nedsætte sig, saa kunde han lade det ærbare Haandværk sammenkalde mod at betale det fastsatte Gebyr, 1 Rigsort, og saa »beskedelig« fremkomme med sin Anmodning. Oldermændene skulde da i hele Haandværkets Navn give ham Underretning om Optagelsesbetingelserne og om Artiklerne, som Mesteraspiranten derpaa med Haand og Mund maatte love at holde ubrødeligt og staa »stift og fast« paa overfor sine Efterkommere. Syntes han imidlertid, at Artiklerne var for svære at overholde, kunde han igen begive sig paa Vandring, hvad der dog først vilde blive tilladt, naar han havde betalt 1 Rigsdaler til Lavet.

Det bør vel antages, at de fleste var paa det rene med, hvad

de gik ind til, saa at Artiklerne ikke kunde afskrække nogen, men saa kom Mesterstykket, og det var hverken let eller billigt. Det bestod i at tilhugge og samle tre Sadelbomme, henholdsvis til en Damesadel, en Ridesadel og en Turnersadel med krumme Fløje. Bommene skulde være udadlelige i alle Fuger og holde de foreskrevne Maal, og Træet bestaa af godt, rent Bøg. Arbejdet udførtes i Overværelse af tvende Mestre og skulde foregaa i en Mesters Hus samt være færdigt paa tre Uger.

Naar Bommene var færdige, skulde de forevises for hele Haandværket og bedømmes af samtlige Mestre. Fandtes der Fejl paa dem, maatte Mesteraspiranten bøde. Var der flere end fire Fejl paa hver Bom, eller kunde Arbejdet eller noget af det, ikke blive færdigt i rette Tid, blev alle tre Bomme forkastede, og Arbejdet maatte begyndes forfra.

Var Bommene færdige i rette Tid og derpaa anerkendte, skulde en af dem gøres helt færdig med alt tilhørende Ridetøj.

Fritagne for at lave Mesterstykke var Mestersønner og dem, der giftede sig med Mesterdøtre eller Enker samt Mestre paa Landet. En Landmesters Søn, der vilde nedsætte sig i Kjøbenhavn, skulde dog lave to Bomme og gøre den ene færdig. Men den, der saaledes slap for en Del af Mesterstykket, skulde til Gengæld huske paa, at han alligevel maatte sørge for at kunne sit Haandværk vel og levere godt Arbejde.

Saasnart en Svend var anerkendt som Mester, skulde han betale 8 Rdlr. til Laden og give samtlige Mestre en Kost, hvilken sidste Forpligtelse dog kunde ombyttes med en kontant Ydelse af 12 Rdlr. De fattige skulde endvidere have 1 Mark, hvorhos der for Indskrivning i Lavsbogen maatte betales 2 Mark i Skriverpenge.

Ingen Mester maatte holde mere end to Svende, heller ikke antage nogen berygtet Mands Søn, »dem handtwerch zu verdries«, som Læredreng. Ved Indskrivningen skulde hver Læredreng betale 2 Rdlr. og 1 Ort, og lige saa meget ved Udskrivningen. Var Svendene med ved disse Lejligheder, skulde de hver Gang have to Mark dansk.

Angaaende den indre Lavsdisciplin træffes følgende Bestemmelser. Ingen maatte sælge daarligt Arbejde; kom der Klage over nogen herfor, skulde der bødes lige saa meget, som den daarlige Vare var solgt for.

Blev to Lavsbrødre uenige, skulde deres Sag afgøres af Lavet. Hvem der ikke vilde lade sig forlige der, men »besværede Øvrigheden« med sine Anliggender, fik sit Værksted lukket, indtil han faldt til Føje og forligede sig med sin Modstander.

Havde en Mester faaet sit Værksted lukket og forsætligt tøvede mere end et Aar med at gøre sig »redelig«, skulde han være hjemfalden til Haandværkets vilkaarlige Straf og være forpligtet til at udrede sin »Mesterkost« en Gang til.

Som man ser, er disse Bestemmelser adskillig skrapere end dem, vi tidligere har lært at kende. Ikke blot er den Tid, en Svend maatte vente, inden han kunde blive Mester, forøget med de tre Vandreaar, men ogsaa Bestemmelserne om Forfærdigelsen af Mesterstykket og Indtrædelsespengene fremtræder i betydelig skærpet Skikkelse.

Som ovenfor antydet maa Grunden hertil imidlertid ikke søges i de særlige danske Forhold, hvorunder Sadelmagerne levede. Det er derimod Hensynet til de tyske Svende, der gør sig gældende. Naar disse skulde tage Arbejde her i Landet, forlangte de, at den Mester, de kom til at staa i Arbejde hos, skulde rette sig efter, hvad der var Haandværkets Skik og Brug.

Det er af denne Grund, at det som Indledning til Artiklerne hedder, at man havde anset det for »rosværdigt og godt at indrette en rigtig Orden efter vort lovlige Haandværks Skik, saaledes som den er brugelig i det romerske Rige og særlig i den vidt berømte Stad Brunsvig«.

Det kunde jo synes underligt, at ogsaa Svendene kunde ønske at skærpe Adgangsvilkaarene for Mesterskabet, men Sagen var, at Svendene i lige saa høj Grad som Mestrene var grebne af Lavs-aanden og var interesserede i, at ingen andre end Fagets Svende kunde naa Mesterstillingen. Derfor blev de strængere Bestemmelser ikke bekæmpede af Svendene. Paa den anden Side er det naturligt, at Svendene havde Fordringer at stille overfor Mestrene, hvad Løn, Arbejdstid og Arbejdsforhold i det hele angaar, Krav, som til Tider kom til at danne betydelige Tvistepunkter mellem Mestre og Svende indbyrdes. Som Regel var det Svendene, der gik af med Sejren i disse Spørgsmaal, fordi deres Organisation var den stærkeste, og fordi Svendene var mindre uafhængige af Tid og Sted end Mestrene.

Det er aabenbart som Afslutning paa en saadan Strid mellem Mestre og Svende af Sadelmagerfaget i Kjøbenhavn, at der omtrent samtidig med, at Mestrene indbyrdes fastsatte de her omhandlede nye Bestemmelser for Adgangen til Lavet, blev indgaaet en Overenskomst med Svendene om en ærlig Ordning af Haandværks Skik og Brug, saaledes som den brugtes i Brunsvig.

For imidlertid tilfulde at forstaa disse Handwerksgewonheiten er det nødvendigt at se lidt paa Udviklingen af Forholdet mellem Mester og Svend i det hele taget.

V.

Forholdet til Svendene. Haandværks Skik og Brug.

I Haandværkets tidligste Tid var Svendens Interesser kun lidet forskellige fra Mesterens.

Det var først efterhaanden som Adgangen til Lavet blev besværliggjort og den Ventetid, der maatte gaa, inden en Svend kunde naa Mesterstillingen, blev forøget, dels ved de saakaldte Mestersvendeaar, dels ved Vandringstiden, at Svendene blev en Klasse for sig, der paa flere Omraader maatte faa Interesser, modsatte Mestrenes.

Svendene, hvoraf de fleste maatte vente ikke saa faa Aar, inden de fik sparet sig saa meget sammen, at de kunde blive selvstændige, vilde da ogsaa tale et Ord med om Arbejdsforholdenes Ordning og vilde ikke finde sig i Mestrenes ensidige Bestemmelser paa dette Omraade.

Det blev med andre Ord Spørgsmaalene om Arbejdstid, Arbejdsløn og Arbejdsanvisning, der kom Mestrene og Svendene imellem.

Svendene, der arbejdede fra tidlig Morgen til Aften sent, og som skulde rette sig efter Mesterens Hustugt med Hensyn til Sengetid og Maaltider, satte alt, hvad de kunde ind paa at faa mere Fritid. Striden om »blaa Mandage« blev f. Eks. et stadigt Tvistens Æble Aarhundreder igennem mellem de to Lejre. Lønnen spillede derimod en mindre Rolle, saalænge Hovedvederlaget for Svendens Arbejde bestod i Kost og Logi. Ogsaa Arbejdsanvisningen voldte nogen Ulejlighed til at begynde med, og det var først efter at den saakaldte Omskuning var bleven indrettet, at der kom Ro over Sindene.

Naturligvis medførte alle disse Stridigheder en betydelig Løshed i Forholdet mellem Mester og Svend. Ingen af Parterne følte sig

bundne til hinanden. Svendens Tilværelse blev ret rodløs og Vandringen fra Sted til Sted en permanent Tilstand, hvor kun Arbejdet blev stukken ind som en midlertidig Hvile.

Hovedtypen for Haandværkssvenden fra det 16. Aarhundrede at regne blev derfor den vandrende Gesell, og det faldt af den Grund ganske naturligt, at Svendenes Organisationer i Hovedsagen var indrettede paa at staa denne bi.

Grundlaget for Svendeorganisationen var i Overensstemmelse hermed Herberget. Her tyede den vandrende Svend hen, og her samledes han med sine arbejdende Kammerater, der ydede ham den vedtægtsmæssige Bistand. Det er imidlertid klart, at denne hyppige Forbindelse med Svende andet Steds fra, og den Udsigt, enhver af Svendegildets Medlemmer havde, til at maatte ty til et andet Gildes Hjælp, skabte et Sammenhold mellem de enkelte lokale Organisationer, der udadtil, overfor Samfundet og overfor Mestrene, gjorde dem til en stor, over mange Lande spændende Forening, og det enkelte Fags Svende til en stærk og indflydelsesrig Faktor i Arbejdsforholdet, som ikke kunde ignoreres.

Som ydre Tegn paa dette Sammenhold opstod der efterhaanden indenfor de enkelte Fag en Række Vedtægter om Arbejdsanvisning, Vandring og gensidig Understøttelse samt i Forbindelse hermed et helt Ceremoniel, der skulde iagttages, naar en rejsende Svend for første Gang indfandt sig et fremmed Sted, og tjene som en Slags Legitimation for, at han virkelig var den, han gav sig ud for.

Det var de saakaldte »Handwerksgewonheiten«, der maatte iagttages af enhver »ærlig« Svend.

Det at være »ærlig« blev en afgjort Fordring til enhver Haandværkssvend for at komme frem i sit Fag; men ærlig blev han kun, naar han var bleven gjort til Svend paa rette Maade og nøje iagttog alle Regler, paa Herberget eller i Værkstedet, paa Vandring eller i Forholdet til Mesteren. Brød han i mindste Maade med de gældende Handwerksgewonheiten, blev han »geschimpft«, hans Vanry spredtes fra Herberg til Herberg over hele Riget, og ingen Kammerat maatte støtte ham før hans Ære igen var oprettet.

Da Forholdene herhjemme i Slutningen af det 16. Aarhundrede medførte en stærk Indvandring hertil af tyske Svende, blev disse Handwerksgewonheiten ogsaa gældende Ret for Haandværkssvendene

i Danmark. Uagtet det sociale Modsætningsforhold mellem Mester og Svend var mildere her end i Tyskland, saa var det dog nødvendigt for vore Mestre at rette sig efter Svendene, da de ellers ikke vilde have faaet en eneste tysk Svend til at arbejde her, ligesom det omvendt vilde have været umuligt for en dansk Svend at faa Arbejde i Tyskland, saafremt han ikke iagttog, hvad der var Skik og Brug.

For Sadelmagerlavets Vedkommende har disse Vedtægter vistnok tidligere end for noget andet Fags Vedkommende vundet Indpas, og vi træffer ogsaa forholdsvis tidligt paa Vidnesbyrd om, at det til Tider har voldet Bryderier at praktisere dem. Det kunde jo ikke undgaas, at der af og til maatte opstaa Misforstaaelser mellem de tyske og danske Svende, ligesom det jo ogsaa kunde hænde, at nogle Mestre var ivrigere end andre for at føre Reglerne ud i Livet.

At Forholdet mellem Mester og Svend undertiden endog kunde gaa til Haandgribeligheder ser vi af Laugsbogen, efter hvilken Jacob Oldermænd i Aaret 1558 maatte betale 1 Td. tysk Øl i Bøde, fordi han havde slaaet til sine Svende med en Kniv.

Om det er Haandværksskikkene, der i dette Tilfælde har været Aarsag til Striden, véd vi ikke, men at de i hvert Fald allerede paa denne Tid har spillet en Rolle, erfarer vi deraf, at der 1562 sluttes et Forlig mellem Hans Norimberg, Jeremias og Poul om de danske Svende at holde. Den af Parterne, der først rippede op i den Strid, der havde staaet, skulde bøde 1 Td. tysk Øl til Lavet og dobbelt saa meget til Kongen og Staden, og forbrød han sig anden Gang, være Lavet saa nær som Brødrene vilde.

Det er da sikkert for at faa bestemte Regler at gaa efter, at Sadelmagerne som foran anført i Aaret 1609 sluttede en Overenskomst om, hvad der for Fremtiden skulde være Haandværks Skik og Brug i Kjøbenhavn, Sjælland og Skaane.

Det, der varetages i disse Vedtægter er først og fremmest den rejsende Svends Tarv, Ordning af Arbejdsanvisning, Geschenk og Understøttelse i Tilfælde af Arbejdsløshed.

Naar en tysk Svend kom rejsende, andre er der betegnende nok ikke Tale om, og vilde søge om Arbejde, skulde han straks søge til en ærlig »Behausung» og ufortøvet sende Bud

til en Mesters Værksted, hvilket der passede ham bedst, med Bescied om, at han ønskede »Omskuning«, det vil sige Ledsagelse af en Svend fra Mester til Mester i en bestemt Orden (efter »Wallen«), for at spørge om Arbejde. Var der ingen Svend beskæftiget paa det Værksted, hvorhen der blev sendt Bud, skulde Mesteren selv indfinde sig og besørge Omskuningen. Hverken Svenden eller Mesteren maatte dog tøve mere end en Time med at komme, efter at der var sendt Bud, hvis de ikke vilde være Svendenes Straf ifalden.

Fik en Svend Arbejde, gjaldt den gæmsidige Arbejdsoverenskomst til at begynde med 14 Dage. Drog Svenden bort inden Udløbet af denne Frist, var Straffen en Ugeløn. Kunde Mesteren omvendt ikke udholde Svenden i denne Tid, maatte han alligevel give ham Løn for begge Uger.

Enhver Svend, der kom vandrende, skulde have 3 Skilling i »Vorschench«. Dette Beløb var han dog pligtig at tilbagebetale, saafremt han kom i Arbejde; i modsat Fald var det hans lov-mæssige Understøttelse.

Det vil sige en Del af den. Thi desuden tilkom der ham frit Natteleje hos den Mester, til hvilken han havde sendt Bud for at blive omskuet.

Havde en Svend udholdt de fjorten Dage, og var han bleven enig med Mesteren om Arbejdstidens Forlængelse, saa maatte han melde sig paa Svendenes Herberge, hvor han skulde have sin behøriges Geskenk, det vil sige drikkes til af de andre Svende. Ved denne Lejlighed blev imidlertid den nyankomnes zünfftige Sindelag prøvet. Han maatte ved »Unfragen« — Spørgsmaal, der af Oldgesellen rettedes Kredsen rundt — gøre Rede for, hvorfra han var kommen, og om han her eller der havde truffet paa nogen eller noget, der stred mod Haandværks Skik og Brug. Spørgsmaal og Svar foregik i bestemte Former, ikke blot ved denne Lejlighed, men ogsaa ved alle andre, hvor Svenden mødte frem som rejsende paa Haandværket.

Svenden maatte være hjemme i et Ceremoniel saa langt som et ondt Aar og saa indviklet og besværligt som ved selve det spanske Hof. Det gjaldt ved Opholdet paa Herberget, ved Omskuningen, ved »Umfragen« og ved Vandringen. Og Ceremoniellet

var ikke indskrænket til ydre Anstandsregler — som f. Eks. hvor-mange Knapper, der skulde være knappet i Frakken, eller hvorledes Vandringsstaven skulde holdes ved Besøg paa fremmede Værksteder — det lagde ogsaa i høj Grad Beslag paa de aandelige Kræfter. Den rejsende Svend maatte huske Ramser, ikke i Linjevis, men i Alenvis. Han maatte uden at stamme kunne sige sin »Gruss« og uden en Fejl plapre frem den Uendelighed af kedsommelige Repliker, der skulde gøre det klart for begge Parter, at de var ærlige Svende i Overensstemmelse med de vedtagne »Handwerksgewonheiten«.

Det var den strenge lagttagelse af disse Regler, der mere end noget andet gjorde Haandværkerstanden til en Kaste for sig, vidt adskilt, og efterhaanden vidt forskellig fra de øvrige Klasser af Befolkningen. Men fremfor alt bandt de Svendene sammen til en stor international Skare, hvis første Pligt var den at være ærlige Svende, saa kunde Hensynet til Fædreland, Familie og Mester komme i anden Række.

Dette gav selvfølgelig deres Organisation en særlig Styrke. Svenden følte sig ikke bunden af noget, men var straks rede til at spænde Kaarden om Livet og tage Staven i Haand, naar han ikke kunde faa sin Vilje.

At Mestrene som Regel maatte bøje sig for Svendenes Fordringer, er den Overenskomst her er behandlet, netop Vidnesbyrd om.

Foruden de alt anførte Vedtægter om Arbejdsanvisningen, indeholder den tillige Bestemmelser om, at hvert »Amt«, det vil sige Oldgesellens eller Ørtengesellens Bestilling skulde gaa fra Værksted til Værksted og indenfor hvert Værksted fra Stol til Stol. Det er Kendetegn paa en i faste Rammer eksisterende Organisation, og at denne ikke kan have været helt ny, da Overenskomsten sluttedes, fremgaar vistnok deraf, at det vedtoges, at alle Drikke-rekvisiter (Schenkommen) skulde overantvortes den Svend, der overtog Embedet, i ubeskadiget Stand under Straf af en Ugeløn.

Et Tegn paa Sadelmagersvendenes Magt ligger der formentlig ogsaa deri, at de foruden den almindelige sædvanemæssige Løn sikrede sig andre Tilskud, som det ellers ikke var Skik at give Svende herhjemme.

Dette gælder saaledes Bestemmelserne om, at hver Svend skulde have tre Skilling dansk af sin Mester i Drikkepenge for hver ny

Sadel, samt at Svendene hver fjerde Uge skulde have rene Lagner i Sengene og en Skilling dansk i Badepenge.

Til Gengæld herfor maatte saa ganske vist den Svend, der drog bort fra sin Mester i Utide, finde sig i ikke at kunne faa Arbejde hos nogen anden Mester i samme By, og drage paa Vandring i et Fjeringaar. Vendte han tilbage inden Udløbet af denne Tid, maatte han bøde en Ugeløn for hver Uge, han var kommen for tidlig.

Til Understøttelse for arbejdsløse, syge og svage Svende skulde Mestrene hver Fjeringaar lægge en halv Mark dansk i Bøssen og Svendene hver fjerde Uge en Skilling

Vi savner Oplysning om, hvorvidt Svendene i de andre Fag, Lavet rummede, ogsaa havde deres Haandværksskikke. Rimeligvis havde de det, thi uagtet Remmesnideriet som Pungemageriet var gamle danske Haandværk, fik de dog stor Tilgang Udenlands fra. Det hedder saaledes i Skraaen fra 1554, at de »bekomme adskillige Nationers Folk paa deres Embede at tjene«.

Saa tyske som Sadelmagerne var de dog næppe, thi disse var saa godt som udelukkende knyttede til det hellige romerske Rige, hvad der fremgaar med Bestemthed af Navnene paa de Mestre og Svende, der sluttede Overenskomsten af 1609. Det var Mestrene: Georg von Braunsvig, Caspar von Bryg, kongl. Majestæts bestaltede Sadelmager, Hans Fiegenschuh og Wolff Hechsted samt Svendene: Ciriacus von Quedlinburg, Michel von Lübeck, Kilian von Lüneburg, Georg von Rodtweil, Valentin von Winsheim, Caspar von Neustadt, Georg von Eger og Hans Frederiksborg. Den sidste synes at være den eneste Dansker i hele Kompagniet.

•

VI.

Christian den IV^s Reformér og Reaktionen imod dem.

Som vi har set af det foregaaende, lykkedes det ikke Kongerne at komme ret langt med de Forsøg, som blev gjort i det 16 Aarhundrede paa at omforme Lavsvæsenet. Dette fortsatte sin Udvikling paa Trods af alle Lovbud, og det var umuligt for Kongemagten at forhindre, at Lavenes Monopolbestræbelser greb videre og videre om sig. Da var det, at Christian den fjerde gjorde endnu et Forsøg paa at komme Lavsvæsenet til Livs. I Aaret 1613 udstedtes en Forordning, hvorved al Lavsrettighed i Danmark ophævedes, fordi Lavene »paa det højeste besvære vore Undersaater med, hvad de hos dem skulle lade gøre og forarbejde — — saa at Menigmand ikke for en billig Værd kunde bekomme det, de skulde købe«. Aarsagen hertil var efter Kongens Mening den, at »enhver her i Riget sin Næring og Haandværk ikke uhindret maa bruge«.

Kongen befalede derfor nu, at Borgmestre og Raad skulde fratage Lavene deres Skraaer, og at det fremtidigt skulde staa enhver frit for at drive sit Haandværk uden at være i noget Lav, naar han blot svor sin Borgered og svarede borgerlig Tynge lige med Byens andre Indbyggere.

Det var med et Pennestrøg at slaa en Streg over en aarhundredgammel Udvikling og i Stedet for den hævdevundne Ordning af Produktionen at indføre fuldstændig Næringsfrihed.

Christian IVs. Forordning naaede imidlertid lige saa lidt som de foregaaende Reformforsøg at ændre Lavsvæsenet.

Det var let nok at skaffe Lavsmestrene en Del Konkurrenter paa Halsen, men vanskeligt paa samme Tid at skaffe Arbejde til dem og at udvide Afsætningsomraadet. I første Omgang naaede

Kongen da heller ikke andet, end at en Mængde Svende straks begyndte paa egen Haand uden at tage Borgerskab.

I et Brev af 1. December 1613 maa Kongen da ogsaa udtrykkelig gøre opmærksom paa, hvad Meningen var. Svende, der vilde arbejde for sig selv, skulde enten tage Borgerskab eller ogsaa gaa i Tjeneste hos Mestrene. Dermed har Kongen dog sikkert ikke formildet Lavene. Den Hoben Konkurrenter, som paa en Gang slog sig ned paa Markedet, maatte naturligvis volde dem »Skade og Afbræk«.

Efter Forordningens Ordlyd skulde man tro, at Lavene straks maatte opløses. Dette skete imidlertid ingenlunde. Om Slagterlavet i Kjøbenhavn erfarer vi saaledes, at det baade 1616 og 1619

Pungemagere fra det 16. Aarhundrede. Efter Træsnit af Joost Ammon.

valgte Oldermænd; ved sidste Valg berettes endog udtrykkelig, at det skete med Borgmestres og Raads Samtykke. Men endnu videre gik Sadelmagerne og Remmesniderne. Af den endnu bevarede Lavsprotokol ser vi, af en Indførsel af 24. Oktober 1613, at de ganske rolig besluttede at lade den kgl. Forordning uændset. Saa langt fra at opløse Lavet besluttede Lavsbrødrene tværtimod »endrægtelig« at blive sammen, og »eftersom vores Skraa er os fratagen af vor naadige Øvrighed« — hedder det i Protokollen — da ville menige Lavsbrødre samtligen blive ved den gamle forefundne Skraa, som nu findes udi vores Skrin«.

At Lavsbrødrene ikke blev ved Beslutningen alene, det erfarer vi ved at gaa videre i Protokollen. Lavet fortsatte f. Eks. med at forlange Mesterstykke og Indtrædelsespenge »efter vores Skraas

Indhold«. Dog har det til Tider næppe været ganske let at klare sig overfor ny indtrædende, der var vrangvillige til at efterkomme Kravene fra Lavets Side. At man imidlertid heller ikke har stillet Fordringerne paa Spidsen, fremgaar af flere Tilfælde. 1617 fæstede Jacob Arendt Remmesnider saaledes til for sin Kost, som det hedder i Lavsbogens Sprog, men endnu 1620 var han ikke færdig med sit Mesterstykke. Han maatte derfor love at have det færdigt til St. Hansdag »førstkommende udi det seneste«. Den 23. Juli fik han imidlertid atter Udsættelse til Lavsstevnet den 22. Oktober »udi det allerlængste foruden længere Forhaling«. Den 22. Oktober var han dog ikke naaet videre, end at der igen maatte gives ham en ny Frist paa en Maaned. 1617 optoges ligeledes Mouritz Primer, Sadelmager, men heller ikke han blev færdig med sit Mesterstykke før 1620. Som man ser, er Lavet, hvad Mesterstykkerne angaar, gaaet meget lemfældigt til Værks, og i det hele tør det antages, at den gamle Lavsdisciplin ikke er bleven usvækket ved Kongens Attentat. Der er sikkert adskillige af Brødrene, som har fundet det nemmest at følge deres eget Hoved. At denne Selvraadighed imidlertid ikke altid har kunnet gaa i Forholdet overfor Svendene, og den mere og mere om sig gribende Zünftighed synes at fremgaa af en Bestemmelse, der toges 1621 af samtlige Lavsbrødre, hvorefter Brud paa »den rette Handwerks Gewohnheit« skulde straffes med en Td. Rostocker Øl.

At Øvrigheden imidlertid heller ikke i Længden fandt sig tilfreds med Tilstanden viste sig temmelig snart. Det eneste, den havde faaet ud af Lavsvæsenets Ophævelse, var en fuldstændig Uorden i Næringsforholdene. Det laa langt fra den Tids Tanker at indføre en fuldstændig fri Konkurrence; tværtimod gik dens Ideal i Retning af en i det enkelte gaaende Regulering af Næringslivet; kun vilde Regeringen selv være den, der ordnede, og det var derfor, den var saa ivrig efter at faa Lavenes Magt knækket.

Forordningen af 1613 havde imidlertid vist sig magtesløs i denne Henseende, og 1622 maatte Kongen derfor atter tænke paa en ny Ordning. Det havde vist sig umulig at undvære den Organisation af Haandværket, som Lavene havde skabt, og Kongen maatte med eller mod sin Vilje vende tilbage til de gamle Rammer, kun skulde der naturligvis nu drages saadanne Grænser for Lavenes Livsyt-

tringer, at de gamle Misbrug ikke igen kom i Svang. Lavene skulde — med andre Ord — ikke mere være selvstændige Institutioner, men gøres til Organer for Statens næringsretlige Avtoritet og lægges ind under Centralmagtens Ledelse.

Den 10. December 1621 udstedte Christian den fjerde en ny Forordning, hvis Hensigt var at hjælpe Haandværket »paa Fode«, eftersom dette »en af de fornemme Aarsager ere, af hvilke næst Gud den allermægtigstes naadige Velsignelse, Lande og Rigers Fremvækst herkomme«.

Det befalede nu først, at alle Mestre i ethvert Haandværk skulde forfatte nogle »visse Vilkaar«, hvilke endelig skulde holdes af alle Mestre og Svende. Lavene skulde have en Oldermænd, der sammen med to eller fire Mestre hver Uge skulde afgøre alle Uenigheder mellem Mestre og Svende.

Lavene maatte have et Lavshus, men Gæstebud eller Drikkelag var det forbudt at holde deri. I Møderne maatte intet vedtages om Køb eller Salg af det paagældende Haandværks Frembringelser, »paa det den Uordning ikke igen skal indføres, som vi naadigst, næst Guds Allermægtigstes Hjælp, ved Skraaernes eller Embedslavens Nedlæggelse haver betaget«.

Enhver, der vilde drive et Haandværk, skulde lade sig indskrive hos Oldermænden, og intet Mesterstykke eller Mestergilde maatte forlanges af ham.

Vi kender ikke Indholdet af de »visse Vilkaar«, Lavet ønskede indført. At de næppe har været overensstemmende med de Ordensregler, Øvrigheden havde i Sinde at give, er sandsynligt, men derved var intet at gøre. Den 24. Maj 1623 udstedtes den nye Skraa af Borgmestre og Raad i København. Ligesom tidligere kom den til at gælde for Remmesnidere, Sadelmagere, Semsberedere, Handske- og Pungemagere. Angaaende Lavets Styrelse blev følgende Regler indførte. Til Oldermændsposten maatte de menige Lavsbrødre selv udvælge to Medlemmer, af hvilke Borgmestre og Raad udnævnte den ene til Oldermænd. Til Hjælp for denne skulde der tilforordnes to »forstandige« Mænd af de fire Embeder som Hossiddere. De skulde holde Møde hver Mandag, om saa ofte var fornødent, for at »forhøre de Klager, som kunde indtræffe mellem Mestre, Svende og Dreng. Der skulde antages

en Lavsskriver, som kunde optegne alt, hvad der blev vedtaget i Møderne, hvilke sidste skulde være »foruden Drik«.

Oldermandens Virketid varede et Aar, efter Udløbet af hvilken Tid han erstattedes af den ene af Hossidderne. I dennes Sted valgtes der da en ny Hossidder.

Man kunde synes, at denne stadige Veksling af Styrelsen ikke kunde være til Baade for Lavets Sager, dels fordi der ingen Fasthed kunde komme i Styrelsen ved de mange Personskifter, og dels fordi det ikke kunde været givet, at den Person, der traadte i Spidsen, netop var egnet til at overtage Ledelsen. For den Tid, her er Tale om, havde disse Anker dog mindre at sige. Traditionen var i den Grad stærk og indbanket, at Personligheden havde mindre at sige. Endvidere maa det huskes, at Forretningerne næppe var ret mange eller uoverkommelige, eftersom alt Skriveri o. s. v. varetoges af Lavsskriveren. Oprindeligt er det vistnok en vis Retfærdighedssans, der har fastsat den hyppige Skiften, idet man har villet, at saavidt muligt alle skulde have deres Del, saavel af de Byrder som af de Fordele, der var forbundne med Lavets Tillidsposter. Fra først af tør man derfor ogsaa gaa ud fra, at baade Oldermands- og Hossidderbestillingerne er gaaet paa Tur fra den ene til den anden af Lavsbrødrene, men senere kom man dog vistnok dertil, at i hvert Fald Oldermandsposten kun maatte bestrides af en dertil kvalificeret Person. Men et Genvalg til Oldermandsposten er dog en Begivenhed, som vi først træffer paa et meget sent Tidspunkt, saavel i Sadelmagerlavets som i andre Lavs Historie. I den Skraa, her er Tale om, er ethvert Spørgsmaal om Genvalg endog udtrykkelig afskaaren ved den Bestemmelse, at ingen skulde være Hossidder længere end i to Aar.

Enhver, der optoges i Lavet, skulde indføres i Lavets Protokol med Navn og Adresse, for at Oldermanden saa meget bedre kunde vide at forrette kgl. Majestæts og Byens Ærinder, hvad der naturligvis vilde sige saa meget som, at Øvrigheden vilde have et paalideligt Materiale, paa Grundlag af hvilket den kunde finde sine Folk, naar det gjaldt om at udskrive Skatter eller paa anden Maade betænke Mestrene. Til disses offentlige Pligter hørte det forøvrigt at gøre Tjeneste i Borgervæbningen og paa anden Vis tage Del i Byens Tynger.

For Mestrene havde Indførselen i Protokollen dog ogsaa sine Behageligheder. Thi af Bogen lod det sig dokumentere, hvem der tilhørte Lavet med Rette.

Fordringen om ordentlig Bogholderi er imidlertid karakteristisk for det nye Regimentes Lyst til at blande sig i Lavenes indre Anliggender. I Traad hermed falder Forbudet mod at holde flere end fire Lavssammenkomster om Aaret. Og disse Møder skulde være paa »fastende Stevne og for uden al Gæstebydelse og Drik, under hver 40 Marks Bøder«. Kunde Lavet nøjes med færre Møder, stod det til det selv at bestemme dette. Heller ikke for, hvad der iøvrigt skulde passere paa disse Møder maatte Lavet raade. Hvert Møde skulde overværes af »en af Raadet«, det vil sige af en Borgmester eller Raadmand, der havde at paase, at alt gik ordentligt til. Samme Øvrighedsperson havde desforuden at være Lavet behjælpelig andre otte Gange om Aaret »Laugsens Sager at forhøre og til billig Endskab at forhjælpe«.

Det, der var Regeringens fornemste Ønske var dog at bryde den Monopolkarakter, Lavene hidtil havde haft. Derfor forordnes det nu i den nye Skraa, at ingen maatte forhindres fra at komme i Lavet og ej heller Lavets Svende, som havde »udtjent deres Læretid, faaet deres Lærebrev og ellers havde deres Sager i Orden og var komne til Alder og Forstand, saa at de formaaede at ned-sætte sig og vinde Borgerskab«. Ved Optagelsen i Lavet maatte der ikke voldes den nye Mester nogen Omkostning med Drik, Gilde eller Gæstebud. Det eneste, der skulde betales, var 1 Slettedaler til Oldermænden, »som haver Umage for alt Lavet«, $\frac{1}{2}$ Dlr. til Skriveren, der indførte den nyoptagnes Navn i Lavsbogen, og 4 Daler til Lavet og 4 Daler til gamle og fattige Embedsbrødre og deres Hustruer »til Hjælp og Trøst og til at bestedes til Jorden med, naar de ved Døden bortkaldes«.

Den, der var kommen sidst ind i Lavet, var Degn, som det hed fra gammel Tid, og var pligtig til at forrette alle løbende Ærinder. Forsømmelse heraf kostede 2 Mark til Fattigbøssen for hver Gang.

Enhver Mester maatte holde en eller to Svende til Hjælp i sin Næring, men ikke flere, thi Meningen med den gamle Lavs-ordning var jo, som vi har set foran, den, at alle skulde staa paa

omtrent samme økonomiske Stade. Derfor var en Bestemmelse som denne nødvendig og ansaas af alle som værende ganske i sin Orden.

En anden Bestemmelse, som indførtes i den nye Skraa, holdt Mestrene derimod mindre af; den indeholdt nemlig Forbud mod at sætte Varernes Pris højere end den naturligt burde være efter den Betaling, der var givet for Huder eller Skind, og den forbød endvidere Lavsbrødrene i deres Møder at beslutte noget om Prisen for deres Arbejde, thi det var imod Kongl. Majestæts Mandat.

Kongen vilde selv regulere Priserne og alle andre økonomiske Forhold. Det vil forstaaes heraf, at der for de Tidens Haandværksmester ikke kunde være Tale om at »slaa sig op«. Han maatte i Hovedsagen nøjes med den Løn, han kunde tjene ved sine egne Hænders Arbejde. Store Sager blev det ikke, thi at spekulere i de vekslende Konjunkturer kunde en Haandværker den Gang ikke. Som Regel uden Kapital, var han afskaaret fra at holde stort Lager, og var næsten udelukkende henvist til at arbejde efter Bestilling, en Arbejdsform, der da for saa vidt ogsaa stemmede godt med Haandværkets Tarv og dets Maade at virke paa.

Resten af den nye Skraa indtages af Ordensregler, hvorefter de, der vedrører Svendene, have megen Interesse.

Det fremgaar af disse Bestemmelser, at Svendene i de fire Fag, Lavet rummede, havde begyndt at faa Smag paa at holde blaa Mandag, men at de dog ikke var blevne saa rodfæstede i Vanen hermed, som det var Tilfældet i andre Fag. Der gøres i hvert Fald i Skraaen et Tilløb til at stoppe Udviklingen i denne Retning, idet det forordnes, at ingen Svende »selv maa tiltage sig nogen ørkesløs Dag om Ugen, hverken Mandag eller andre Dage, men skulde hver Mandag Morgen Klokken 5 slet forfølge dem paa deres Mesters Værksted. »Hvilken Haandværks Geselle herimod gør, uden han haver sin Mesters Forlov, da bøde 1 Mark første Gang, anden Gang 2 Mark og saa fremdeles, og desforuden stande til Rette, fordi han forsømte sin Mesters Gerning, efter Oldermændens og Hossiddernes Sigelse«.

»Foragter og nogen Svend eller Dreng«, hedder det videre, »deres Husbonds eller Hustrus Mad og Øl, som ustraffelig er, og det klages og bevises, bøde 1 Dlr., kan han Bøderne ikke

udgive, da straffes to Dage og Nætter i Kælderens til Vand og Brød.

Hvert Kvartal skulde Mestrene give 4 Sk. og Svendene 2 Sk., hvilke Penge skulde lægges i en Bøsse og forvares til deraf at understøtte syge og trængende, »efterdi forskrevne fire Haandværk bekomme adskillige Nationers Folk paa deres Embede at tjene, iblandt hvilke undertiden Sot og Sygdom kan paafalde.

Som man ser af denne Bestemmelse, var Forholdene indenfor Fagene endnu ikke udviklede videre, end at Mestre og Svende hørte sammen indenfor den samme Organisation. Svendene havde ikke faaet deres egen Kro og besad heller ikke Ret til at raade over Anvendelsen af deres egne Midler. Aarsagen hertil var naturligvis den, at Svendenes Antal var meget ringe. De fleste Mestre arbejdede for sig selv, højst med Hjælp af en Dreng, og at det ikke blev bedre i de kommende Tider, vil blive vist i det følgende.

Saaledes var i Hovedtrækkene de nye Love, Lavet nu skulde arbejde med. Vi skal i næste Afsnit se, hvorledes Livet formede sig under dem.

VI.

Lavet fra 1622—1684.

Samtidig med at Lavet fik den nye Skraa, anskaffede det ogsaa en ny Protokol, i hvilken det første Blad er benyttet til en Forsikring om, at de nye Artikler skal holdes ubrydelig, »hver Punkt og Artikel efter sin fulde Værd og Mening, som det sig egner og bør udi alle Maader«.

Blader man denne nye Lavsbog igennem, synes det virkelig ogsaa, som om Lavet fra nu af er begyndt paa at føre et bedre Levned. Man finder ikke den gamle Bogs Vidnesbyrd om Uregelmæssigheder og om Bøder; kun en Gang imellem nævnes en lille ubetydelig Tvistighed, og om Øl er der slet ikke mere Tale.

For saa vidt synes altsaa Lavet at have rettet sig efter de strenge Bestemmelser i den nye Skraa. I Modsætning til hvad der meget hurtigt blev Tilfældet indenfor andre Lav overholdt man ogsaa de nye Artiklers Bestemmelser med Hensyn til ny tiltrædende Lavsbrødres Optagelsesvilkaar. Der hverken fordredes Mesterstykke eller flere Penge end bestemt i Skraaen.

Nu er det naturligvis ikke videre sandsynligt, at et Lav, der for saa faa Aar tilbage havde holdt saa fast paa sine gamle Retligheder og i hvert Fald for et enkelt Fags — Sadelmagernes — Vedkommende gik stærkt op i Haandværks Skik og Brug, pludselig skulde have omvendt sig til Dyd og gode Sæder.

Snarere tør man antage, at det er gaaet ud fra Reglen, at hvad ingen saa, var der heller ingen der fik ondt af, og at man derfor har indskrænket sig til de allernødvendigste Notitser i Lavsbogen, og saa for Resten levet Livet inden Døre paa god gammel gemytlig Maner.

Hvis der under de foregaaende Aars Lovløshed har hersket

nogen Mangel paa Disciplin, fik man den snart indført paany. De første Aar af Lavets Tilværelse efter de nye Artiklers Udstedelse synes at være benyttede i dette Øjemed.

Den 3. Maj 1624 vedtog man saaledes, at alt hvad der efter denne Dag blev forrettet inden Døre til Lavets Bedste skulde holdes hemmeligt. Hvem der forbrød sig herimod, skulde bøde efter alle Lavsbrødres Dom.

Endvidere besluttede man, at ingen Svend fra denne Dag maatte lave Svøber for egen Regning, lige saa lidt som at Mestrene maatte købe samme af dem. Alle Mestre enedes desuden om at »gøre lovlig Arbejde«, hvis de ikke vilde have Embedet forbrudt.

Ogsaa indenfor de enkelte Fag, Lavet rummede, søgte man at regulere Forholdene 1623 enedes Handskemagerne om, at ingen af dem for Fremtiden maatte gaa om og »husere« med sit Arbejde under en Straf af 10 Daler. Den samme Bøde ifaldt — ifølge en Bestemmelse fra 1624 — den Handskemager, der stod ved Stranden og falbød sine Varer.

For at hæmme Fuskeri fra Svendenes Side, bestemtes det ligeledes 1624, at ingen Svend maatte udføre noget Arbejde for sig selv, hverken i Hus eller udenfor Hus, og at det var Alvor hermed, kan man se deraf, at der 1626 blev skredet ind mod en Svend, som havde arbejdet paa egen Haand blandt Bønderne paa Landet, »hvad der var alle Embedsbrødrene imod og til Foragtelse«.

Man trak saaledes paa god gammel Vis Grænserne nøje op og søgte at holde paa, hvad Lavets var.

Trods alle disse Bestemmelser synes der dog faa Aar efter at have indsneget sig en vis Sløjhed indenfor Mestrenes Rækker. Den gamle Aand fattedes. Lavet gik tilbage. Allerede ved Reorganisationen talte det kun ialt 10 Mestre, nemlig 4 Remmesnidere, 3 Semsberedere, 1 Pungemager og 2 Sadelmagere. Det er forstaaeligt, at hvor nær beslægtede end disse Fag var, saa kunde de dog, paa en Tid, hvor hver enkelt Haandværk nøje vaagede over, at den ene ikke greb over i den andens Bestilling, ikke rigtig have nogen Følelse af at høre sammen og virke til Fremme af fælles Maal.

1626 hedder det saaledes i Lavsbogen, at »eftersom en Del af vores Lavsbrødre ved Døden er afgangne og det daglig formindskes«,

saa vedtages det, at en Pension paa 12 Skilling ugentlig, som man hidtil havde givet tvende fattige Personer, for Fremtiden skulde nedsættes til 4 Skilling ugentlig, »hvilket sligt at forkorte dennem er sket for deres Umaadelighed dennem er med befunden og Drukkenskab«.

Det, der skete, var aabenbart det, at de enkelte Fags Mestre, mere og mere holdt sig for sig selv uden at bryde sig stort om den fælles Ramme.

Møderne indenfor denne blev færre og færre og synes tilsidst næsten ganske at være faldne bort. For Tidsrummet 1636—1651 findes der saaledes kun fire smaa Notitser.

En af Grundene til denne Opløsning maa utvivlsomt ogsaa søges i den forskellige Haandværksskik, der udviklede sig indenfor de fire Fag, Lavet rummede.

At den i hvert Fald skabte et betydeligt Modsætningsforhold mellem Sadelmagerne og Remmesniderne er vist.

Det førstnævnte forholdsvis sent opstaaede Fag havde stadigt nøje Forbindelse med Zünften's Fædreland, Tyskland. Det synes som om de fleste Sadelmagere var tyske, og sikkert er det, at de fleste Læredrenge, de fik og som blev indskrevne i Lavet, var fra Tyskland. Indenfor Sadelmagerne holdt man da ogsaa stærkt paa Zünften. Den ene Mester kontrollerede i den Henseende den anden. 1621 var der saaledes Tvistigheder mellem Sadelmagerne Hans Fügeschou og Moritz Priemer »om Svende at være holden imod deres gammel brugelig Haandværks Brug og Gewonheit«. Der blev sluttet Forlig mellem dem i Lavet, og dette gik ud paa, at ingen af dem for Fremtiden maatte tiltale eller fordre en Svend mod deres Haandværks Brug.

Sadelmagerens Zünftighed medførte, at ingen Sadelmagersvend turde tage Arbejde hos en Remmesnider, ligesom det ved Løsgivelsen af Sadelmagerlærlinge blev paalagt dem paa det nøjeste at holde sig fra Remmesniderprofessionen.

Dette var nu vistnok lettere sagt end gjort, thi de to Fag var saa nært beslægtede, at de idelig maatte gribe over i hinanden. 1630 blev det saaledes foreholdt Sadelmager Hans Møller, at han forbrød sig mod Remmesniderne ved at lave Ride- og Vogntøj. Han fik en Advarsel og truedes med for Fremtiden at komme til at staa til Rette for Lavet.

Saaledes drog hver til sin Side, men at man i Længden har følt det u hensigtsmæssige ved den Desorganisation, som blev Følgen, kan ses deraf, at man 1651 har fundet det nødvendigt paa ny at slutte sig sammen indenfor den gamle Ramme.

Herom indeholder Lavsbogen følgende:

»Udi den hellige Trefoldigheds Navn er vi menige Remsnidere, Sadelmagere og Senkelmagere med Borgmestres og Raads Bevilling udi Dag den 9. Marts 1651 bleven annammet at blive og være i et Lav, og eftersom Borgmester og Raad os en Oldermænd haver meddelt, saavel som Hos- og Bisidder, og haver vores gunstige Bisidder, velforstandige Mand, Niels Hansen, Raadmand, samme Dag været hos, og til overværendes, at vi enhver sit Navn skulde antegne«.

Efter den Liste, som følger over Lavsbrødrene, bestod Lavet kun af 1 Handskemager, 4 Remmesnidere, 4 Sadelmagere og 3 Senkelmagere. Det sidste Haandværk var et helt nyt. Hvad deres Gerning var, kan nu ikke bestemt paavises. Den bestod vistnok i Forfærdigelsen af en særlig Slags Læderremme, men i hvert Fald var det en Specialitet, som forsvandt igen efter en Menneskealders Forløb. I visse Henseender har de haft nogle særlige Vedtægter; en Senkelmagerdreng skulde saaledes staa i Lære i 6 Aar, medens en Remmesniderlærling som Regel slap med 3 Aar.

Den nye Sammenslutning synes paa mange Maader at have styrket Zünftigheden. Det første man vedtog var saaledes en nøjagtig Ordning af, hvorledes de enkelte Lavsbrødre skulde sidde, naar de samledes.

Det blev fra nu af ogsaa Skik at fordre Ægtebrev og Lærebrev af dem, som vilde optages i Lavet, ligesom man ogsaa synes at have sat Indskrivningspengene op over den i Artiklerne af 1622 fastsatte Sum. Det maa dog siges, at man, ligesom tidligere, var meget liberal med Hensyn til Terminen for disse Penges Betaling, og der kunde gaa baade 10 og 12 Aar, inden det sidste Afdrag var klaret.

Var man imidlertid eftergivende i denne Retning, holdt man i en anden Henseende stærkt paa, at den, der vilde være Lavbroder, skulde have vandret paa Haandværket. Børge Poulsen, der optoges 1654, maatte, for at Lavet skulde se bort fra denne Bestemmelse, finde sig i at betale en Ekstraafgift paa 10 Daler.

Det er sikkert ogsaa for at styrke Haandværks Skik og Brug, at Lavet 1655 besluttede at forøge Inventaret med en Velkomst til 5 Daler.

Af andre Drikkeredskaber havde Lavet hidtil kun ejet »en stor Lavskande med Lavsvaaben af Tin, en anden Lavs-Skænkande af Tin, en Vinkande med Tud af Tin samt en Del Bægere«.

Pengene til Velkomsten var kommen ind ved Udleje af Lavets Ligklæder, for hvis Benyttelse der betaltes en Rdlr. for hver Gang. Ligklæderne bestod af Over- og Underklæde samt Liglagen.

At man kunde have nogen Indtægt ved Udlejningen af disse Ligklæder maa søges i den Omstændighed, at det ikke var Hvermands Sag at anskaffe saadanne. De kostede mange Penge, og Sadelmagerlavet havde ogsaa kun kunnet skaffe dem til Veje ved at samle sammen i længere Tid. 1657 anskaffedes et nyt Ligklæde 10½ Alen langt à 6 Daler Alen. Omkostningerne løb op til 67 Slettedaler 8 Sk. 1665 bekostedes et nyt Liglagen paa 24 Alen, og det løb op til 13 Rdlr. Ogsaa paa anden Maade flottede man sig i dette Tidsrum, saaledes brugte man 1669 50 Slettedaler til 2 ny Messinglysestager.

At Lavet forøvrigt ikke altid beholdt sine Penge for egen Mund kan man se af, at det flere Gange har ydet Bidrag til Genopførelse af Kirker i Brandenburg samt en enkelt Gang til »en fangen Mand i Tyrkiet«.

Trods den Sammenslutning, som fandt Sted 1651, synes der dog ikke at være kommen noget bedre Forhold mellem Sadelmagerne og Remmesniderne. Ganske vist udviklede Forholdene sig mere og mere i Retning af, at de to Fag faldt helt sammen, saaledes at de i Flæng udførte hinandens Arbejde, men til Tider brød Modsætningen ogsaa stærkt frem. Saaledes 1671 da Sadelmagerne Liborius Mannes og Valentin Wilche havde stævnet Remmesniderne Herman Schach og David Kolech. Sadelmagerne henviste til en mellem de to Fag bestaaende Overenskomst, der drog Grænser imellem deres respektive Rettigheder, men da denne Overenskomst ikke kunde fremskaffes og heller ikke var indført i Lavsbogen, saa dømte Borgmester og Raad, at Remmesniderne skulde være fri for Sadelmagernes Tiltale. De tilføjede desuden i Dommen, at da begge Slags Haandværk i Tidens Løb havde faaet

Hævd paa at udføre den samme Art Arbejde, og da Sadelmagerne aabenbart ikke kunde leve alene af at lave Sadler, saa var det nyttigst for begge Parter, at de for Fremtiden fik samme Retigheder til at lave hvad Art Arbejde, der kunde falde for; det blev derfor tilladt begge de nævnte Haandværk at bjærge sig som de kunde bedst og at oplære Drengene i et eller begge Haandværk, »saavidt de selv eragte det saadanne deres Drengene og Svende kan geraade til Bedste og Befordring, saa de her, saavel som paa fremmede Steder paa Haandværket kunne rejse og passere som vedbør«.

Paa dette Punkt var det imidlertid, at Tampen brændte, thi selv om Mestrene kunde blive enige, saa kunde Svendene ikke. Sadelmagersvendene var zünfftige, Remmesniderne ikke; de maatte først staa i Forbundt ved et anerkendt Lav i Udlandet, inden de kunde blive det. Og det var en Bestemmelse, som Borgmester og Raad ikke med deres bedste Vilje kunde ændre; de maatte da ogsaa tillade, at Sadelmager- og Remmesnidersvendene i København beholdt en Lade hver for sig uden at indgaa Forbindelse i Lighed med Mestrene.

Som man kan skønne heraf, var den Kontrol og Ret til Indblanding, som Artiklerne af 1622 havde tiltænkt Øvrigheden ikke bleven til noget. Zünftigheden fik Lov til at brede sig, og alle maatte rette sig efter den. Borgmester og Raad saa til og lod Lovene sove. Baade Mestre og Svende fik Lov til at gøre, som de vilde. Men til Gengæld har Lavene da ogsaa betænkt Bisidderne for deres Villighed, og det har uden Tvivl ikke været saa ubetydelige Biindtægter, Magistratspersonerne drog af at være Bisiddere for Lavene. Sadelmagerlavet fulgte i den Henseende Skik og Brug og gav nu og da Bisidderen en passende Foræring, saaledes 1676, da man anvendte 24 Rdlr. til et Sæt Seletøj til ham.

Alt synes da saa nogenlunde at glide ind i den gamle Skure fra før Christian IV.'s Tid. Da var det, at Regeringen, der nu var bleven enevældig, gjorde et nyt Forsøg paa at komme Lavene til Livs.

VII.

Enevældens Omformning af Lavsvæsenet.

Det er givet, at den selvstændige Stilling, Lavene efterhaanden igen var kommen til at indtage, maatte være den nye Regeringsmagt, der kom frem med Enevælden, i høj Grad imod. Der gik derfor heller ikke mange Aar, efter at Enevælden var indført, før den begyndte at beskæftige sig med Lavsvæsenet. Ordningen og Reguleringen af Næringslivet hørte jo til de Opgaver, som ogsaa de fremfarne Konger i lange Tider havde beskæftiget sig med ud fra de samme Tanker, som var de herskende, da Enevælden kom til Roret, nemlig Løydelsen fra oven af endog den mindste Gren af Landets Erhverv.

Det kunde derfor, set fra Enevældens Synspunkt, ikke gaa an, at Lavene helt gjorde sig til Udøvere af den næringsretslige Avtoritet. Magten og Retten var alene Kongens, kun ham tilkom det at udøve den og al den Rettighed, som Lavene havde tilegnet sig til Trods for Lovenes Bud, maatte føres tilbage til det rette Ophav.

Allerede 1669 havde Frederik III bestemt, at Lavene skulde omformes i Overensstemmelse med »vores absolute og suveræne Arveregering«, og der var bleven udfærdiget nye Skraaer for en Del københavnske Lav. Ingen af disse afveg dog synderligt fra de gamle fra 1622.

Anderledes radikalt var derimod det Skridt, der blev foretaget under Christian V. Ved Forordningen af 23. December 1681 om Lavene i Købstæderne i Danmark og Norge blev al den Avtoritet, som hidtil havde været tillagt Lavene, paa en Gang afskaffet. Alle Lavsskraaer ophævedes.

Forordningen begrundedes med, at »adskillige Anordninger i Lavene her i vores kongelige Residens Stad Kjøbenhavn ved Tidens

Længde sig haver indsneget, hvorved Gud i mange Maader for-
tørnes, adskillige Paafund ere optænkt, hvorved stor Ødselhed
foraarsages, og Haandværks Folkene den ene den anden med stor
unyttig Omkostning besværger, Tiden og, som de til deres Næring
skulle bruge, unyttig bortspiller, og derfor endelig selv i største
Skade og Armod geraader«.

For Fremtiden behøvede den, der havde lært et Haandværk,
kun at melde sig hos Magistraten uden Hensyn til, om han havde
rejst paa Haandværket eller ej, og betale en Afgift af to eller fire
Lod Sølv (alt eftersom vedkommende Haandværk havde noget
Lavshus eller ej) til Vedligeholdelse eller Leje af Lavshuset, to
Lod Sølv til Lavets Fattige, to Lod Sølv til Oldermænden og et Lod
Sølv til Raadstueskriveren.

Fødselsbreve maatte ikke forlanges, og Mesterstykket skulde
opvises paa Raadhuset i Overværelse af Magistraten, Oldermænden
og de fire ældste Mestres af vedkommende Lav, for at man derved
kunde undgaa Misbrug og unyttig Bekostning

Mestrene maatte ingen Sammenkomst holde uden Magistratens
Samtykke, og var dette erhvervet, skulde et Magistratsmedlem
overvære Mødet for at paase, at alt gik sømmeligt til, og at der
ingen Gæstebud og Drik fandt Sted.

Lavene maatte ikke mere have nogen Patron blandt Magi-
stratens Medlemmer, men Magistraten skulde selv forordne »under-
tiden en, undertiden en anden« til at overvære Møderne.

Ingen maatte tage nogen ubillig Pris for sine Varer, lige saa
lidt som Lavet maatte træffe nogen Aftale om Pris paa deres
Medlemmers Arbejde, men enhver skulde sælge »for den Pris, han
bedst kan«.

Ingen skulde være forpligtet til at følge Lig uden de alene,
som behøvedes til at bære, og denne Forpligtelse skulde gaa paa
Omgang blandt Medlemmerne.

Svendene maatte ingen Kro eller Sammenkomst have, men
enhver ankommende Svend skulde melde sig til Oldermænden,
der havde at hjælpe ham til Arbejde, hvis han ikke kunde gøre
det selv.

Den gamle Bestemmelse om, at ingen Mester maatte have
flere end et vist Antal Svende ophævedes. For Fremtiden maatte

enhver holde saa mange Folk, han vilde, dog skulde hver Mester have mindst en Dreng i Lære, »som i vore Riger og Lande er født«.

Tilsyneladende er denne Bestemmelse en af dem, der afviger mest fra den gammeldags Ordning, der tilstræbte Lighed mellem de enkelte Mestre, men Afvigelsen er vistnok ogsaa kun tilsyneladende, thi det laa ikke i Enevældens Hensigter og stemte heller ikke med dens økonomiske Program at indføre nogen fri Konkurrence. Hensigten var aabenbart kun den at fastslaa, at der ikke maatte eksistere nogen Skranke for den enkeltes Flid. Idealet var, at Haandværkerne skulde være flittige og arbejdsomme og som en Flok Bier kun bekymre sig om at frembringe saa meget som muligt til Bedste for Statens Flor og Fremvækst, uden at tilsigte nogen Fortjeneste udover, hvad der var nødvendigt til et anstændigt Underhold.

I Tilslutning til den her omtalte Forordning udstedtes der den 6. Maj 1682 et nyt Paabud »om Haandværks Svende og Drengene i Købstæderne«, hvori der blev givet nærmere Regler for Arbejdsforholdet, og hvis Formaal var at sætte en Skranke for den Selvraadighed, Svendene hidtil havde vist. Det bestemtes heri, at Svende og Drengene skulde arbejde i den for Faget almindelige Tid, og at de ikke maatte forlade Mesteren uden tilbørlig Opsigelse. De gamle »Handwerksgewohnheiten« søgte Forordningen at faa Ram paa ved at forbyde særlig Traktement af rejsende Svende. Svendene og Drengene skulde i det hele taget lade sig nøje med »ordinær Spise« og være tilfredse med den Kost, de fik i Mesterens Hus. Handlede nogen herimod, skulde han, om han var Svend, hver Gang bøde to Rdlr. til de fattige eller straffes med to Dages Vand og Brød i Raadhuskælderen. Svende og Drengene skulde rette sig efter Spise- og Sovetider i Mesterens Hus og være hjemme saa betids, at Dørene kunde lukkes Kl. 9 Aften om Vinteren og Kl. 10 Aften om Sommeren. Overtrædelse heraf kostede $\frac{1}{3}$ Rdlr. til de fattiges Bøsse. Fuseri blev strængt forbudt og ligesaa alle særlige Sportler, som hidtil havde været givne.

Det paalagdes Mestrene at oprette Lærekontrakter med deres Lærlinge og sørge vel for deres Uddannelse, en Bestemmelse som viser, hvor omhyggeligt Enevælden tog sig af al Ting.

Som man ser, blev der ikke meget tilbage at ordne for Lavet. Den gamle Selvstændighed skulde brydes og Lavet kun betragtes som et Organ for den offentlige Myndighed, en Baas, hvori Regeringen kunde genne Haandværkerne ind for bedre at faa Haand i Hanke med de enkelte Individer og lede Erhvervslivet ind i de Spor, som den i sin Visdom bestemte. Naar Brødrene mødtes, maatte det nu ikke mere være til glade kammeratlige Fester, men til Parader, hvor Ordren kom fra de høje Herrer, som nu skulde lede og regere.

De to her omtalte Forordninger dannede Grundlaget for Datidens Næringsret og indeholdt den Marschordre, der for Fremtiden skulde følges af de enkelte Compagnier, Lavene, med deres Underbefalingsmænd og Menige. De nærmere Regler hvorefter disse skulde organiseres, blev givne i særlige Artikler for hvert Haandværk.

For Remmesniderne og Sadelmagerne udkom de den 29. April 1684.

I Spidsen for Lavet skulde, ligesom forhen, staa en Oldermænd, men medens denne tidligere som Regel kun virkede et Aar ad Gangen, saa blev Tjenestetiden nu to Aar. Oldermænden skulde vælges af Magistraten blandt tre af Lavet med de fleste Stemmer foreslaaede Mestre. Syntes Magistraten imidlertid ikke om nogen af de udpegede, kunde den selv udnævne en Oldermænd efter eget Tykke.

Oldermænden var Øvrighedens Repræsentant og skulde indføre alle Mestre med deres Navn og Bopæl i Lavets Protokol, paa det han des bedre dennem kan vide at finde, naar enten noget udi vores eller Byens Ærinde forefalder at forrette, eller og de Bønhaser paa deres Haandværk vil eftersøge. Til Hjælp for ham i sidstnævnte Henseende kunde han hvert Fjerdingaar udtage fire Mestre, som skulde være berettigede til sammen med Oldermænden og Underfogden at søge efter Bønhaser og faa dem tilbørlig afstraffede.

Enhver, der vilde optages i Lavet, skulde have lært Haandværket i mindst fire Aar. Efter udstaaet Læretid skulde der følge en Svendetid paa tre Aar, der dog ikke behøvede at anvendes til Vandring. Ingen kunde altsaa normalt blive Mester uden at have arbejdet i Faget som Dreng eller Svend i mindst

syv Aar. Heri ligger ikke noget nyt; man vilde netop ved Bibeholdelsen af denne Læretid betone, at enhver Haandværksmester burde være sit Fag mægtig. Og dette fremhæves yderligere ved Fordringen om en Mesterprøve, der for Remmesnidernes Vedkommende skulde bestaa af »et Par forsvarlige Hylster med Stokker, som passer næt dertil, saa og en Hovedstoel med Hinder og Fortøj«, og for Sadelmagernes Vedkommende »1. En Krumfløjel, 2. En Qvinde-Sadel, 3. En Tummel-Sadel og Hylster dertil, med For- og Bagtøj til en Rytters Mundering.«

Som man ser gøres der endnu her Forskel paa de to Professioner, uagtet de i Praksis faldt fuldstændig sammen. En Oversigt over de to Haandværks Produktion faar man i Artiklernes § 8, der forbyder Kræmmerne Salget af Sadler, Ridetøj, Hestetøj, Hylstre, Patrontasker, Krudthorn, Remme, Piske, Dragebaand, Ledebaand og Knæbaand, medmindre disse Ting var forfærdigede af indenlandske Sadelmagere og Remmesnidere. Hvad der forefandtes af udenlandske Varer af den nævnte Art hos Kræmmerne fik Lavet ret til at lade beslaglægge. For at man kunde skælné indenlandsk Arbejde fra udenlansk skulde alt, hvad der solgtes herhjemme være forsynet med Oldermændens Stempel.

Ved de her nævnte Artikler kom Sadelmagerne og Remmesniderne endelig til at staa i et Lav for sig selv. Den aarhundredgamle Forbindelse med Handskemagerne og Pelsnerne (Bundtmagerne), samt Feldberederne ophævedes, idet disse Fag blev konstituerede som særlige Lav med deres specielle Lavsartikler.

Artiklerne indeholder endvidere en Række organisatoriske Bestemmelser, som f. Eks. om den yngste Mesters Tjeneste, Lignelse, Lydighed overfor Oldermænden o. s. v., som ikke indeholder noget nyt. Derimod er alle Vedtægter om indre Jurisdiktion strøgne. Lavet dannede ikke længere nogen Ret til Bilæggelse og Domfældelse af indre Stridigheder. Det hørte Politiet til, og Politiet, der under Enevælden havde faaet en ny Instruks, var en mægtig Institution, der ikke taalte nogen Overskridelse af de gældende allernaadigste Bestemmelser og som med Argus-Øjne vogtede over Lavene og deres »galne Griller«.

Disciplin skulde der nu først og fremmest være i Rækkerne, og det gjaldt naturligvis ikke blot Mestrene i deres Forhold til

Øvrigheden, men det gjaldt ogsaa Svendene i deres Egenskab af Mestrenes Undergivne. Lavsartiklerne indeholder i den Retning Forskrifter, der i Strixhed ikke overgaas af noget Kaserne-reglement.

Svendene og Drengene skulde være paa Værkstedet Kl. 5 om Morgen, og Arbejdstiden vare til Kl. 7 om Sommeren og til Kl. 9 om Aftenen om Vinteren; Udgangstilladelse var der ikke noget, der hed. Naar Arbejdstiden var tilende, havde alle at forføje sig smukt til Sengs.

Og for at Mestrene kunde holde den tilbørlige Mandstugt over deres Svende, skulde der i Oldermændens Hus hænge en sort Tavle, paa hvilken Navnene paa enhver modvillig Svend skulde opskrives, f. Eks. hvis han forlod Arbejdet forinden den vedtagne Tid eller gjorde Gæld uden at betale den. Og intet Navn maatte udslettes, førend Vedkommende havde klaret tilbørligt for sig.

Naturligvis maatte Svendene ikke, som anført i Forordningen af 6. Maj 1682, have nogen Organisation. For at der imidlertid kunde tilvejebringes de fornødne Midler til Understøttelse af syge og fattige Svende, var det enhver Mesters Pligt at fratrække fire Skilling om Ugen fra Svendens Løn, hvilket Beløb skulde lægges i Fattigbøssen, som beroede hos Oldermænden, og hvortil denne havde en Nøgle og to af de ældste Svende tvende andre.

Saaledes var de Bestemmelser, hvorefter Enevælden ønskede Haandværket ledet.

VIII.

Tiden indtil det 18. Aarhundredes Midte. Fuskere og Bønhaser.

Det er med en vis Nysgærrighed, at man aabner Lavets Protokoller efter 1684 for at se, hvorledes det tog de nye Forordninger, om det fandt sig i dem eller havde Kraft til at træde op imod dem. At det ikke har været glad ved dem, kan man sikkert gaa ud fra, men det var saa sin Sag at optræde mod Enevældens Majestæt, saa meget mere som den de første Aar efter de nye Lavsforordningers Udstedelse var meget nidkær for Overholdelsen af dem og ikke skaanede nogen, der tillod sig at træde op imod Kongens Bud.

Indenfor Sadelmager- og Remmesnider-Lavet synes man da ogsaa at have foretrukket at staa paa Lovens Grund, hvad der blandt andet fremgaar deraf, at man i et Lavsmøde den 10 Juli 1684 besluttede at bortsælge Lavets Drikkekar, der efter det Forbud mod Drik og Gæstebud, som indeholdtes i de nye Lavsartikler, jo var overflødige.

Lavet besad en Velkomst, en Skænkekande, et Par mindre Stager og en Vinkande af Tin, to Lysestager af Messing samt nogle Ligklæder, som altsammen vurderedes til 32 Slettedaler 1 Mark, hvilket Beløb Lavsbrødrene delte imellem sig.

Det kan synes underligt, at Summen ikke gik direkte ind i Lavets Kasse, men Forklaringen til, at dette ikke skete, maa sikkert søges i de enkelte Lavsbrødres daarlige pekuniære Tilstand.

Ganske vist — selve Lavskassen var ikke bedre stillet, thi da der Aaret efter overgik Lavsbroder Jørgen Friedrich Skade ved Ildebrand, saa havde man ingen anden Maade at hjælpe ham paa, end at give ham Tilsagn paa 15 Daler, som Lavet havde til

Gode hos to ny indkomne Mestre. Men hvorlidt en saadan Hjælp betød, faar man et Begreb om, naar man erfarer, at de to Mestre ikke kunde betale straks, men lovede »forderligst at ville aflægge hos Oldermændene det meste, de kunde til Veje bringe».

For at bøde lidt paa den Nødstilstand, som Lavets Kasse var i, lovede i samme Møde Mestrene Christopher Schultz, Peter Jacobsen Knap og Hans Christopher Fædt, der synes at have været tre Velhavere, hver at ville give 10 Sldr. til »Laugets Casses Nødtørft« paa Betingelse af, at Pengene udelukkende anvendtes til de Fattige i Lavet.

Fattigdom synes i det Hele taget at have været den værste Hæmsko baade for Lavets og Lavsbrødrenes Fremgang. Hvor smaat det kunde være for Mestrene, ser man bl. a. deraf, at der som Regel gik fra to til fire Aar inden de ny optagne Brødre fik betalt det Tilskud af 10 Sldr., som de ved Optagelsen frivillig forpligtede sig til at yde til Fattigbøssen.

Under saadanne Omstændigheder forstaar man godt, at Lavet ikke har haft mange Penge at rutte med. Det højeste, Lavets Indtægter steg til i Løbet af et Aar, var c. 30 Dlr., og de gik allesammen med til Administration og til Jagning af Fuskere og Bønhaser.

Det var derfor ogsaa en Reform af Betydning, at Lavsbrødrene 1719 blev enige om at give hver 8 Sk. om Maaneden i Tidepenge. Fra Beslutning til Udførelse synes der imidlertid at have været et temmeligt langt Spring; thi det var ikke med særlig stor Lethed, at Pengene gik ind. 1721 maatte man saaledes true med at inddrive Restancerne ved Øvrighedens Hjælp. Maaske har Beløbet ogsaa været for stort. i hvert Fald nedsattes Tidepengene 1725 til 3 Mark om Aaret, og med Betalingen af denne Sum skulde det være Alvor. Den skulde indkræves af den yngste Mester, og »om nogen Mester mod Forhaabning skulde være, som derimod vilde stride, da skal hannem ej tillades nogen Lavsrettighed at nyde paa nogen Maade, indtil han sig igen med Lavet forener«.

Om Lavets indre Liv i denne Periode er der ellers ikke meget at berette. Særlig rigt har det ikke været, hvad der i og for sig heller ikke kunde ventes indenfor et saa lidet talrigt Lav. Dets Medlemstal overskred sjældent en Snes Stykker, hvoraf om-

kring ved en Fjerdedel var Sadelmagere, medens Resten var Remmesnidere. Man skulde synes, at denne forholdsvis lille Skare maatte have kunnet friste Livet nogenlunde ordentligt, og det synes for saa vidt ogsaa, som om de fleste af dem har haft Arbejde nok. 1704 havde i hvert Fald samtlige Lavbrødre — paa to nær — gennemsnitlig mindst 1 Svend og 2 Dreng i deres Brød og somme af dem endda flere. Alligevel er det, vi hører om Næringsforholdene fra Lavets Side, kun idel Klage. Det var Bønhaserne — alle Lavs og hele Lavsvæsenets Skavank — der voldte Uroen.

Man skulde vel synes, at de kongelige Lavsartikler ydede Mestrene al den Beskyttelse, de kunde forlange, og dette vilde ogsaa have været Tilfældet, saafremt de var bleven overholdt. Ulykken var imidlertid, at den Øvrighed, som skulde vaage over deres Gennemførelse, selv paa mange Omraader brød med Principerne for Lavsvæsenet, ja endog til Tider syntes helt at ville have Lavene ophævede.

Naar Regeringen alligevel endte med at holde paa Lavsvæsenet, saa var det, fordi den derigennem mente at have et Middel til at faa »Orden og Skik paa Haandværket«.

Den troede nemlig ud fra den da herskende Merkantilisme, at Landets Produktion maatte styres fra oven, og at man kunde hjælpe paa den ved Love og Forordninger, naar der var et eller andet i Vejen. Paa den Maade fremmedes det heles Vel bedst. Alt og alle skulde regeres af den faderlige Enevælde, der stedse var villig til at lytte til sine Undersaatters Klager og rette, hvad rettes kunde.

Dette Styrelsesprincip havde imidlertid den Ulempe, at det let blev til et Undtagelsens Regimente, der hvert Øjeblik kom bort fra al gældende Regel. Det kunde vanskeligt undgaaes, at en Naadesbevisning mod en, blev en Uretfærdighed mod en anden; der kom en Mangel paa Følgerigtighed i Styrelsens Fremfærd, saa det til Tider var vanskeligt at vide, hvor man havde den.

Til Tider holdt Regeringen Haanden over Lavene og beskyttede dem mod Fuskere. Til andre Tider aabnede den Sluserne for den frie Konkurrence og lod Markedet fyldes af alle Slags

Bønhaser, Vanføre, Soldater og alskens Projektmagere mellem hverandre.

Det kunde endda gaa, selv om Lavet en enkelt Gang blev tvunget til at optage en Mand i sine Rækker, som ikke var ganske lavsfähig, saaledes som det f Eks. skete 1696 med Lauritz Eskildsen, der, uagtet hans Mesterstykke var »ganske udygtig«, dog ved »sær Naade« af Magistraten blev indskreven. Men rent ruinerende for Lavet var det med alle dem, der stod udenfor og greb ind i Lavets Rettigheder. Det var Modstandere, som det var vanskeligt at komme til Livs. Især gjaldt dette Soldaterne. De var Lavets værste Fjender, fordi det laa saa lige for dem at kapre de Kunder — Officererne — som ellers naturligt maatte høre til Sadelmagernes og Remmesnidernes bedste. Gang paa Gang klagede Lavet over, hvor stort et Indgreb, der derigennem skete i deres Lavsrettigheder af »gemene Soldater«, der paatog dem at fortrædige de bedste Chaiser, Carosser og Hestetøj for deres Officerer og kongl Ministre. Stort Udbytte af Klagerne fik Lavet ikke. Politimesteren, som de henvendte sig til, kunde ikke hjælpe dem, naar det gjaldt Militæret og dets fine Kunder. Og helt galt kom Lavet af Sted, naar det selv vilde tage Affære. Da det saaledes en Gang inquirerede hos Kaptejn Scheel af Livgarden, der havde sat en Soldat til at arbejde paa en Vogn og noget Seletøj, »blev vi med Trudsel af hans underhavende bort dreven«.

Lykkedes det ogsaa en enkelt Gang Lavet at arrestere en Soldat, saa kom hans Officerer straks og befriede ham, og Bøder, det var der aldrig Tale om at faa, da Soldaterne ingen Penge havde. Lavet havde derfor heller aldrig andet end Omkostninger af deres Indskriden mod Soldaterne. I en Ansøgning til Kongen, der vistnok skriver sig fra Midten af det 18. Aarhundrede, anholdt de derfor om at maatte faa Lov til at konfiskere det Arbejde, som Soldater blev truffet i Arbejde paa. Om Ansøgningen blev imødekommen, vides desværre ikke, men at det ikke var fordi, den ikke var underdanig nok, vil man kunne se af dens Slutning, der lød saaledes og kan tjene som Eksempel paa det 18. Aarhundredes Ansøgningsstil: »Og derfor under denne allerunderdanigste Fortrøstning nedkaster os udi allerdybeste Underdanighed for Hans Majestæts allernaadigste Fodskammel, allerunderdanigst

bedende Eders kongelige Majestæt af kongelig Mildhed og Naade, vores allerunderdanigste Ansøgning allernaadigst ville bønnhøre, paa det Eders Majestæts fattige tro Arve-Undersaatte og Haandværks-Folk ved saadan god Politi kunde mainteneres saasom vi intet andet haver Eders Majestæt pligtskyldigen af at svare, eller os med Hustru og Børn at ernære, hvorfor udi alldybeste Underdanighed forventendes naadig Bønnhørelse af Eders kongl. Majestæts med Troskab til Døden forbundne allerunderdanigste tro Arve-Undersaatte.

Den Slags Andragender hjalp dog aldrig ret meget. Regeringen var ikke særlig tilbøjelig til at imødekomme Lavenes Forordringer, men gik dem tvært imod af og fik stærkt paa Klingen med Indskærpelse af de gældende Forordninger. Navnlig holdt den da stivt paa, at intet Lav maatte paalægge de nye Mestre større Optagelsesomkostninger end Lavsartiklerne foreskrev og ikke volde dem uforholdne Udgifter ved Aflæggelse af Mesterstykket eller paa følgende Gilder.

At der var noget om, at Omkostningerne ved at lave Mesterstykke efterhaanden var blevne for store, kan man skønne deraf, at de indenfor Sadelmager-Lavet beløb sig til 47 Rdlr. 4 Mk. for Remmesnidernes og 67 Rdlr. 4 Mk. for Sadelmagerens Vedkommende. Disse Beløb opgives af Lavet selv i Aaret 1754, og man kan være sikker paa, at de i al Fald ikke var ringere, men sikkert en Del større, thi foruden disse reelle Afgifter kom der jo endnu Udgifterne til Materiale og Tab af Arbejdsløn for den Tid Mesterstykket udførtes. Sandsynligvis kommer man derfor den virkelige Udgifts Størrelse nærmere, naar man sætter den til godt 100 Rdlr., en Sum som ikke var saa helt ringe for en fattig Svend, og som det kostede ham lang Tid og megen Flid at spare sammen af sin lille Løn.

Ved Plakat af 3. Marts 1756 satte Regeringen en bestemt Grænse for Omkostningerne, idet den bestemte, at Afgifterne ved Sadelmagerlavet ikke maatte overstige 15 Rdlr. 2 Mk.

Den Slags Bestemmelser formaaede dog alligevel ikke at skabe nye Tilstande. Haandværkerne, der Aarhundreder igennem havde levet paa Privilegier og Eneret, havde vanskeligt ved at forstaa Regeringens Hensigter. De stod paa deres lovlige Ret, de Artikler,

som Kongen selv havde givet, men forstod ikke, at Tiden og Samfundsforholdene var blevne andre. Udenfor Lavene havde der, særlig i København, efterhaanden dannet sig et Proletariat, som Regeringen paa en eller anden Maade maatte skaffe Underhold. Da den ikke kunde underholde det direkte, gav den en stor Del at det, f. Eks. Matroser og Soldater, Lov til at ernære sig ved de Haandværk, de havde lært, uden Hensyn til, at der derved blev gjort Indgreb i Lavets Rettigheder. Men foruden dem, der saaledes fik Ret til at arbejde som Haandværkere, var der mange, som tog sig Retten uden Forlov, og det synes, som om Folk har været mer end villige til at bruge dem. Følgen deraf blev en stærk Konkurrence til alle Handlende og Haandværkere. Paa hvert Gadehjørne stod Soldater og Matroser paa Rov efter Arbejde, altid villige til at tjene en Skilling, ligegyldigt ved hvad det var. Det er klart, at Haandværkernes Priser derved sænkedes ned under det hidtil gældende, vistnok ikke høje Niveau.

Flere Gange søgte Sadelmagerlavet at faa Regeringen til at skride ind, men uden Resultat. Det Lavet ønskede var, dels en Haandhævelse af de gældende Bestemmelser dels en Skærpelse til Fordel for Eneretten. Hvad man især lagde Vægt paa, var at faa indført det saakaldte Mestersvendenaar, en Ventetid af et Aar for den Svend, der vilde være Mester, og som han skulde aftjene hos en Mester i Lavet, inden han fik Lov til at begynde paa Mesterstykket. Det var brugeligt indenfor andre Lav og vilde ogsaa efter Sadelmagerens Mening være til deres Lavs »største Nytte og Opkomst«. Endvidere ønskede man, at alle Inkquisitioner hos Fuskere maatte ske ved Politiet, og at det Arbejde og Værktøj, der fandtes hos Fuskere og Bønhaser maatte blive udleveret til Oldermænd til Fordel for Lavets Fattige. Endelig anholdt man om, at den, der brugte en uberettiget Person til at forfærdige Sadelmager- eller Remmesniderarbejder maatte blive tiltalt efter Plakat af 11. Januar 1745, der fastsatte Straf for dem, der lod Fuskere forfærdige Malerarbejde.

Disse Ønsker fremsattes bl. a. i et Andragende af 1760, men uden Resultat. Med ikke ringe Bitterhed gør Oldermænd, Mikkil Hendrich Wachter, Rede for alt det Arbejde, han havde udfoldet i denne Sag, uden at han var »reusseret derudi, i hvor stor

Umage, Flid og Bekostning, jeg derpaa har anvendt«. For at al Møjen imidlertid ikke skulde være spildt, lod han nu nedlægge Afskrift i Laden af Andragendet til Underretning for hans Efterkommere, i Fald de skulde komme paa samme Tanke som ham.

Dette skete allerede 1764, da det samme Andragende paa ny blev indgivet. Lavet havde imidlertid ikke mere ud af Arbejdet denne Gang end forrige. »Tidt og ofte«, gjorde Oldermænd Wachter »Erindring« i Kancelliet for at faa en Afgørelse paa Sagen, men han blev stadig opholdt med, at man først maatte høre, hvad Magistraten mente. Hurtige i Vendingen var man ikke indenfor Datidens Administration. Naar det trak saa længe ud, uden at Lavet fik et Svar var det imidlertid ikke, fordi Myndighederne havde svært ved at tage Standpunkt til de ovenfor nævnte Ønsker. Der var andre og vanskeligere Sager at afgøre, nemlig det aarhundredgamle Spørgsmaal om Forholdet mellem Remmesniderne og Sadelmagerne og de zünftige Forviklinger, der eksisterede mellem disse to Fag. Som vi har set af det foregaaende var der faktisk ikke længer nogen Forskel paa de nævnte Haandværk. Sadelmagerne lavede uden Hindring Remmesniderarbejde og Remmesniderne omvendt Sadelmagerarbejde. Forsaavidt var alt i Orden. Vanskeligheden kom fra Svendenes Side, idet de zünftige Regler forbød en Sadelmagersvend at tage Arbejde hos en Remmesnider. Remmesniderne var efter den rette zünftige Opfattelse ikke ærlige nok. De maatte for at faa Svende »bikøbe« sig til et anerkendt Lav i Tyskland. Hele denne Sag ses imidlertid bedst i Sammenhæng med den nærmere Udvikling af Zünften i det 18de Aarhundrede og vil derfor blive udførlig behandlet i næste Afsnit.

Overfor Lavets Ønsker om Skærpelse af Lavsartiklerne var Regeringens Stilling givet. Fra den var der ikke noget at vente, for saa vidt som Tendensen allerede i længere Tid var gaaet i Retning af at indskrænke Lavsmonopolerne saa meget som muligt.

Sagen var, at Regeringen efterhaanden var kommen mere og mere bort fra at anse Lavsvæsenet som nødvendigt for Næringslivets Opretholdelse. De mange Frimestre og det store Antal Fuskere, over hvilke Lavene stadigt jamrede sig, det gennemgaaende ringe Stade, Haandværkerne stod paa, baade fagligt og økonomisk, og deres Mangel paa Evne til at imødegaa den udenlandske Ind-

førsel af Haandværksprodukter, aabnede efterhaanden Regeringens Øjne for at der var noget galt ved Lavsvæsenet. Idealet for den Tids herskende økonomiske Opfattelse var det, at Landet selv skulde frembringe alt, hvad der forbrugtes indenfor dets Grænser og endda helst have noget til overs til Udførsel; derved vilde man opnaa, dels at de Penge, der ellers anvendtes til Indkøb fra Udlandet, blev hjemme og dels, at der droges Penge herind fra fremmede Stater. Penge var nemlig efter Datidens Anskuelse den eneste virkelige Rigdom, og derfor gjaldt det om at forøge Mængden af dem i saa høj en Grad som mulig. Et af Midlerne hertil, ræsonnerede man nu, var at forøge Produktionen og til den Ende at sætte jo flere jo bedre Hænder i Arbejde. Det var derfor meget bedre for Staten og Samfundet, forklarede man videre, at 10 Haandværkere tjente 300 Dlr. om Aaret end 5 600 Dlr. Det gjorde ikke noget, at de ingen Skat kunde svare til Stat eller By — hvad der var Lavenes og Magistratens staaende Indvending mod denne Klasse Medborgere — naar de kun producerede herhjemme. Derved slap man for at lade Pengene gaa ud af Landet og føde udenlandske Haandværkere, hvad der var det samme som at sætte Landet i Skat til fremmede Lande. Man havde ingen Sans for den enkeltes Tarv og hævdede endog, at det var rigtigst, at den producerende Klasse nøjedes med saa ringe en Løn som mulig. Blot Arbejderen havde til det nødtørftige Underhold, det var nok.

Det var ud fra saadanne Anskuelser, at Regeringen ingen Betænkelighed havde ved at modarbejde Lavene. »Enhver skal have Lov til at ernære sig af det, han bedst ved og kan«, hed det. Og om man end endnu hævdede Ønskeligheden af visse Lavs Bestaaen af Hensyn til Lærlingeuddannelsen, saa vilde man dog i det store og hele helst bort fra Fortidens Tvangsforholdsregler og ind paa friere Grundsætninger for Næringslivets Udvikling.

Man saa rigtigt, at der var noget galt ved den Maade, det gik paa. Men med den Mangel paa Sans for det overleverede, der var egen for den nye Skole, sluttede man, at Haandværkets daarligere Tilstand skyldtes Mangel paa Konkurrence og den forældede Indretning af Lavsvæsenet. Dette var »Monopoler og Fideicommisser« for nogle faa Familjer, der gjorde alt for at holde ny Tilgang borte. Der maatte Frihed til, inden det kunde blive godt.

Man manglede Syn for, at det, der skulde til for at bringe Haandværket paa Fode, var en hel ny Arbejdsmaade, en solidere Uddannelse og et videre Syn, for derigennem at gøre Produktionen bedre og billigere end Udlandets. Det gjorde intet — ræsonnerede man tværtimod — at der arbejdedes dyrere herhjemme, naar bare Pengene cirkulerede indenfor Landets egne Grænser.

Disse Anskuelser kom især til Orde i Reskriptet af 10. April 1761, ved hvilket den videnskabelige Merkantilismes Grundsætninger for Næringslivets Udvikling fik lovlig Kraft.

»Udi en vel indrettet Stat«, hedder det, »bør det ikke lettelig formenes nogen at ernære sig paa hvad lovlig Maade, han bedst ved og kan«. Kongen vilde derfor en Gang for alle have besluttet, at intet nyt Lav efterdags maatte stiftes, medmindre det var saaledes indrettet, at enhver, der ønskede det, uden Bryderi eller Omkostning kunde optages mod at betale en Kendelse af 4 til 6 Mark eller »lidt mere«. Formelle Mangler skulle ikke længer være til Hinder for at komme i Lav, og Fattigfolk maatte arbejde i en hvilken som helst Profession med egne Hænder, ja med Drengs og Haandlangers Assistance, naar de erklærede, at de ikke vidste anden Maade at ernære sig paa, og det ved nærmere Undersøgelse viste sig, at »det omtrent forholder sig saaledes«; enhver Mester skulde mindst have en indfødt Dreng i Lære, og Magistraten skulde have Tilladelse til at fritage duelige Svende for at lave Mesterstykke. Men »skal et saadant endelig forfærdiges«, maatte Svenden fremstille det, som mageligst kunde afsættes og krævede mindst Bekostning og Tid. Endelig fik Magistraten Ordre til »jævnlig at advare og tilholde vedkommende Lav selv at frembringe, forskaffe og forarbejde de Ting, som Indbyggerne er komne i Vane med at forskrive fra fremmede Steder, skønt de her lettelig kunde have lige saa gode og for lige saa godt Køb«. En Følge af denne Forordning var et Reskript af 27. August 1762, bekendtgjort ved Plakat fra Magistraten af 1. September s. A., der nedsatte Udgifterne ved Optagelse i Lavene. For Sadelmagerlavets Vedkommende sattes de til 11 Rdlr.

De nye Bestemmelser havde en stor Tilgang af Frimestre til Følge. Intet kunde mere hæmme denne Haandværkernes Paria-kaste. Ustandseligt rykker dens Tropper frem, »kaster sig i Støvet

for Landsfaderens Fødder« og anraaber med grædende Taarer om Brødet. Mærkværdig er den Masse Svagheder, de alle er behæftede med. Snart er det Øjensvaghed eller Værk, snart »incurabel Sygdom«, men alle er de naturligvis saa yderlig forarmede, at de ikke har Raad til forfærdige Mesterstykke, og alle har de fattige Forældre, Kone og mange Smaabørn at forsørge.

Selvfølgelig var der ogsaa dem, og maaske ikke saa faa, i denne Flok, der ikke kunde lave Mesterstykke og derfor beraabte sig paa Uformuenhed for at slippe. Gang paa Gang fremhævede Oldermændene i deres Erklæringer denne Side af Sagen og paaviste som oftest en Mængde Urigtigheder i Andragenderne. De kendte sikkert ret godt Ansøgerne og vidste, at mange af dem var daarlige Subjekter.

Trods al Veltalenhed og Andragender i Massevis mod »Frihederne« tog Regeringen dog intet Hensyn til Lavene. I et enkelt Tilfælde blev en Henvendelse fra disse endog taget fortrydelig op. Det var, da samtlige Oldermænd sluttede sig sammen og den 30. December 1769 rettede en Henvendelse til Stadens 32 Mænd om Haandværkernes elendige Tilstand med Anmodning til de »velædle og velfornemme Herrer og elskeligste Medborgere« om at sætte sig i Forbindelse med den »høj og velædle Magistrat« for at de derefter i Fællesskab i Henhold til den Kjøbenhavns Borgere ved Privilegierne af 1661 den 2. Post givne Frihed kunde henvende sig til Kongen »med Forestilling om i Tide at raade Bod paa den totale Ruin, som vores Lav dagligen trues med«.

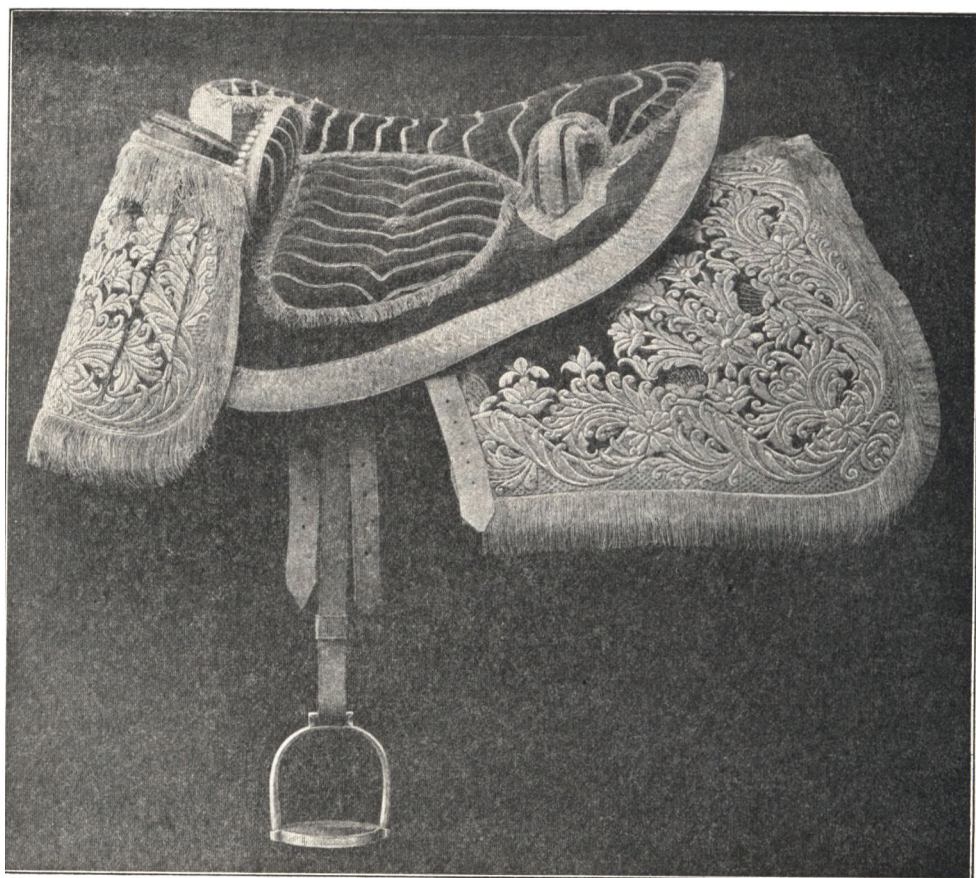
De 32 Mænd føjede Lavene i deres Ønsker, men det var i de Tider en vovelig Sag at tale om Kjøbenhavns Privilegier. Overfor dem havde Regeringen en ond Samvittighed og ønskede ikke, at der pukkedes paa dem. Det hele, der kom ud af Sagen, var da ogsaa en kongelig Resolution til Magistraten om at tilkendegive de 32 Mænd, at den Slags Foranstaltninger var dem ganske uvedkommende, hvorfor de i Fremtiden havde at entholde sig derfra. Magistraten udtalte derhos, at hvis Lavene havde noget paa Hjerte, saa kunde »hver Lavs Oldermænd for sig paa behørig Maade og vedkommende Sted indlevere, hvad de forment at burde søges til Lavets Bedste«. Al Sammenrotning skulde man meget have sig frabedt.

Ved Midten af det 18. Aarhundrede var der da gjort dybe Indhug i det gamle Lavsvæsen. Den værste Ulykke var dog den, at selve Haandværkerstanden var sunken saa dybt i social og økonomisk Henseende, at man slet ikke mere regnede med den og ikke fandt den berettiget til at tale med om dens egne Sager. Over Haandværkerstanden var der foruden Handelsstanden vokset endnu andre Klasser op, der havde skudt Haandværkerne yderligere ned, og selv om der ogsaa fandtes enkelte Dygtigheder indenfor Standens Rækker, saa blev den dog i det store og hele præget af den Niveausænkning, der havde fundet Sted, ligesom ny Tilgang kun skete fra de ringest ansete Klasser af Befolkningen.

Seletøjsbeslag fra det 18. Aarhundrede.

Sadel fra det 18. Aarhundrede.

IX.

Zünfftige Forviklinger.

Fuskere og Bønhaser var dog ikke Lavets eneste Plage. Tilbage stod stadigt det gamle uløste Spørgsmaal om det gensidige Forhold mellem Remmesniderne og Sadelmagerne. Som alt berørt var der i og for sig ingen Forskel mellem de to Professioner. Naar henholdsvis Remmesniderne og Sadelmagerne havde forfærdiget Mesterstykke, saa arbejdede de uden Forskel i begge Haandværk. Der var da i og for sig for Mestrene af de to Fag heller ingen Uenighed om, at Fagene burde sammensmeltes, men Ulykken var, at herom kunne der ikke opnaaes Enighed med de zünfftige Svende. Sagen var, at Remmesnidermestrene af disse stadigt bleve betragtede som Fuskere, og den eneste Udvej, de havde til at fri sig for dette mindre smigrende Tillægsord var den, at lade sig indskrive i et anerkendt zünfftigt Lav, eller som det hed at lade sig »bikøbe«. Uden dette var det umuligt for en Remmesnidermester at faa fremmede Svende. For Sadelmagermestrenes Vedkommende var der intet i Vejen, de vare »ærlige« nok i zünfftig Forstand og kunne altsaa faa lige saa mange fremmede Svende, de vilde have. Men Forholdene vilde forandres, naar der fandt en Sammensmeltning Sted mellem de to Fag, saa vilde hele Lavet, baade Remmesniderne og Sadelmagerne, blive anset for Fuskere. Nogle Remmesnidermestre havde vel, for at kunne holde fremmede Svende, ladet sig »bikøbe« hos Lavet i Flensborg, men det var kun faa. Størsteparten af Mestre havde ikke Raad dertil. Enhver Svend, der tog Arbejde hos disse, blev uden Naade mulkeret, naar han kom indenfor Zünftens Grænser. Værre var det, at de Dreng, ikke »bikøbte« Remmesniderne lod udskrive som Svende, hverken i Flensborg eller andre zünfftige Steder blev antaget for gyldige

Svende. De maatte finde sig i, for at opnaa denne Grad, at gaa i Forbundt en vis Tid, hvis de da ikke havde Raad til at betale for at undgaa denne ydmygende Stilling. Selvfølgelig var dette i høj Grad harmeligt for Remmesniderne, saa meget mere som en Sadelmagerlærling, straks han var udlært, overalt blev anerkendt som ærlig Svend.

Hvoraft kom nu denne fremtrædende Stilling for Sadelmagerne. Noget nøjagtigt vides der ikke derom, men sandsynligvis stammer den derfra, at Sadelmagere og Remmesnidere i Zünftens Fædreland, Tyskland, længe havde udgjort et Haandværk. Man kendte vel ogsaa der de forskellige Benævnelser »Sattler« og »Riemer«, men dette har ikke givet nogen Anledning til nogen zünftmæssig Forskel. Anderledes i Danmark. Der fandt man ganske vist ogsaa de to Professioner forenede under et Lav, men dog ellers væsentlig forskellige fra hinanden, blandt andet ved Mesterstykkets Form, og dette har sikkert været tilstrækkeligt for de Zünften altid meget hengive tyske Svende til at gøre en Forskel og forlange de danske Remmesnidere gjorde ærlige ved Tilslutning til det tyske Lav.

At de tyske Sadelmagersvende hørte til dem, der i høj Grad gik op i Zünften, fremgaar ikke alene af det her fremførte, men tillige af den Trofasthed, hvormed de holdt fast ved det zünftige Ceremoniel. Sadelmagerne er maaske endog dem, der her i Landet har holdt længst ved de gamle Overleveringer. I hvert Fald brugtes »Grussen« og »Geschenken« endnu i Firserne i forrige Aarhundrede.

Desværre er det ikke meget, der er bevaret om Sadelmagerens Skik og Brug i fordums Tid. Men at de i Lighed med hvad andre Haandværk har gjort, har maattet følge et langt Reglement er vist nok. Om den Skik, der fulgtes, naar Svenden gik paa »Geschenk«, er følgende bevaret ved mundtlig Overlevering*). Naar Svenden kom til Værksteddøren havde han at banke tre Slag paa denne. Paa Raabet »Kom ind«, traadte Svenden indenfor og afgav Grussen: »Glück zu von wegen des Handwerks«, (i senere Tider af danske Svende ogsaa fremsagt paa Dansk under Formen: Til Lykke med Haandværket). Berlinereren skulde bæres over venstre Skulder, Stokken holdes foran Benene, ikke ved Siden. De tre øverste Knapper

---

*) Det meddelte skyldes dels, hvad Forfatteren selv har været Vidne til i sit Hjem, dels hvad gamle Sadelmagersvende har berettet ham.

i Frakken skulde være knappede og Hatten maatte beholdes paa Hovedet. Hilsen afgaves ved paa militær Vis at føre højre Haand op til Hovedet. Først naar Mesteren havde budt en Stol, maatte Hatten tages af, men den maatte da kun anbringes paa Stokken, som holdtes mellem begge Ben. Nu begyndte Udvekslingen af Spørgsmaal og Svar, først af Mesteren, saa af Svendene. Selvfølgelig drejede disse sig altid om, hvorfra den Vandrende kom, og hvorhen han vilde drage, hvor han sidst havde haft Arbejde o. s. v. Var det en personlig Bekendt, kunde Samtalen naturligvis ogsaa svinge over paa andre Emner, og i saa Fald blev Geschenken

Stueskilt fra Aarhus.

som Regel ogsaa noget rigere, ellers var en Firskilling ledsaget af Ønsket »Lykke paa Vandringen« den sædvanlige Skærv. I de fleste Byer havde Sadelmagerne deres Herberg. Ofte faldt dette Herberg naturligvis sammen med andre Haandværks, men for at Sadelmageren kunde finde sin rigtige Plads, var der de fleste Steder anbragt en lille Model af en Sadel eller af en Sadelbom over det Bord, hvor han skulde sidde. Det »Stueskilt«, der benyttes i København, bestod af en lille Sadel og opbevares nu paa dansk Folkemusæum. Det her afbildede Stueskilt er fra Aarhus og viser Formen af en Sadelbom fra det 18de Aarhundrede.

Paa Grund af de foran berørte mindre heldige zünftige Tilstande i København var Forholdet mellem Mestre og Svende ikke altid i den bedste Orden. Der var ret ofte Spetakler, baade mellem Svendene indbyrdes og mellem Mestre og Svende. Der klages over, at de sidste var »opstussige« og ikke altid viste Lyst til at gøre, hvad Mestrene vilde. 1766 klagede Mester Wachters Svend saaledes over, at Mester fordrede, at han skulde være hjemme Kl. 10 slet, og da han en Aften ikke havde været det, havde Mesteren stødt ham ud. Dette vilde Mester Wachter ikke vedgaa, men fremhævede, at Svenden havde gjort ham saa mange Schikaner, for at han skulde lade ham fare, at han ingen Ro havde haft for ham. Resultatet paa Lavsforsamlingens Mægling mellem Parterne, blev saaledes, at Svenden foruden at blive hos Wachter i Tilgift maatte bøde lidt til Fattigbøssen.

Til Tider strakte Uenigheden sig imidlertid til samtlige Mestre og Svende. Dette var Tilfældet 1772, da der var »Dispute« mellem Sadelmagermestre og Svende om Logi for de tilrejsende fremmede Svende. Det syntes som om det havde været Brug, at tilvandrende Svende fik Ophold hos Mestrene, men i Tidens Løb havde den Skik indsneget sig, at Svendene opholdt sig, saalænge de selv syntes for godt. Herinod var det, at Mestrene rejste sig og meddelte Svendene, at for Fremtiden vilde de kun huse de tilrejsende i den Tid, de selv syntes. Heri maatte Svendene naturligvis finde sig, men at de ellers ikke fandt sig i al Ting, fremgaar af en Sag der kom for 1767. Svendene nægtede da at anerkende en Svend, der kun havde staaet i Lære i 3 $\frac{1}{2}$ Aar, og det var først efter, at det ved Protokollen var bevist, at hans Mester lovlig havde eftergivet ham den resterende Del af Læretiden, at den paagældende slap indenfor Svendenes Kres.

At man skulde have sine Papirer i Orden og i det hele følge Skik og Brug, naar man skulde begaa sig indenfor Svendene, er der flere Eksempler paa. 1767 klagede Sadelmagersvend Rasmus Olsen Stilling saaledes over, at nogle andre Svende ofte overfaldt ham med Skældsord og »nedrige Ekspressioner«. Hvad der var i Vejen med Stilling faar vi desværre ikke noget at vide om, men da Sagen endte med, at han selv maatte give Mulkt, tør det antages, at hans Samvittighed ikke har været ganske ren. Værre

var det samme Aar med Remsnider Vilhelm Kock og Svenden Peter Henrik Stielck. De var kommen i Stridighed og Slagsmaal med hinanden, og det i den Grad, at der ikke kunde bringes Forlig til Veje mellem dem. Sagen maatte henvises til Lands Lov og Ret. End ikke den ærefulde Stilling at være Oldgesel beskyttede altid sin Mand, hvad Sadelmagersvend Knobloch maatte bekende 1767, da hans »Næstgeseller« »skamferede« ham, fordi han var gaaet for tidlig fra Kroen, »og ikke havde Lyst efter Sædvane at slaas med dem«. Den følgende Dag holdt de dem »for gode« til at arbejde med ham, men maatte dog alligevel noget efter føje sig.

Det sidste Tilfælde kaster et ganske interessant Lys over Svendene og deres indbyrdes Liv: Helt roligt og idyllisk er det ikke forløbet. Maaske er det den Slags Scener, der har foranlediget Svendene til at fremsætte Ønske om at faa en Mester ved deres Lade, naar de holdt Møde, for at »visse Ting« kunde foregaa i Orden, men om de fik deres Ønske opfyldt, er der desværre ikke opbevaret noget om. At der af og til er foregaaet ret store Uregelmæssigheder baade indenfor Mestrenes eller Svendenes Lav er sikkert nok. 1726 overraskes vi endog ved en Meddelelse om, at man indenfor Sadelmagerne og Remmesniderne ganske havde afskaffet Omskuningen af Svende efter den almindelig brugte Haandværks Skik, der gik ud paa, at Oldgesellen bragte de arbejdssøgende Svende rundt fra Mester til Mester i en bestemt Orden. Ved denne Omskuning opnaaede man, at alle Mestre fik lige Adgang til at erhverve sig Medhjælp, hvorimod det let kunde gaa ud over enkelte Mestre, saafremt de intet regulært Tilbud fik om Svende. Det var netop det, der var Tilfældet med Hofsadelmager Hans Jakob Aks. Han kunde ikke faa de Svende, han havde Brug for, fordi Omskuningen ikke anvendtes. Antagelig har det ikke været uden Hensigt fra Lavets Side, og umuligt er det ikke, at Ophævelsen af den gamle Sædvane har været foretaget for at komme Hof-Sadelmageren til Livs. Han klagede imidlertid til Politiet, og da dette fandt Sadelmagerens Fremfærd ubillig og uretfærdig, beordredes de til igen at indføre Omskuningen.

Nu er det jo nok mulig at en hel Del af de forekommende Uregelmæssigheder skyldes de mindre rene zünftige Forhold, og da disse i hvert Fald for Remmesniderne som den talrigste Part

indenfor Lavet medførte mange Ubehageligheder forstaar man, at der fra deres Side blev gjort Forsøg paa, at faa den bestaaende Forskel ophævet, saaledes at Remmesniderne og Sadelmagerne ogsaa formelt kun blev et Haandværk, hvis Mesterstykke blev det, som hidtil havde været forfærdiget af Sadelmagerne. Lykkedes det at faa denne Sammensmæltning gennemført, vilde det nemlig ogsaa blive mulig at smelte Svendene sammen i et Lav, hvoraf Følgen atter vilde blive, at alle Svende, der havde udlært herhjemme, kunde blive anerkendte for rigtige og ærlige Svende uden at staa i Forbundt. Naturligvis vilde saa ogsaa den besværlige Pligt til at »bikøbe« sig falde bort for Mestrenes Vedkommende.

For at naa dette Maal, indsendte Lavet i Aaret 1760 et Andragende til Kongen, som bl. a. gik ud paa, at de to Haandværk maatte blive forenede til et under Navn af »sort, hvidt og rødt Remmesniderlav«, og at Mesterstykket for Fremtiden maatte blive det, som hidtil var bleven udført af Sadelmagerne, samt at de to Fags Svende maatte blive forenet under en Lade og have et fælles Herberge. I dette kunde der da gives dem Besked om, hvor de to Ørtengeseller arbejdede. Disse skulde anvise Svendene Arbejde hos den Mester, der stod for Tur, uden Hensyn til, om han var Sadelmager eller Remmesnider. Man anmodede endvidere om, at Svendene maatte holde Sammenkomst hver 4de Uge under Opsyn af 2de Lademestre.

I Cancelliet, hvor Andragendet kom hen til videre Behandling, var der imidlertid ingen Stemning for at imødekomme det. Der blev resolveret, at alt skulde forblive som hidtil, og paa et nyt Andragende om, at Sagen maatte blive sendt til Erklæring hos Magistraten, lød Svaret ligeledes benægtende. Trods dette Nederlag glemte Lavet dog ikke Sagen. Den 11. Oktober 1764 indsendte det paany Andragendet og opnaaede denne Gang, at det blev sendt Magistraten til Erklæring. Denne lod nu alle Remmesnidermestre kalde for sig for mundtligt at høre deres Mening, men ved denne Forhandling viste det sig, at den tidligere Enstemmighed om Foreningen af de to Fag ikke længer eksisterede. De to største Remmesnidermestre, Müller og Spier, der henholdsvis beskæftigede 7 og 4 Svende, erklærede nemlig, at Oldemandens Andragende ingen Nytte vilde gøre, men derimod volde den største Skade. De to

Fags Svende fik nemlig forskellig Betaling for deres Arbejde og havde hver et forskelligt Antal Krodage, desuden hver sin særlige Skik at optræde paa mod fremmede Svende. Blev de nu forenede mod deres Vilje, saa vilde Mestrene faa en evig Ulejlighed deraf. De to Mestre fik fuld Samstemmighed heri af samtlige Remmesnidersvende, som ikke heller var for den ny Orden. De vilde have, at alt skulde vedblive at være som hidtil. Gik Mestrenes Ønsker igennem, vilde de rejse deres Vej, og tvang man dem til at blive, saa vilde der ingen nye Svende komme hertil.

Oldermanden Wachter holdt imidlertid stadig paa, at hans Forslag var det ene rette, og at det vilde være til Lavets sande Gavn at faa det gennemført. Müller og Spier, der efterhaanden fik flere Mestre over paa deres Side, holdt lige saa stærkt paa, at Sømmesmæltningen var forkastelig. Her blev man staaende. Hver af Parterne holdt paa sit i gentagne lange Erklæringer. Det kan lyde underligt, at Magistraten, der ellers nok holdt af at følge sin egen Vilje, nedlod sig til at høre paa afvigende Meninger fra to Mestre, men Sagen var, at Müller og Spier virkeligt havde Ret til at have et Ord med i Laget, som de beskæftigede de 11 af de i Byen tilstedeværende 13 Remmesnidersvende. Naturligvis havde de ogsaa »bikøbt« sig i Flensborg, og havde for saa vidt heller ingen Grund til at ønske Forandringen. De kunde tværtimod frygte for, at de under en Nyordning ikke vilde være i Stand til at faa nogen Svend fra Tyskland til at arbejde hos sig, og hvad det vilde sige, forstaar man, naar man erfarer, at at de 13 Svende var kun de 3 danske. Man kan da ikke undre sig over, at Magistraten fandt det rimeligt at tage Hensyn til de to Mestre, der beskæftigede saa godt som alle Svendene. Den henvendte sig til Magistraten i Flensborg og fik gennem den en Udtalelse fra det der-værende Lav, der gik ud paa, at det selv havde forenet sig med Lavene i Søstæderne i Mecklenburg samt med Hamburg, Lybek og Byerne i det lyneburgske og hannoveranske om at tiltræde det »oberländische Zunfthenossenschaft«, og at enkelte Mestre i Kjøbenhavn paa samme Maade havde sluttet sig til Lavet i Flensborg. Det var aabenbart denne Ende, Magistraten fik fat i, thi Slutningen paa Sagen blev, at Lavet i Flensborg mod en ringe Kendelse en Gang for alle, erklærede sig villigt til at antage Lavet i Kjøbenhavn

for zünftigt, saa at Svende, der kom derfra, blev modtagne som rette Svende, uden at det var nødvendigt, at de ligesom før stod i Forbundt. Cancelliet fandt vel, da det havde læst Magistratens Erklæring, at det havde været rart, om Lavet i Kjøbenhavn ikke skulde »contribuere« til et udenlandsk Lav, men denne Indvending imødegik Magistraten dermed, at nu var Sagen gaaet i Orden, og desuden var det kun en Gang for alle og forholdsvis lidt der var betalt, og da man derved havde opnaaet det væsentligste af hvad der ønskedes, saa kunde alt godt vedblive at gaa som hidtil. Dermed hvilede Tanken om Sammensmeltning af de to Fag igen i nogen Tid, men glemt blev den ikke.

Det viste sig nemlig snart, at hvormeget man end troede sig »bikøbt« i Flensborg saa kom man dog der hurtigt i Tanke om, at for evige Tider gjaldt den givne Afgift ikke. Der gaar derfor ikke mange Aar før vi igen hører de samme Klager som forhen. 1773 træffer vi atter et Andragende om at Sadelmagere og Remmesnidere maa blive forenede til »et Vandreskab«, men Øvrigheden havde aabenbart nu opgivet Ævret. Der blev intet gjort. Maaske var Grunden til denne passive Holdning den, at man var sig vel bevidst, at ethvert Forsøg vilde støde paa Modstand fra Svendenes Side. De var netop i denne Periode ualmindelig stærkt paa deres Post. Da Mestrene f. Eks. 1776 prøvede paa at faa lidt bedre Disciplin i Sadelmagersvendenes Lav ved at faa indsatte to Lademestre, saa svarede Svendene, at hvis det skete, rejste de allesammen deres Vej. Om en fin zünftig Samvittighed vidner ogsaa en anden Tildragelse paa samme Tid; en Svend nedlagde nemlig Arbejdet, fordi der benyttedes en norsk Svend ved Om-skikningen. Hvorfor Nordmanden har virket saa krænkende, er der intet optegnet om, men sandsynligvis har han manglet den rette Zünftighed.

Til alle disse Genvordigheder kom endelig en Række indbyrdes Uenigheder mellem Mestrene og især mellem Remmesniderne paa den ene Side og Sadelmagerne paa den anden. Det var først i Slutningen af det 18de Aarhundrede, at Forholdene var gaaet saa meget i Lave igen, at man endelig med Held kunde tage det gamle Spørgsmaal op til Løsning. Denne Gang lykkedes det. Uagtet der ogsaa nu var nogen Modstand mod Sammensmeltningen, opnaaede

man den 21. April 1797 en kongelig Resolution for, at Lavet for Fremtiden kun skulde føre Navn af Sadelmagerlavet, at alle Lavsbrødre skulde kunne holde Sadelmagersvende og at der i Overensstemmelse hermed kun skulde laves det Mesterstykke, som hidtil alene havde været aflagt af Sadelmagerne. Forinden vi imidlertid gaar videre i Skildringen af Lavets Liv paa dette nye Grundlag, vil vi i næste Afsnit se paa den indre Udvikling, der havde fundet Sted i Løbet af det 18de Aarhundrede.

Indre Lavsliv i Slutningen af det 18. Aarhundrede.

Gennemgaar man Lavsprotokollen for Midten af det 18de Aarhundrede, er det kun et trist Indtryk, man modtager. Stilstand i faglig Henseende, Fattigdom og Mangel paa Udsyn hos de enkelte og ret ofte en stærk indre Splidagtighed er det, man hyppigst læser om. Man mærker ingensinde nogen Personlighed hos de skiftende Oldermænd. Ingen af dem formaaede at vise nye Veje eller hæve Faget op af den Dvale, hvori det befandt sig. Maaske var der heller ingen, der fik Lov til det, eftersom Kritiken stedse var parat, naar nogen forsøgte at foretage sig et eller andet paa egen Haand.

Dette fik Oldermænd J. M. Wachter at føle i Aaret 1766. Han var valgt 1763, men synes siden da ikke at have aflagt Regnskab for Lavets Midler. Nogle »utidige« Mestres indgav Klage til Magistraten og Wachter fik Ordre til at gøre Rede for Regnskabet, hvad han ogsaa gjorde. Hermed synes Sagen dog ikke at have været i Orden, thi endnu i Aaret 1767 synes forskellige Tvistesporgsmaal at være uafgjorte. Hvorom Sagen drejede sig, melder Protokollen desværre ikke noget om. Kun saa meget kan man se, at Wachter 1767 veg sit Sæde som Oldermænd til Fordel for Mester Hans Jørgen Posener.

Udover den Slags smaa Lysglimt, der viser, at Forholdene ikke har været særlig ideale, faar man i Grunden kun saare lidt at vide. Det kunde tyde paa et stærkt indre Sammenhold, naar man erfarer, at Mestrene i Aaret 1760 indgik Overenskomst om, at enhver, der paatog sig en Leverance paa et Beløb af over 100 Rdlr. ikke selv maatte overtage Udførelsen af den, men skulde overdrage den til Lavet til videre Fordeling mellem de enkelte

Mestre. I Virkeligheden maa denne Overenskomst dog snarere betragtes som et Udtryk for den herskende indbyrdes Smaalighed. Et Stykke Arbejde paa over 100 Rdlr. var et Ben, som den ene ikke kunde unde den anden. Det viser sig da ogsaa, som man kunde forudsætte, at det kun var saa som saa med Enigheden om at dele Leverancerne. Kunde det lykkes en enkelt eller et Par enkelte Mestre at sikre sig et stort Stykke Arbejde for deres egen Mund, saa gjorde de det, trods alle bestaaende Lavsforspligtelser; og hvad hjalp det, at Lavet bagefter — som det 1760 gjorde overfor Mestrene Bruun og Ahrent — vedtog, at den Slags Syndere for Fremtiden skulde være udelukkede fra alt kommende Fællesarbejde. Til næste Gang brød en anden ud. Hvor liden Bestandighed, Overenskomsten af 1760 har haft, fremgaar indirekte af den Omstændighed, at man 13 Aar efter finder det nødvendigt at slutte en ny Overenskomst i Anledning af en Leverance til Artillerikorpsen. Herefter forbødes det den enkelte Mester at give selvstændige Tilbud, naar Beløbet overskred 100 Rdlr. Det blev for Fremtiden Lavets Sag, og hvilken Mester, »som herudi skulde findes at begaa Utroskab mod sine Lavsbrødre og paa underfundig Maade berøve dem deres Rettighed« skulde bøde 10 Rdlr. og være udelukket fra fremtidige Leverancer.

Heller ikke maatte nogen Mester paatage sig nogen større Del af en saadan Leverance end han kunde overkomme at lave med sine egne Folk og i sit eget Værksted, ligeledes mod en Bøde af 10 Rdlr.

Det er, som man ser, den gamle Lavsaand, der her raader i hele sin Styrke. Alle skulde have lige meget, og det taaltes ikke, at nogen enkelt tjente mere end en anden. Det er en given Ting, at en saadan Tilstand maatte virke saaledes, at den dræbte alt Initiativ hos den enkelte og langt fra at fremme Fællesfølelsen, havde den det modsatte Resultat: en stædig Vedhængen ved det gamle og et smaaligt Nid til den Lavbroder, der tjente et Par Daler mer end den anden.

Saa længe Forholdene var smaa og Markedet i Hovedsagen var lokalt, kunde den enkelte Mester selvfølgelig ikke vinde ret mange Hestehoveder foran sine Fæller; der var da en vis indre Retfærdighed i, at det Arbejde, der fandtes paa Stedet blev nogen-

lunde fordelt. Anderledes forholdt det sig, da Grænserne for det stedlige Marked faldt, da Indførslen udefra steg, og den herskende Smag ikke kunde nøjes med Haandværkernes Frembringelser. Da var det ugørligt at holde den enkelte fremstræbende Haandværker nede, men det forstod Lavene ikke, de havde ikke fulgt med Tiden og var ikke Situationen voksen.

Viste det sig saaledes umuligt at holde Disciplin indenfor Lavets egen Kreds, vil man forstaa, at det var endnu mere ugørligt at faa Haand i Hanke med dem, der stod udenfor. Fuskerne tog til i Antal og gik overalt Mestrene i Næringen, Regeringen gav det ene Frimesterbrev efter det andet; alt syntes i Opløsning. 1791 faar man endog at vide, at Lavets egne Svende og Dreng i stor Maalestok arbejdede paa Fusk og solgte Frembringelserne underhaanden rundt om i Byen.

Naturligvis klagede Mestrene, men stadigt uden Resultat. 1793 indgav Lavet saaledes en Ansøgning til Kronprins Frederik angaaende »Sadelmager Lavets slette Forfatning i deres lovlige Næringsvej, formedelst de mange Frimestre og Fuskere, som saa ideligen og næsten dagligen bliver os anmeldet for at betage os vor Nærings-Vej«. Svaret var, at »det skulde blive ved Anordningerne«.

Paa en Ansøgning til Generalitetscollegiet af samme Indhold og hvori man særlig klagede over, at Lavet blev forbigaaet med Militærarbejdet, fik Lavet til Svar at enhver havde Lov til at lade sit Arbejde forlærdige hos hvem, han vilde, og følgelig havde Generalitetet den samme Ret.

I et nyt Andragende indrømmede Lavet vel, at enhver havde Ret til at gaa til hvem han vilde med sit Arbejde, men anderledes forholdt det sig dog med Militærarbejdet, »thi vi maa jo alle betale lige Skatter til de offentlige Udgifter« og derfor maatte Lavet ogsaa tro, at det havde Ret til at faa noget af det Arbejde, hvortil de offentlige Udgifter gik. Det synes, som om Avtoriteterne ikke har haft Lyst til at indlade sig i nogen Disput med Lavet om denne Sætning. Det fik i hvert Fald intet Svar paa sit Andragende.

Lykkedes det ikke Lavet at komme Frimestrene og Fuskerne til Livs ad denne Vej, kan man forstaa, at det endnu mindre

havde Held med sig til at blive de enkelte store Konkurrenter kvit, som opstod i Slutningen af det 18. Aarhundrede.

Da saaledes i Aaret 1779 to engelske Mestre, Sadelmager Robert Kyel og Karetmager Tomas Swinton ankom til Kjøbenhavn og vilde nedsætte sig der som Frimestre, gjorde Lavet alt, hvad det kunde for at forhindre dem heri. Magistraten støttede Lavet og fraraadede indtrængende at bevilge Ansøgningen, da den var krænkende for Haandværkernes Næring og Fortjeneste, og de fremmede ikke vilde underkaste sig Lavspligterne, hvortil desuden kom, at det danske Karetarbejde ikke gav det udenlandske noget efter. Hertil svarede Kommercekollegiet: »Denne Paastand bekræftes ikke af daglig Erfarenhed, thi der indforskrives en Mængde engelske Vogne, hvis Brug tiltager mere og mere; alene i Fjor indførtes 16 engelske Vogne, hvis Værdi var 9—10,000 Rdlr. og skønt nogle københavnske Mestre have raffineret deres Kunst, kunne de dog langtfrå optage Konkurrencen«. Resultatet blev da, at det tillodes de to Englændere at nedsætte sig og efter at have taget Borgerskab at drive deres Profession som Frimestre ved Hjælp af det nødvendige Antal Svende og Dreng, uden Hinder, Indsigelse eller Tiltale fra Lavene. Sadelmagerlavet forsøgte vel i 1780 at forbyde en Svend at arbejde ved det engelske Karetmageri, under Paaskud af, at Kyel var rejst tilbage til England, men da Swinton fortsatte Forretningen, paadrog det sig kun en Irettesættelse derved.

Den frimodige Tone, som er fremherskende i førnævnte Henvendelse til en høj Regeringsautoritet, er ikke noget særligt for Sadelmagerlavt. Vi træffer den atter og atter i dette Tidsrum hos talrige andre Lav, hvad der er et Vidnesbyrd om, at den frisindede Retning, som var oppe i Tiden, ogsaa havde grebet Haandværkerstanden. At den kunde trænge til lidt Vækkelse er nu givet nok. I Aarhundreder igennem havde Haandværkerne fundet sig med stor Taalmodighed i alt, hvad der blev budt dem af Autoriteterne. Enhver friere Rørelse havde i lange Tider været aldeles udelukket, og alt hvad Øvrigheden havde fundet paa af indskrænkende Foranstaltninger havde man taget mod uden at kny. Ethvert Spor af selvstændigt Liv hos Lavene var ganske udslukt. Intet Møde kunde holdes uden at man først havde spurgt Magistraten

om Forlov og intet Valg af Oldermænd kunde foretages, uden at det blev godkendt af Magistraten. Selv om denne ogsaa som Regel tog den Mand for god, som Lavet udpegede, saa kunde det dog hænde, at Magistraten valgte en hel anden. Nu maa det ganske vist indrømmes, at der hverken hos Sadelmagerne eller de andre Haandværkere fandtes deciderede Ledere. Man kunde saa omtrent bruge, hvem det skulde være til Oldermænd, fordi hele Ledelsen var kommet ind i et søvnigt Spor, hvor alt gik som det kunde og ikke som det skulde.

Sidst i det 18. Aarhundrede er der som sagt dog mange Tegn, der tyder paa, at man nu trængte til selv at tage fat, og at man følte sit Lav som et Værn mere end som en Baas, hvor Øvrigheden spærrede Haandværkeren ind. Sadelmagerlavet leverer netop paa denne Tid et karakteristisk Eksempel paa denne Følelse.

I Aaret 1779 skulde Lavet vælge en ny Oldermænd i Stedet for Johan Heinrich Knoblauch, der havde siddet for Styret i 2 $\frac{1}{2}$ Aar. Den 26. Februar holdtes der Lavsforsamling og i denne fik Charsach Meyer 9 Stemmer, Joh. Heinrich Knoblauch 7 Stemmer, Johan Joachim Bødker 2 Stemmer. Efter den hidtil fulgte Regel skulde man nu tro, at Meyer som den, der havde faaet de fleste Stemmer, vilde faa Magistratens Stadfæstelse, men deri tog man Fejl. Magistraten valgte Knoblauch uden Hensyn til, at han havde to Stemmer færre. Herover blev Lavet imidlertid meget fornærmet og indgav en i meget stærke Udtryk holdt Klage til Kongen over Magistratens Fremfærd. Heldigt for Lavet var det, at Magistraten i et lignende Tilfælde kort Tid i Forvejen havde lidt et Nederlag, idet den havde maattet finde sig i at tage til Oldermænd i Brændevinsbrænderlavet en Mand, som havde faaet de fleste Stemmer og tage sin Stadfæstelse tilbage af en anden Mand, som ikke raadede over saa stor en Majoritet. Sadelmagerne brugte selvfølgelig dette Argument i Striden, og holdt paa, at den Mand, de havde givet det højeste Antal Stemmer, skulde vælges. At Magistraten efter Lavsartiklerne havde Ret til at tage en anden, gik de ganske vist uden om, men netop dette er det betegnende for den nye Aand, som nu raadede indenfor Lavene. Man saa ikke længer Oldermænd som Øvrighedens Repræsentant, men som den valgte Tillidsmand, og det er i Overensstemmelse hermed, at Lavet

overfor Kongen kækt fremhæver, at en Oldermands væsentligste Pligter »bestaar deri, at han skal haandhæve det Lavts Rettigheder, hvis Oldermænd han er, besørge dets økonomiske Sager, mægle eller decidere de i Lavet opkommende Tvistigheder, kort sagt sørge for dets Vel i Almindelighed og haandhæve enhver af dets Lemmers Rettigheder i Særdeleshed«. Netop fordi det var saaledes, kunde Lavet selv bedst bedømme, hvem der egnede sig til at være Oldermænd.

I den Erklæring, som Cancelliet indhentede hos Magistraten om Sagen, fremhævede denne naturligtvis, at den havde været i sin soleklare Ret til at tage til Oldermænd, hvem den fandt bedst egnet. Det stod der med tydelige Ord i Lavtsartiklerne, og da Magistraten nu kendte Knoblauch og vidste, at han ustraffeligt i 2¹/₂ Aar havde styret Lavets Sager, saa fandt den, at Lavet i alle Maader var bedst tjent med at faa en Mand, der var kendt med Forretningerne fremfor en, der først skulde til at sætte sig ind i dem. Den fandt derfor Klagen ubillig og henstillede til Regeringen, om det ikke nu kunde være passende at stække den Selvraadighed, »der paa nogle faa Aar har begyndt jævnligen at yttre sig iblandt Lavene«, og at det betydedes Mestrene, at de i Fremtiden havde at vogte sig for »mod deres foresatte Øvrighed paa saa usømmelig en Maade at udtale sig, hvis ikke saavel de som deres Concipist derfor vil vente efter Fortjeneste at vorde ansete«.

Regeringen var ingenlunde tilsinds straks at rette sig efter Magistraten. Den saa vel, saaledes som det fremgaar af den af Guldberg conciperede og af Arveprins Frederik underskrevne Betænkning om Sagen, at det var »uangenemt at decidere mod Magistraten«, men at Magistraten paa den anden Side gjorde bedst i »at lade disse Folk vælge den, som de til Oldermænd tro sig tjent med«. Inden man tog nogen endelig Bestemmelse om, hvilket Standpunkt, der skulde indtages, vilde man dog have en Erklæring fra Lavet om, hvorfor det var misfornøjet med Knoblauch. Denne Erklæring fik man ogsaa, formuleret i 4 Punkter, der fremhæver, at Knoblauch i Aaret 1778 havde ladet for over 1000 Rdlr. Arbejde gaa ud fra Lavet til Odense, hvad der havde voldet de enkelte Mestre stort Tab, at han ved tidligere samlede Leverancer ikke havde villet tillade, at Mestrene fik Forskud paa Arbejdet, at

han havde fordelt de samlede Leverancer ulige, saaledes at en fik dobbelt og nogle slet ingen Ting og endeligt, at naar noget vigtigt skulde udrettes, saa havde han aldrig kunnet gøre det selv, men stedse maattet betjene sig af den af dem valgte Charsac Meyer. Denne Erklæring afgaves den 1. Juni 1779, men allerede to Gange tidligere havde Mestrene trængt paa for at faa en Afgørelse paa Oldermændsspørgsmaalet. Det synes, som om der har hersket fuldstændig Anarki i Lavet i denne Tid, og at man slet ikke har villet finde sig i Knoblauchs Styrelse endog blot midlertidigt. Det fremhæves, at Sagen er paatrængende, og at man ikke kan blive ved at leve uden Oldermænd. I al Almindelighed maatte de vel indrømme, at de ikke kunde sige noget særligt mod Knoblauch, men der var dog altid »en Forskel paa det, der kaldes godt, og det, som er bedre«. Og det bedre var nu at faa Meyer til Oldermænd.

I den Erklæring, som Knoblauch afgav over de mod ham rettede Klagepunkter, gjorde han rigtig godt Rede for sig. Hvad Hovedbeskyldningen angik, at han skulde have ladet Arbejde gaa fra Lavet, godtgjorde han ved Kopier af Henvendelser til det militære Varedepot, at han havde gjort alt, hvad der stod i hans Magt for at forhindre, at den paagældende Leverance gik til Odense. Men der kunde man nu en Gang levere de paagældende Genstande (Patrontasker) billigere, fordi man sad for mindre Udgifter end i Kjøbenhavn. Dette havde Knoblauch meget tydeligt og vidtløftigt udviklet og blandt andet fremhævet, hvor billigt det var at bo i Odense, hvor man kunde købe et helt Hus for en ringere Pris end man i Kjøbenhavn maatte give for en lille Lejlighed i et eller to Aar, uden at man endda havde saa megen Udenomsbekvemmelighed, at der kunde opklækkes en Kylling. I Odense havde Mestrene endvidere Ret til selv at tilberede deres Læder, medens de i Kjøbenhavn maatte købe det hos fremmede og saaledes videre i mange andre Tilfælde. Der var dog ingen Ting, der hjalp overfor Militæretaten, den lod Arbejdet gaa til Odense. Om Knoblauch kunde have gjort andet og mere for at forhindre dette Resultat, er ikke godt at vide. Han selv sagde nej til det, og ligeledes nægtede han Berettigelsen af de andre Klagepunkter. Hvad Spørgsmaalet om Forskud angik, havde han ikke sat sig derimod. Mestrene havde selv sørget for at faa et saadant udbetalt og havde

delt det imellem sig. Det var fuldstændig forkert og falsk, at han havde forurettet enkelte Mestre ved Leverancernes Fordeling, og hvad endelig den Ting angik, at han altid havde betjent sig af Meyer, naar noget skulde udrettes, saa var denne Paastand ogsaa grundløs. Meyer havde i lang Tid overhængt ham med Anmodning om at faa Lov til at foretage Inquirering mod Fuskere i Lyngby. Herimod havde Knoblauch længe holdt igen, fordi han mente, at det var Amtmandens Sag at foretage den Slags Forretninger, og at det kun vilde volde Lavet unødige Udgifter at gaa med til dem. Paa Meyers gentagne Pressioner havde han dog givet efter og ladet ham og nogle andre Mestre tage til Lyngby paa Fuserjagt, men at han havde haft Ret i sin Paastand om, at der kun vilde flyde Udgifter for Lavet af denne Foranstaltning, det fremgik noksom af den Omstændighed, at Meyer og de andre Mestre havde brugt 25 Rdlr. til denne Rejse, der væsentligt kun synes at have været en Fornøjelsestur for dem.

Det synes som om Knoblauchs Erklæring har gjort Indtryk paa højere Steder. Nok er det i hvert Fald, at de klagende Mestre ikke fik deres Vilje igennem om at faa Meyer til Oldermænd. Den 12. Juli 1779 afgik der en kongelig Skrivelse om, at Magistratens Stadfæstelse af Knoblauch skulde opretholdes, og at det skulde betydes de klagende Mestre, »som saa uanstændig og med saa fornærmelige Udtryk have angrebet deres Øvrighed, hvor aldeles ubeføjede de have været til deres Klage, og at de for Fremtiden skulde vogte sig for paa en saa usømmelig Maade at udlade sig mod deres Øvrighed, saafremt de og deres Concipist ikke vil vente efter Fortjeneste at vorde anset«.

Efter dette var der ikke andet at gøre end at beholde Knoblauch. Han sad da ogsaa uantastet til 1781. Men da synes man ogsaa rigtig at have villet tilkendegive, at man var utilfreds med ham. Ved Oldermandsvalget fik han kun 3 Stemmer, hvorimod Johan Joachim Bødker fik 14. Denne Gang fjøede Magistraten sig da ogsaa efter Lavet og anerkendte Bødker.

At Knoblauch dog næppe har været saa ringe, som de klagende Mestre har villet gøre ham til, fremgaar formentlig af den Omstændighed, at han to Aar efter, 1783, paany fik de fleste Stemmer til Oldermandsposten, nemlig 13, hvorimod Bødker kun

fik 7. Knoblauch vedblev da ogsaa at virke fra nu af og til 1787, da han frivilligt paa Grund af Svaghed frabad sig Genvalg.

Knoblauchs Indsættelse i Oldermandsposten trods Flertallets Uvilje mod ham var Øvrighedens sidste Indgriben i Lavets indre Anliggender. De frisindede Stemninger, som i Slutningen af det 18de Aarhundrede blev raadende overalt i Evropa, kom ogsaa til at spille en betydelig Rolle herhjemme og paaavirkede navnlig i ikke ringe Grad Regering og Øvrighed. Lavene fik friere Spillerum, men samtidig fik de rigtignok i høj Grad den offentlige Mening imod sig. Det Princip, hvorpaa Lavsvæsenet hvilede, Monopolet, Eneretten til Udøvelse af Erhverv for dem, som havde gjort Mesterstykke, var Tiden imod. I en Mængde Smaaskrifter og Bladartikler blev der taget stærkt til Orde mod Lavsvæsenet og hos alle Statsøkonomer var den Tanke fremme, at det vilde være bedst helt at afskaffe det. Vi har foran set, hvorledes denne Stemning gav sig Udslag i den store Mængde Frimesterbevillinger, der blev givet. I det 18de Aarhundredes sidste Aarti blev Regeringens Lyst til at gaa udenom Lavene endnu stærkere, næret ved de ringe Kaar, hvorunder mange Svende og Arbejdere levede. Der behøvedes kun et ganske lille Stød, for at faa Bevægelsen til at bryde ud i Flammer.

Det skete 1794 ved den store Strike, der begyndte blandt Tømmerne, og som efterhaanden rev fem andre Fag med sig. Denne Strike vakte overordentlig Opsigt, fordi det derigennem kom for Dagen, under hvilke gammeldags Former, Haandværksslavene arbejdede. Den offentlige Mening var gennemgaaende paa Svendenes Side. Selv Regeringen veg tilbage for at anvende de Lovbestemmelser og Straffemidler, der stod til dens Raadighed overfor de strikende, og nedsatte en Kommission til at undersøge Svendenes Forhold i det Hele og til at fremkomme med Forslag til deres Forbedring.

Denne Kommission, der traadte sammen den 11. August 1794, syntes helt at være greben af Tidens humane og frisindede Stemninger. Den begyndte med at sammenkalde samtlige Lavs Svende for sig for at høre, hvad de syntes om en Forandring af Næringsforholdene, der gik ud paa, at enhver Svend, der havde arbejdet som saadan i 4 Aar, skulde have Lov til at ernære sig som Fri-

mester »med egne Hænder« samt Ret til, naar han havde været Frimester i nogle Aar, da at blive optaget som Lavsmester uden Mesterstykke med Tilladelse til at holde Svende og Dreng.

Naturligvis syntes Svendene særdeles godt om en saadan Forandring og »bevidnede alle, at de vilde erkende en saadan Regel og Bestemmelse som en sand Velgering for dem«.

Fra Sadelmager- og Remmesnidersvendenes Side forelaa der nu i Virkeligheden ingen Klage over Forholdene. Saavidt vi kan skønne, var deres Antal kun ringe, og da neppe mange af dem var gifte, var der forsaavidt ingen Grund for dem til at ønske særlig Forandring.

Det samme syntes da ogsaa Mestrene, da det blev deres Tur til at komme for Kommissionen. Overfor Remmesnidersvendenes Paastand om, at et Mesterstykke kostede 150 Rdlr. at lave, hvoraf det meste medgik til Traktement, indvendte de, at der ikke medgik mere end 60 Rdlr. Traktementet kendte de ikke noget til, og til Lavet blev der ikke betalt mere end de i Plakaen af 1. September 1762 fastsatte Beløb. En anden Sag var det, naar Svendene lavede deres Mesterstykke af kostbart Materiale, saa gik der naturligvis flere Penge med, men det var ganske unødvendigt; der var intet i Vejen for at nøjes med tarveligere Materiale. Men selv om ogsaa Omkostningerne paa den første Maade løb noget op, saa kunde Svenden jo sælge sit Mesterstykke og saaledes faa sit Udlæg ind igen. Oldermanden, C. F. Nitz, havde f. Eks. solgt sit Mesterstykke, der med samtlige Afgifter etc. havde kostet ham 120 Rdlr., for 100 Rdlr. Svendene havde paa dette Omraade intet at klage over. Heller ikke var der nogen Grund til at gaa ind paa Kommissionens Forslag om lettere Adgang til at blive Frimester. Det vilde kun være at aabne Vej for Udueligheden.

Paa Kommissionens Indvending herimod, at man dog maatte gaa ud fra, at de fleste Kunder vilde henvende sig til de dueligste, svarede Mestrene, at Kunderne kun kom, hvor de fik godt Køb, største Parten forstod sig ikke paa godt Arbejde. En Indretning som den tilsigtede vilde føre til Lavenes Ophævelse, ligesom den understøttende Virksomhed, disse havde udfoldet overfor fattige og syge ogsaa vilde falde bort til Skade for Samfundet. Vilde Kommissionen endelig udrette noget, skulde den hellere arbejde

hen til, at Lavsartiklerne blev nøje overholdt, samt at Mestrenes Antal blev indskrænket eller fastsat til en bestemt Størrelse, der ikke maatte overskrides. Det var f. Eks. Tilfældet i Stockholm, hvor der kun maatte være 24 Mestre. Allerbedst var det dog maaske som i London, hvor ingen fremmed Svend maatte komme Byen paa 5 Mil nær. Hvor galt det kunde gaa Byer, der ingen Lavsartikler havde, det kunde man efter Oldermændens Mening se et Eksempel paa i St. Petersborg. Der var ingen Lavstvang, men Følgen heraf var da ogsaa den, at naar en Mester havde tjent sig nogle Penge, saa flyttede han derfra, til stor Skade for Byens Indbyggere.

I en længere skriftlig Erklæring understregede Lavet sin Opfattelse endnu mere bestemt. Den begynder med en Udtalelse mod, at Kommissionen i det hele taget har givet sig af med dets Svende, hvortil der formentlig ingen Grund var. »Vi kan ikke indse«, hedder det, »hvormed vores Svendes Tilstand kunde røre Kommissionen, da de ikke hverken haver eller kunne i nogen Maade beklage sig. Thi enhver af dem haver sin Frihed, saasnart at deres Læreaar er forbi, at kunne frit og ubehindret søge deres Lykke i den ganske Verden; de haver hos Mestrene deres Øl og Mad og en Løn fra 4 til 6 Mark ugentlig og kan undertiden fortjene lige saa meget til i deres Fritimer, Drikkepenge uberegnet, NB, naar kuns Mesteren selv haver noget at bestille«.

At forandre noget i disse Forhold var der ingen Grund til. Lavet maatte snarere røres, naar det tænkte paa de unge Menneskers Fremtid under de Forhold, som Kommissionen ønskede at skabe. De unge Svende vilde bare tænke paa at faa Kone og Børn uden at tage Hensyn til, om deres Fortjeneste var tilstrækkelig til at føde en Familie.

Nej, Mesterstykket, det var den eneste rette Vej til Vindskebelighed, og den eneste Grundvold for Lavet. Blev det ikke opretholdt, vilde ingen dansk Svend nogensinde kunde vinde Anseelse eller Understøttelse i fremmede Lande, Antallet af slette Arbejdere vilde formeres, og hvorledes vilde det gaa den kongelige Armé, naar den skulde til Felts, og ingen kunde gøre en Sadel. Det vilde vistnok blive en jammerlig Tilstand baade for Hesten og Rytteren. Der var allerede nok, som kaldte sig Sadelmagere, men kun faa forstod at gøre en Sadel.

Uagtet den sidste Grund egentlig ikke talte til Gunst for Mesterstykkets Opretholdelse, saa endte Lavet dog med i sit Indlæg paa det kraftigste at hævde Nødvendigheden af Lavenes Vedbliven, og anmodede Kommissionen om at virke hen til, at Lavsartiklerne for Fremtiden blev overholdt paa det nøjeste.

I samme Retning gik en Henvendelse fra samtlige Lav til Kongen. I denne skildres udførligt de Følger, som Kommissionens Forslag vilde faa, i Fald det blev til Lov: »Efter Kommissionens Forslag véd Drengen, naar Kontraktens Aar ere udløbne, at han skal være Svend, Svenden, at han efter 4 Aars Forløb kan blive Frimester og atter om andre 4 Aar Lavsmester; de driver saaledes Aarene hen, Mestrene maa nødes til at betjene sig af Svendene, enten de du noget eller ikke, da ingen fremmede Svende efter saadan Lavenes Ophævelse kan komme herind. Naar de fastsatte Aar er forløbne, bliver disse Mestre lige ved hidtil værende Lavsmestre, de lære da Drengene ud, og disse, underviste af Kluddere, blive Kluddere, efter faa Aars Forløb ville de duelige Arbejdere, som nu haves, forvandles til Fuskere, og da deres Antal ikke kan indskrænkes, eftersom det ikke kan bestemmes, hvormange der af hvert Haandværk kan lære; thi Arbejdet og Afsætningen af forarbejdede Varer er ikke det ene Aar som det andet, da det dependerer af forskellige Omstændigheder, saa vil de sikkert saadan tiltage, at de maa, naar det bliver altfor stort, eller naar mindre Arbejde eller Afsætning findes, nødes til paa ulovlige Maader at søge Livets Ophold«.

Som man vil se af de her anførte Citater, var der hos Mestrene ikke megen Forstaaelse af Forholdene. Naar bare alt blev ved det gamle, som det havde været for 100 Aar siden, saa vilde alt efter Lavets Mening atter blive godt.

I den Retning gik den offentlige Mening dog ikke, og Mestrenes Modforestillinger blev derfor ogsaa temmelig virkningsløse.

Ganske vist blev Kommissionens Forslag ikke gennemført i hele sit Omfang, men i den Forordning af 21. Marts 1800, som blev Resultatet af dens Arbejde, blev det dog tilladt, at »enhver indfødt her i Staden arbejdende Haandværkssvend, naar han med gyldige Beviser godtgør at have i 4 Aar arbejdet som Svend, enten her i Landet eller paa fremmede Steder, (efter at være

bleven her gjort til Svend) at nedsætte sig som Frimester i sit Haandværk og derpaa tage Borgerbrev mod at betale det halve af det, som en Lavsmesters Borgerbrev koster.

Havde Frimesteren arbejdet med egne Hænder i to Aar, maatte han tage en Dreng til Oplæring, men iøvrigt var det ham ikke tilladt at benytte anden Medhjælp end Hustru og Børn samt Haandlangere, de sidste dog kun til saadant Arbejde, hvortil der ikke fordredes nogen Haandværks-Kundskab.

Af Frimestrenes Optagelse i Lavet blev der intet. Derimod greb Forordningen regulerende ind paa Arbejdsforholdet mellem Mester og Svend, ophævede de tidligere Tidsfrister, der var fastsat, inden en Dreng kunde blive Svend og en Svend Mester. For Fremtiden kunde enhver, der ved et veludført Svende- eller Mesterstykke beviste, at han kunde sit Fag, straks blive antaget henholdsvis som Svend eller Mester.

Alle de saakaldte »udlændiske Lavsfordomme« forbødes, og der blev givet Regler for, hvorledes Tvistigheder mellem Mestre og Svende skulde bilægges.

Forordningen var saaledes paa mange Omraader meget indgribende, men om den hjalp til at lette Haandværkernes Kaar er et stort Spørgsmaal. I mange Henseender forværrede den ubetinget Forholdene. Det store Antal Frimestre, hvis Fremkomst den gav Anledning til, dannede i Tidens Løb et stort Haandværker-Proletariat, der meget bidrog til, at Haandværkernes sociale Anseelse i lange Tider blev ved at være saare ringe. Saaledes gav denne Forordning, som mange af sine Forgængere, endnu et Bevis for, at man ikke kan hæve en Stand hverken økonomisk eller socialt ved et Stykke Lovgiverarbejde. Der maa andre Kræfter til, Kræfter, der ikke kan hidføres udefra, men maa opstaa indentil, hos vedkommende Stand selv. Men netop en saadan Genfødsel er det, vi bliver Vidne til i Haandværkerstandens Liv fra Begyndelsen af det 19. Aarhundrede.

Individualisme.

Med den Tid, der brød frem i Slutningen af det 18. Aarhundrede, kom der i mange Retninger Spirer frem til noget nyt, som ogsaa blev grebet af Lavene, og som kunde være bleven af stor Betydning for dem, hvis de var blevne ført igennem med fornøden Konsekvens. Desværre var det netop her, det kom til at skorte.

Dette var saaledes Tilfældet med de Tilløb til nye Fællesforetagender, der saa Lyset i det 19. Aarhundredes Begyndelse. Adskillige Lav tog fat paa at lave Fællesudsalg, og ogsaa Sadelmagerlavet var blandt deres Tal. I Aaret 1815 lejede det paa Hjørnet af Store Købmagergade og Kannikestræde en Butik for en aarlig Leje af 516 Rdlr. 2 Mk., hvori man vilde indrette et Fællesmagasin. Dette skulde forsynes med Varer af samtlige Mestre, af hvilke hver ogsaa skulde være ansvarlig for sin Andel af Lejesummen. Til Udredelse af Udgifterne skulde hver Interessent svare 6 pCt. af de Varers Værdi, han indleverede, uden Hensyn til, om Varerne blev solgte eller hentede hjem igen. Magasinet skulde forestaaes af to Udsælgere, som udtoges for hver Uge blandt Lavsmestrene. De to Udsælgere havde at paase, at de vedtagne 6 pCt. blev fratrukne Prisen for de solgte Varer og lagte i en særlig Kasse. Enhver Mester kunde efter Behag afhente de Penge, der var komne ind for hans Varer, ligesom de alle var solidariske for Udgifternes Vedkommende.

Alle Mestre var enige om Indretningen af dette Magasin, men maaske netop denne store Interessentskare blev den nye Institutions Ulykke. Uagtet der det første Aar, fra 29. Maj 1815 til 7. Decbr. 1816 solgtes for 24541 Rdlr. 4 Mk. 8 Sk. kunde man dog ikke enes om Magasinets Opretholdelse, og allerede to Aar efter dets

Stiftelse, synes alle at være enige om dets Ophævelse. Der holdtes desangaaende et stormende Møde den 6. Decbr. 1817, hvor nogle Mestre foreslog, at Magasinet skulde ophøre allerede til Nytaar, andre, at det skulde vente til Maj næste Aar. Enighed var ikke til at opnaa.

Hvad der har været Aarsagen til at Magasinet saa hurtigt maatte lukkes, er der ikke opbevaret noget om. Man tager imidlertid næppe Fejl, naar man søger Grunden i en uhensigtsmæssig Organisation. Det at Bestyrelsen af Magasinet skulde gaa paa Omgang mellem Mestrene, maatte selvfølgelig gøre Ledelsen ujævn, da man ikke kunde vente, at alle skulde have den samme Interesse for Forretningen. Paa denne Grund strandede ogsaa de andre Lavs-Fællesforetagender, der kom frem i denne Tid. Man havde set rigtigt i, at Magasinerne kunde blive til Nytte for Haandværkerne, men man bundede endnu altfor dybt i gamle Forestillinger og havde ingen Forstaaelse af, at den Art Foretagender krævede Enhed og Kraft i Ledelsen, og at der maatte moderne Forretningssans til for at drive det til noget. I Hovedsagen blev man staaende paa det gamle Standpunkt uden Evne til at se udover de gamle Skranker, som Aarhundreders nedarvet Slendrian havde skabt. Alt hvad der gik ud over det en Gang tilvante, veg man ængsteligt tilbage for. Hertil kom, at Forholdene hos Lavets enkelte Mestre stadigt var yderst smaa; ingen af dem havde store Forretninger, og de fleste beskæftigede kun en eller to Dreng. Intet Under da, at der under saadanne indskrænkede Omstændigheder ogsaa avledes et i høj Grad smaatskaaret Syn; dertil kom, at Disciplin aldrig havde været Sadelmagernes stærke Side. Enhver fulgte sit Hoved, og Fællesregler eksisterede der, i Modsætning til hvad der var Tilfældet hos andre Lav, mærkværdig faa af.

Et betegnende Træk i denne Retning, er den forskellige Maade tilrejsende fremmede Svende modtoges paa. Nogle Mestre gav de Svende, der ingen Arbejde fik, Kost og Logi, nogle gav dem 1 Daler, 4 Mark eller 3 Mark og andre slet intet. Man har Indtrykket af, at det sidste Tilfælde i Grunden indtraf ret hyppigt. Saa meget er vist, at Svendene klagede til Lavet over, at de Svende, som paa denne Maade kom til Kort, laa deres Kasse til Byrde,

hvad de ikke kunde taale, naar de ogsaa skulde paatage sig Udgifter til syge Svendes Behandling. I en Lavsforsamling 1803 blev man derfor enige om, at for Fremtiden skulde der af hver Mester udbetales 3 Mark til Oldermænden for hver rejsende Svend der kom, og som ikke fik Arbejde. Mod Forevisning af Pas eller »Kundskab« kunde det paagældende Beløb da hæves hos Oldermænden. Den Mester, der ikke betalte, eller som kom bagud med sit Bidrag, udsatte sig for selv at maatte udrede Udgifterne til sine syge Svendes Hospitals- og Lægebehandling.

I Henseende til Aflæggelsen af Mesterstykkerne synes man derimod efterhaanden at være kommen ind i en fast Gænge, hvad Kontrollen angaar. Det var intet ubetydeligt Arbejde, der fordredes af en Svend, inden han kunde faa Lov til at kalde sig Mester. Forinden Svenden kunde begynde paa sit Mesterstykke, som Regel et Par Bomme, en engelsk Sadel, maatte han møde for Lavsforsamlingen og forevise sit ophuggede Træ til Bommene. Naar dette var bleven behørigt efterset og mærket, kunde han tage fat paa at lave Bommen; naar den var færdig, maatte han lade den underkaste et nyt Eftersyn, og først naar dette var løbet heldigt af, fik han Lov til at beklæde Bommen med Læder. En ny og sidste Prøvelse af det færdige Arbejde afgjorde da, om Mesterstykket var fundet værdig til Antagelse. Som Regel var dette naturligvis Tilfældet, men hændte kunde det, at det blev kasseret. Saaledes gik det for Eksempel Peter Christensen Greifenberg, der 1826 maatte lave sine Bomme om flere Gange.

Man skulde forøvrigt undre sig over, at der ikke blev kasseret flere Mesterstykker end der blev, thi det var ikke nogen let Sag at tildanne Træet til Sadelbommene. Mærkværdig nok var der da ogsaa kun faa Mestre, der virkelig forstod den Kunst. Den var efterhaanden næsten bleven til et Haandværk for sig, hvis Udøvere kaldtes Bommeskærere. I selve Læretiden modtog Drengene da heller ingen Undervisning i Bommetildanning, og dette var lige saa lidt Tilfældet i Svendetiden, medmindre vedkommende Svend havde saa megen Interesse for sit Fag, at han lagde sig efter Kunsten. Som Regel var dette imidlertid ikke Tilfældet, og det var først naar Svenden stod foran Forfærdigelsen af sit Mester-

stykke, at han i Huj og Hast maatte tage et særligt Kursus i Bommetilskæring.

Man kan derfor ogsaa godt forstaa, at der var mange Svende, som fandt, at Forfærdigelsen af Mesterstykket paalagde dem for store Byrder. I Juni 1810 indberettede Oldermændene saaledes til Magistraten, at der efterhaanden havde indsneget sig det Misbrug, at Svendene ikke vilde udføre det befalede Mesterstykke, men viste Lyst til at nøjes med Svendestykket.

Naturligvis kunde Lavet ikke finde sig i dette Misbrug, og det anmodede derfor Magistraten om, at der maatte blive udstedt en ny Forordning om, hvad Mesterstykket skulde bestaa af. Der kunde efter Lavets Mening passende forfærdiges en engelsk »Fruentimmersadel« med Bom, en Skolesaddelbom og en Ryttersaddelbom af Bøgetræ. Heri var Magistraten enig med Lavet og afgav Indstilling i samme Retning til Kongen. Det var dog først efter mange og lange Overvejelser, at den kongelige Resolution faldt, nemlig næsten tre Aar efter at Indstillingen var fremsendt. Men det var jo ogsaa et Spørgsmaal, der ikke blot havde Vigtighed for det almindelige Publikum, men ogsaa for Hæren. Det var i høj Grad af Betydning, at der fandtes Mestre, som forstod at lave en Sadel, hvori en Rytter kunde sidde fast. Den 4. Maj 1813 kom Reskriptet, som paabød indført som Mesterprøve de tre Stykker, som Lavet havde foreslaaet og desuden slog fast, at enhver Mester skulde være pligtig til at oplære sine Drenge i at forfærdige det lovbefalede Svendestykke.

Det er nu ganske interessant at se, hvorledes Lavet efterhaanden manøvrerer med de nye Mesterstykker og efterhaanden — fuldstændig i gammel Lavsaand — gør dem sværere og sværere. Den 24. Oktober 1825 vedtog Lavet, uden at gaa til Magistraten derom, at den Rytterbom, der skulde forfærdiges, for Fremtiden skulde forsynes med Stigremshuller og de øvrige behørigte Huller. Men derved blev man ikke staaende. Næste Aar, 1826, vedtog »de Herrer Interessenter«, som det nu stadig hedder om Lavsbrødrene, at naar de tre Sadelbomme var færdige til Udpudsning og »Kaappening«, da skulde de stemples af Oldermændene og begge Besidderne, inden der blev arbejdet videre paa dem. Den samme Fremgangsmaade gjaldt Fruentimmerbommen, saa snart den var

»begortet«. Desuden maatte Puderne bagtil ikke fastslaaes, førend det var godtgjort overfor Interessenterne, at Sadelbommen var stemplet. Denne Beslutning skulde forelæses for enhver Svend, naar han fremviste det ophuggede Træ til sine Bomme.

Der ligger ganske vist ingen Skærpelse af selve Mesterstykket i denne Bestemmelse, men Vedtagelsen af den viser dog tydelig, hvor paapasselig man var, og hvor stærkt den gamle Afspærrings-aand endnu herskede. En direkte Forøgelse af Arbejdet ved Mesterstykket var det derimod, naar man den 29. Januar 1827 vedtog, at hvis der for Fremtiden til Mesterstykke blev forfærdiget en Damesaddel, da skulde den være beklædt i Sædet med Svineskind og udsyet med Silke og Beklædningen indvendig paa Foret tilsyes med en »Keder« til Sædet. Dette skulde være udskaaen i en Spids eller anden Figur, og Hornene udvendig belagt med en Sirat af udskaaen Læder. Samme Prydelse skulde saavel »Efteren« og Tøffelen have og disse Genstande skulde desuden paa hver Side udsyes med Silke. Taskerne skulde ogsaa beklædes med Svineskind, og paa den ene af dem skulde der som sædvanlig være et med Silke udsyet Benfoer af et Stykke Svineskind.

At den gamle Aand ogsaa kom til Orde overfor alle dem der stod udenfor Lavet, kan man sige sig selv. Det var næsten ligesom den Tvivl, der i de socialøkonomiske Krese var opstaaet om Lavenes Berettigelse, hos disse vakte en Bestræbelse efter, i saa stærk en Grad som det var muligt, at vise, at de stadig var levende og passede paa deres Rettigheder. Tidlig og silde var Lavene paa Færde for at finde Fuskere og for at paase, at Frimestrene ikke overskred de Grænser, der var dragne for Udøvelsen af deres Erhverv, eller at de Handlende ikke uberettiget solgte Lædervarer, som de ikke maatte have paa Lager.

1815 og 16 førte man saaledes paa fælles Bekostning gennem alle Instanser lige til Højesteret en Sag mod »Jøden« Abraham Samuel Jacobsen paa Købmagergade, der ulovligt havde haft Sadler, Ridetøj og Pidske til Salgs i sin Butik paa Købmagergade. Sagen blev vunden, og Jacobsen idømt en Bøde af 50 Rdlr. til Fattigkassen.

1826 vedtog Lavsmestrene, at ingen Mester maatte paatage sig at gøre nogen Dreng til Svend, som havde lært Haandværket

hos en Frimester, medmindre Drengen stod i Forbund i 1 à 2 Aar.

Ogsaa paa anden Maade vedblev man at hænge i de gamle Former, nemlig i de tælles Entrepriser. Endnu saa sent som 1836 fastsætter Mestrene i Fællesskab Priserne paa en Leverance til Hæren af Patrontasker, Bandolerer, Gehæng og Geværremme. Betegnende for Mestrenes Mangel paa moderne Forretningssans er dog ved denne Lejlighed deres Frygt for at give Tilbud paa de Genstande, der skulde laves af Semslæder. Det var en Sort Læder, som man tidligere ikke havde arbejdet ret meget med, hvorfor man forholdt sig lidt afventende overfor den. Tilsidst besluttede man sig dog til at give Tilbud ogsaa paa Semslædergenstandene, hvortil man in corpore bestilte Læderet, ialt 360 St. beredte Semslæderhuder, som Læderfabrikør Lichtenberg skulde levere i Løbet af 2 Aar.

XII.

Fortsat Kamp for Lavsmonopolet.

Foruden den Tendens til stadig at holde paa Mesterstykket og gøre det saa svært som muligt — en Tilbøjelighed, som Sadelmagerlavet forøvrigt delte med andre Lav — træder endnu en mere og mere fremtrædende Lyst for Dagen til at værne om Lavseneretten ved Angreb overfor andre Lav. Og medens man tidligere havde nøjedes med at trække enkelte Personer frem og faa dem dømt, ser man nu hele Masseprocesser spille en Rolle. Det var f. Eks. Tilfældet i Aaret 1838, da der synes at have været en hel S sammensværgelse i Gang mod Skomagerne. Hos ikke mindre end 11 forskellige Skomagermestre havde man paa en og samme Dag indkøbt en Del lakerede Remme, forsynede med Spænder og Ringe i Spændehullerne. Der var jo ingen Tvivl om, at der her forelaa en Overtrædelse af Sadelmagernes Lavsprivilegier og hele Rækken blev stævnet til Betaling af 4 Rdlr. Sølv i Mulkt.

De otte af dem erkendte deres Skyld og betalte godvillig deres Bøde. Tre af dem forlangte derimod Sagen optagen til Doms, hvad ogsaa skete. For at vise, hvor megen Skarpsindighed, der fra begge Sider kunde udfoldes i den Slags Sager, skal der her gives et Uddrag af deres Argumentation. De fremførte, at de maatte være berettigede til at forfærdige Remme af den omhandlede Slags, dels fordi de kun var lavede af Affald af det Læder, som de benyttede til deres Arbejde, og dels fordi Arbejdet var saa simpelt, at det ikke kunde anses for noget Lavs Arbejde, hvorpaa noget Lav skulde kunne gøre Paastand med Eneret, ligesom at det ikke var nævnt i det klagende Lavs Artikler som noget, der tilkom dette. Herimod hævdedes fra den anden Side, at den

Omstændighed, at Arbejdet skulde være forfærdiget af Affald, ikke kunde begrunde nogen Ret for de indstævnte til sammes Forfærdigelse, og heller ikke kan Arbejdets Simpelhed bevirke, at det ikke skulde kunne henføres til det Slags Arbejde, som et Lav kunde være givet Eneret til. Det var ikke den større eller mindre Kunstfærdighed, der udfordres for at forfærdige et Arbejde, som afgjorde, om det kunde tilkomme dette eller hint Lav eller overhovedet noget Lav, men dets Art og Beskaffenhed. Det kunde netop ofte være de simpleste Arbejder, som blev forfærdiget af Personer, der ikke var oplærte i Lavet, som afgav en ikke ringe Fortjeneste, og som det derfor maatte være Lavet vigtigt at blive i Besiddelse af. Da nu Remme udtrykkelig nævntes i Lavsartiklernes § 8 uden Indskrænkning, og det ikke kunde antages, at der nødvendigt skulde være Syning paa Arbejdet, for at gøre dette til Sadelmagerarbejde, hvilket saa meget mindre kunde antages, som Klagerne havde opgivet Arbejder uden Syning, der udenfor al Tvivl maatte henføres til Sadelmagerarbejde, maatte det paaklagede Arbejde, der bestod af en Rem af lakeret Læder, bestemt til at bruges som Livbælte, anses for at være Sadelmagerarbejde. De indklagede kunde derfor ikke undgaa at blive dømt til hver at betale en Mulkt paa 4 Rdlr. Sølv samt desuden hver en Mulkt paa 5 Rdlr. Sølv for uberettiget Næringsbrug.

Naar der baade fra Sadelmagerlavets og andre Lavs Side udfoldes en saadan Iver for at beskytte deres respektive Arbejde, laa det i og for sig i Omstændigheder, som tydede paa, at de gamle Lavsbestemmelser havde overlevet sig selv. Den nye Slægt af Haandværkere, der var kommen frem i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, var, hvormeget den end holdt paa Lavsvæsenet, af en hel anden Støbning end dens Forfædre. Der var mere Fart og Energi i dem. De havde set alle de gamle Skranker falde, som i Aarhundreder havde holdt det gamle Samfund og dets Livssyn oppe. Revolutions- og Frihedsidéerne laa mange af dem i Blodet, og alle var de voksede op i en Tid, hvor man prædikede om Individets frie Ret. De gamle Vedtægter, som i ældre Tider holdt hver Mand tilbage paa sin Plads, troede man ikke mere rigtig paa, og overalt krævede man Frihed til at bevæge sig. I Haandværkernes Verden kendetegnes denne Lyst til at komme ud

af de gamle Folder paa forskellig Vis. Først ved den Række ualmindelig dygtige og selvstændige Haandværkere, der paa denne Tid fremstod indenfor saa godt som alle Fag. De kunde ikke nøjes med at arbejde i den gamle Skure; de indførte nye Arbejds-metoder, større Forretningssans, videre Syn og klarere Intelligens i Haandværket og udvidede dette til Omraader, som det ikke tidligere var faldet nogen ind at betræde. For Sadelmagernes Vedkommende kan saaledes anføres Udfoldelsen af Tapetsererlaget. Tidligere havde dette ikke paa nogen Maade kunnet betragtes som egnet til at udvikles som en selvstændig Gren af Lavets Arbejder. Oprindelig har Tapetsereriet vel indskrænket sig til Udstopning af Sadelpuder og Vognhynder, senere er Udstyringen af de store Karosser kommen til og endelig Polstringen af Møbler og alt, hvad der ellers nu henregnes til Tapetserernes og Dekoratorernes Fag. I første Halvdel af det 19. Aarhundrede fik denne Gren af Sadelmagernes Arbejde mere og mere Betydning, saaledes at Mesterstykket ved Reskript af 4. Maj 1839 kunde udvides til ogsaa at omfatte Forfærdigelsen af en Lænestols Sædemadras, udstoppet med Krølhaar og overtrukken med Haardug samt indsyet med Saffians Kjeder. Allerede faa Aar efter, 1843, var Udviklingen skreden saa vidt frem, at Tapetsereriet kunde gøres til et særligt Fag under Navn af »Tapetmagere«. Deres Mesterstykke kom til at bestaa af a. en med Fjedre og Krølhaar udpolstret og betrukken Lænestol, udført efter en af Magistraten approberet Model og b. et Udkast eller en Tegning til et Drapperi efter Opgivelse af det kgl. Akademi for de skønne Kunster, tilligemed et Overslag over Alenmaalet af det dertil medgaaende Stof, hvilket Prøvearbejde skulde bedømmes af Akademiet. De daværende Sadelmagere fik dog vedblivende Tilladelse til at udøve Tapetsererarbejdet. Allerede et Par Aar efter, ved Reskript af 10. Oktober 1845, blev de nævnte Bestemmelser forandrede saaledes, at de, som herefter vilde etablere sig som Tapetmagere skulde, hvis de vilde befatte sig med Drapperier, underkaste sig en Prøve, der skulde bestaa i at udtøre en Tegning til et saadant med Beregning af Mængden af det Stof, der skulde til. Tegningen skulde ligesom tidligere bifaldes af Kunstakademiet, men dette gjaldt nu ogsaa selve Drapperiet. De Sadelmagere, der havde aflagt Tapetse-

termesterprøve, slap for at lave det 1839 indførte Stolesæde som Prøve.

Medens det i høj Grad stemmede med Lavets Interesser, at Mesterstykket udvidedes 1839, fordi dette derved blev vanskeligere, var det derimod meget imod den indførte Tapetmagerprøve. Denne skabte nemlig ikke faa Konkurrenter til Sadelmagerne, fordi det ikke var nødvendigt, at en Tapetmager i Forvejen havde staaet visse Aar i Lære eller overhovedet havde beskæftiget sig med Faget. Naar Lejlighed gaves, klagedes der da ogsaa bittert over Indgreb i Næringen.

Men havde Sadelmagerne Klager at føre over andre Fag, saa maa det ikke glemmes, at Sadelmagerne selv ikke gik Ram forbi. Især bestred Malerne deres Ret til at opsætte Tapetpapir paa Vægge. Tapeter, sagde Malerne, var noget, de havde fundet paa, og desuden var det nødvendigt ved Valget af de rette Farver at have den Uddannelse, som kun en Maler fik. Sadelmagerne hævdede paa deres Side, at det fra Arilds Tid havde hørt til deres Fag at beklæde baade Vægge, Ligkister etc. med vævede Stoffer, og at man nu anvendte Papir til Tapetsering, kunde næppe gøre noget Afbræk i deres Ret. Domstolene gav dem da ogsaa Medhold heri.

Ogsaa fra Stolemagernes Side maatte Sadelmagerne finde sig i Protest mod, at de solgte polstrede Møbler. Stolemagerlavet anlagde saaledes i Fyrerne Sag mod Sadelmager M. Hauschildt, fordi han selv forfærdigede og dels lod uberettigede forfærdige Stole og Sofaer. Der blev gjort Arrest hos Hauschildt, hos hvem der beslaglagdes 7 Stole, 5 Sofaer m. m. Hauschildt anlagde derpaa Kontrasøgmaal mod Stolemagerlavet, hvorved Beslaglæggelsen ophævedes. Samme Resultat fik Sagen ved Højesteretsdom af 13. April 1848, der tillige tilkendte Hauschildt en betydelig Erstatning for den Skade, han havde lidt.

Som foran anført maa denne Udvidelsestrang, der mærkes overalt indenfor Haandværkerstanden, føres tilbage til de mange dygtige Mestre, der opstod, og som ikke kunde nøjes med at holde sig indenfor de gamle Grænser. Det er da ogsaa paa denne Tid, at Haandværkerstanden gør sig kendt udadtil, og at man begynder at lægge Mærke til den. Tidligere havde der aldrig været Tale

om, at en Haandværker kunde komme frem blandt de Rækker, der betød noget i social Henseende. Hverken økonomisk eller intellektuelt var han som Regel i Besiddelse af de fornødne Evner til at gøre sig gældende. Men paa denne Tid begynder Forholdene at forandres. Haandværkeren træffes nu ogsaa ret hyppigt blandt de formuendes Rækker; han repræsenteres i Borgerrepræsentationerne og i de betydende Foreninger. Den gamle Kastedannelse er ved at sprænges. Naturligvis kunde der indenfor Lavsorganisationerne ikke ske nogen pludselig Forandring. Den gamle Lavspolitik vedligeholdtes med større eller mindre Styrke, og nægtes kan det naturligvis ikke, at Flertallet af Haandværkerne endnu stod paa et lidet fremskredent Stade og med en mærkværdig Mangel paa Fremsyn. Retten til Arbejdet, Troen paa Privilegiets Styrke til at holde Standen oppe, var i altfor høj Grad det Midtpunkt, hvorefter endnu Flertallet skarede sig. Ja, til Tider udfoldes der en Energi i Forsvaret af disse gamle Forskanskninger, der tydeligere end noget andet aabenbarer, hvor dybt Haandværkerstanden stak i dens aarhundredgamle Betragtninger. Særlig karakteristisk kommer dette frem i Sadelmagerlavets Stilling overfor et Andragende fra en Sadelmagermesters Enke om Tilladelse til med Hjælp af sine Børn at ernære sig ved at lave Piske. Selv dette beskedne Andragende fra en forhenværende Kollegas Enke kunde man ikke gaa med til. Det vilde være »et ganske særdeles Indgreb i Sadelmagernes Rettigheder, af hvis Profession, det udgjorde en væsentlig Bestanddel og saa at sige den eneste Beskæftigelse for Lærlinge hos den mindre formuende Mester i de lange Vinteraftener«. Blev Lærlingene ikke sat til den Art Arbejde, »vilde de erholde Frihed og saaledes ved Ørkesløshed finde Lejlighed til Uordener og Udsvævelser, ja det vilde tilsidst ganske bortfalde at forfærdige Piske paa noget Værksted«. Professionen vilde tilsidst let helt gaa ind, naar den skulde afknappe paa den Maade. Saa mørke Fremtidsperspektiver formaar man at oprulle alene ved Tanken om en stakkels Enkes Piskemageri.

Det var da ogsaa Lavenes Stilling særlig overfor Fattigfolk, der mere end noget andet bidrog sit til at vende den offentlige Mening mod dem.

Med Tredivernes liberale Strømninger vaagnede Lysten paany

til at komme dem til Livs. Spørgsmaalet affødte 1835 en livlig Meningsudveksling i Stændertorsamlingerne og i de efterfølgende Aar en fyldig Diskussion i Pressen og i mange Pjecer. Den 1838 stiftede Industriforening i København stillede sig i alt væsentligt paa Næringsfrihedens Side, og det samme var gennemgaaende Tilfældet med den Del af Borgerstanden, der ikke var lavsbunden.

Ved kongelig Resolution af 3. April 1840 blev der af Københavns Kommunalbestyrelse nedsat en Komité til Undersøgelse af Stadens Lavs- og Korporationsvæsen, og dermed var Signalet til en lang Kamperperiode givet.

Haandværkerne sluttede sig sammen og stiftede 1840 »Haandværkerforeningen«, der blev Hovedkvarteret for Næringsfrihedens Modstandere.

Det kunde ikke undgaaes, at den stærke Stemning mod Lavene omvendt maatte vække ligesaa kraftig en Følelse for dem paa modsat Side. Haandværkerne holdt paa deres Rettigheder og gjorde dem gældende om muligt i endnu stærkere Grad end tidligere. Maaske har Lavsprocesserne og Lavsforfølgelserne i ingen anden Periode af vort Haandværks Historie været talrigere end netop i Fyrrerne. Selv om Byttet synes at være nok saa ringe, fortsatte man dog Jagten med en Iver, der skulde synes en bedre Sag værdig. Sadelmagerlavet vedligeholdt saaledes Aar igennem en Proces mod en sølle »Equilibrist« ved Vesterbroes Theater, der havde forbrudt sig mod det ved at stoppe gamle Stolesæder og Madrasser.

Det Resultat, den nedsatte Komité naaede med Hensyn til Lavsvæsenets Reform, var dog saare magert.

Den 25. Oktober 1847 afgaves Betænkningen, hvis væsentligste Indstillingspunkter, vedrørende de bestaaende Lav, gik ud paa, at det skulde være enhver tilladt at aflægge Mesterprøve uden i Forvejen at have gjort Svendestykke, og at den, der aflagde Mesterprøve, tillige fik samme Rettigheder som en Svend.

Mesterstykkerne burde underkastes en Reform, saa at de kunde udløres hurtigere og billigere.

Enhver Svend, der havde arbejdet som saadan i 8 Aar eller, efter at have opnaaet 30 Aars Alderen, i 4 Aar, skulde være berettiget til uden Prøves Aflæggelse at faa Borgerskab som Frimester,

og i Udøvelsen af sin Profession at benytte sig af en Lærlings Hjælp, samt efter 8 Aars Forløb at arbejde med en Svend.

Selv disse ret maadeholdne Forslag faldt dog i høj Grad Haandværkerstanden for Brystet. Den samlede sig med Haandværkerforeningen som Mellemed til en kraftig Protest.

Sagen var, at man saa mere i Betænkningen, end der laa i den. Man havde ventet Næringsfrihed og bevæbnet sig mod den. I Virkeligheden blev »Haandværkerstandens Bemærkninger«, der indgaves til Borgerrepræsentationen 1848 da ogsaa kun en Kamp mod Vejrmøller. Gaar man de enkelte Oldermænds Bemærkninger igennem, viser det sig, at de, foruden nogle Stiklerier til Kommissionen paa Grund af dens formentlige Mangel paa Sagkundskab, kun indeholder rent formelle Indvendinger.

Det eneste af Komiteens Indstillingspunkter, der ivredes alvorligt imod fra samtlige Lavs Side, var Genoprettelsen af Frimesterinstitutionen. Man var bange for den store Konkurrence, der herigennem kunde skabes for Lavsmestrene og kørte op med de fra Fortiden vel kendte Indvendinger om utidige Ægteskaber o. s. v. Af Humanitetshensyn var dog flere Lav villige til at gaa med til at indrømme Svende, der havde naaet 45 Aars Alderen, Frimesterrettighed og samt Tilladelse til at arbejde med en Svend.

Ellers var alle Lav villige til at tøjle sig for tidsmæssige og liberale Reformer, havde intet imod at faa Mesterstykket forandret o. s. v. Sadelmagerlavet havde for sit Vedkommende allerede 1844 i Anledning af et Andragende til den nævnte Kommission fra Sadelmagersvendene tiltraadt en Forandring af Mesterstykket, (bekendtgjort ved Raadstueplakat af 23. Juni 1845), der gik ud paa, at den tidligere fordrede Skolesadel bortfaldt, og at Stykmesteren fik Valget imellem at forarbejde en glatsyet engelsk Herre- eller Damesadel med Bom. En Fordring, der samtidig blev fremsat om, at Stykmesteren ogsaa skulde slippe for at forfærdige Træbommen, gik Lavet imidlertid ikke med til. Hovedsagen var dog, at Mesterstykket for Fremtiden blev noget lettere at udføre. Der kunde sikkert, hvis man havde faaet Tid til at slaa koldt Vand i Blodet, have været indført flere saadanne Overgangsbestemmelser, der kunde have skaanet Haandværkerstanden for den bratte Omvæltning, der skete 1857.

Imidlertid kom Krigsaarene i Vejen, og Grundloven af 1849 lagde Spørgsmaalet om Lavsvæsenets Reform under en anden Domstol end tidligere. Foreløbig drog Stormen over, og først 1855 droges Sagen atter frem for endelig at resultere i den nugældende Næringslov af 29. December 1857. Vel blev der ogsaa nu rejst en forbitret Modstand mod Næringsfriheden, men denne Gang viste al Modstand sig forgæves. Lavene maatte bøje sig for de nye Tider og forme sig efter dem, men denne Proces tog Tid. Det var som Lavene ikke rigtig forstod, at nu var det gamle Grundlag uhjælpeligt forsvunden.

Lavet under og efter Næringslovskampen.

Naar man gennemgaar Lavets Protokoller fra Midten af det 19de Aarhundrede, modtager man intet Indtryk af, at de stærke Strømninger i Datidens Liv har spillet nogen særlig Rolle indenfor Lavet. Hverken Fyrrernes eller Halvtresernes Næringslovsbevægelse eller de nationale Strømninger spejler sig i Lavets Liv. Naturligvis var man imod Næringsfriheden, men Lavet kaster intet særligt Lod i Vægtskaalen, og stiller ingen af de førende Mænd, men følger kun med Strømmen, det sidste endda med en lille Antydning af Vrangvilje, som da der i 1858 bevilges 25 Rdlr. til Næringsstandsforeningen under Forudsætning af, at det er sidste Bidrag, der ydes.

At Lavet dog helt igennem stod paa det gamle Grundlag, og havde meget vanskeligt ved at forstaa den nye Tid, der indlededes med Næringsloven, fremgaar af flere forskellige Forhold.

Særlig karakteristisk i denne Henseende er de nye Love, som Lavet udarbejdede umiddelbart forinden Næringsloven skulde træde i Kraft den 1. Januar 1862.

Efter dem er Lavets Medlemmer de Sadelmagermestre, som ikke har udmeldt sig den 31. December 1861 og ikke staa til Resistance med Afgifter, men med Hensyn til Optagelsen af nye Medlemmer hedder det, at disse, foruden at have de Kvalifikationer, som Næringsloven foreskriver for at faa Borgerskab, skal forfærdige Sadelmagermesterprøve efter Raadstueplakaten af 3. Maj 1858 eller have saadanne Kvalifikationer, der kan anses for ensbetydende dermed, i hvilket sidste Tilfælde Optagelsen i Lavet skulde ske ved Ballotation i en Lavsforsamling.

Denne Bestemmelse, der sammen med Lovudkastet i sin Helhed forelagdes Magistraten, vakte nogen Betænkelighed hos denne, og man henledte Lavets Opmærksomhed paa, at de ikke kunde stadfæstes. Dette tog dog ikke Modet fra Lavet, der erklærede, at Lovene ikke var indsendte for at faa Stadfæstelse, men simpelthen til Efterretning for Magistraten, idet man mente sig berettigede til at vedtage de Love, man selv vilde.

Trods denne krigeriske Stemning kan man dog ikke paastaa, at de følgende Tider giver Vidnesbyrd om stort Liv indenfor Lavet.

Det var for dette som for alle de andre Lav som om Grundlaget for dets Virksomhed pludselig var bleven taget bort. Man var saa vant til at handle og virke ud fra de aarhundredgamle Overleveringer, saa at det nye kom til at staa som noget fremmed, man ikke kunde vænne sig til.

At det gamle Liv var borte, ja endog i mange Henseender sygnede hen, fremgaar da ogsaa af mange Omstændigheder.

Medlemstallet tog af lidt efter lidt. De gamle Medlemmer døde ud og nye traadte ikke til.

Hvor lidet Lavet betød og hvor faa Midler, det havde at virke med fremgaar af Størrelsen af Kontingentet. Det var 1867 57 Rdlr., men 1869 var det falden til 25 Rdlr. Det laveste Punkt naaede det 1870 med 22 Rdlr. 3 Mk. Saa følger en ganske ringe Stigning, saaledes at det f. Eks. 1878 er naaet op til 76 Kr. Dette synes vel at vidne om nogen Tilgang, men denne Tilgang skyldes dog ikke nyt opblussende Liv eller Optagelsen af nye Interesser indenfor Lavet. Det var stadig den gamle Kreds af Mestre, der raadede, og denne syntes ikke at være særlig optaget af at tage sig af de yngres Krav. Endnu til henimod Slutningen af Firserne var Lavsmødernes væsentligste Genstand en gemytlig Passiar med paafølgende Aftensmad, og saa langt var man, efter hvad Traditionen vil vide, kommen fra at beskæftige sig med Lavssager, at man end ikke var paa det rene med, om der eksisterede Love for Lavet eller ej. I hvert Fald blev et Spørgsmaal i denne Retning fra en yngre Mester besvaret derhen, at man ingen Love havde, og at det nok var en Grønskolling, der kunde fremsætte den Slags Spørgsmaal.

Intet Under derfor, at den yngre Kreds af Mestre, der efter-

haanden var traadt ind i Lavet. blev ked af denne passive Rolle og begyndte at tage Spørgsmaal op af betydelig taglig Interesse.

Et saadant var f. Eks. det af V. Danielsen paa Lavets Generalforsamling den 14. Oktober 1887 fremsatte Forslag om Dannelsen af en Centralforening for Sadelmagere og Tapetserere for hele Landet. Forslaget vandt Bifald, og det er karakteristisk at se, at det netop blev den yngre Kreds af Mestre, der tog Tanken op og førte den ud i Livet. Det første Udvalg bestod, foruden af Forslagsstilleren, V. Danielsen, af Agerbundsens, Th. Dahlman, J. F. Paulsen og Lauritz Petersen.

Det var betydningsfulde Sager, der stod paa Dagsordenen og som i det første Lovudkast optoges som Program for den nye Forening.

Den skulde holde Diskussionsmøder, tilvejebringe ordnede Forhold mellem Mestre, Svende og Lærlinge, arbejde for et Fagmærke for dansk Arbejde, oprette en Fagskole, stifte Voldgiftsretter o. s. v.

Man mærker herigennem den Luftning, der var udgaaet fra den 1879 stiftede Fællesrepræsentation for dansk Industri og Haandværk.

Det er de fundamentale Spørgsmaal paa Haandværkets Omraade, der ogsaa røres indenfor den nye Sammenslutning, der endelig stiftedes den 3. Juli 1888. Særlig var det Næringsloven og en Revision af denne, der optog Sindene, fremfor alt sluttede man sig til de ogsaa indenfor andre Fag fremkomne Forslag om, at ingen skulde kunne blive Mester uden at have lært Faget og aflagt Svendep prøve.

Før en efterlevende Slægt er det let at se, at der i disse Bestræbelser rummes Ønsker om i alt Fald delvist at komme tilbage til de gamle Lavsforhold. Man var endnu ikke helt fortrolig med de nye Organisationsformer og havde ingen Erfaring om, hvorledes de kunde bruges. Karakteristisk i saa Henseende er de Love, Lavet vedtog paa en Generalforsamling den 8. Oktober 1889. Der tales i disse Loves første Paragraf kun i Almindelighed om, at Formaalet er at fremme Lavets Interesser og at yde Hjælp til gamle og værdige trængende Medlemmer eller deres Enker.

Det er som man ser temmelig vage Udtryk for, hvad det egentlige Lavsarbejde angaar.

Med Velgørenheden havde det derimod en hel anden Art. Den vidste man hvad var, og det var ligesom man her saa noget, der mere direkte kunde komme Medlemmerne til Gode.

Stor Interesse havde Lavet da ogsaa ved Opførelsen af en Fribolig for Lavets værdige og trængende ældre Interessenter, deres Enker eller ugifte Døtre. Den blev opført 1878 i Meinungsgade dels ved at optage en fast Prioritet og dels ved Anvendelsen af Lavets opsparede Formue samt ved frivillige Bidrag.

Ret længe kunde Lavet dog ikke forblive under disse forholdsvis rolige Forhold. De nye Tider meldte sig med deres mangeartede Krav, Krav, der ikke kunde løses af Enkeltmand, men fordrede en fast og sikkert ledet Organisations Indgriben. Det var dels Fordringer om Lønforbedringer fra Svendenes Side, dels den truende Konkurrence udefra, enten den nu skyldtes Udlandet eller andre Fags Indgriben paa Lavets Omraade. Heldigvis besad Lavet nu ogsaa Mænd indenfor sin Midte, der kunde paatage sig Førerskabet. En udmærket Mand i denne Henseende var saaledes den i 1890 valgte Oldermænd, C. T. Rothmann, Stifteren af Haandværkerbanken, og til ham har de senere Oldermænd, Louis Larsen og V. Danielsen værdigt sluttet sig.

Særlig fra først i Halvfemserne begynder de faglige Interesser at vaagne. Medlemsantallet stiger fra denne Tid stadigt. I Rothmanns Oldermændsperiode saaledes fra 88 til 178, et Tal der i det følgende Tiaar er steget meget betydeligt, saaledes at Lavet nu omfatter et Medlemstal af 176, saa godt som alle Sadelmagere og Tapetserere af Betydning i Hovedstaden.

En af de vigtigste Begivenheder indenfor Lavets Historie er ubetinget Oprettelsen af »Sadelmagernes og Tapetserernes Aktie Damp Gulvtæppe Bankemaskine«, hvis Hovedformaal er ved Indkøb og Drift af hensigtssvarende Maskiner at kunne byde dets Aktionærer godt, hurtigt og billigt Gulvtæppe-Bankearbejde. Hensigten med dette Selskabs Oprettelse var at fri Lavets Medlemmer fra Konkurrence udenfor Faget, en Konkurrence som ufejlbarligt ogsaa vilde være opstaaet, saafremt Lavets Medlemmer ikke havde kunnet følge de tekniske Fremskridt paa Tæppebankningens Omraade. Denne kunde ikke mere foretages rationelt ved den gamle Haandudbankning, mekanisk Kraft var nødvendig. Det var ganske naturligt, at

Lavets Medlemmer forenede sig om at rejse den hertil nødvendige Kapital for at hindre, at Gulvtæppebankningen for Fremtiden gik bort fra Lavets Medlemmer. Aktiekapitalen fastsattes til 10,000 Kr., og var det end umuligt at faa dette Beløb tegnet alene af Lavets Medlemmer, saaledes at man ogsaa maatte ty til Hjælp fra anden Side bl. a. fra Leverandører, saa har man dog ved dette Selskab sikret sig en Institution af varig Betydning, saa meget mere som Lovene bestemmer, at Aktionærerne for Fremtiden kun kan være Sadelmagere og Tapetserere i København, Frederiksberg og nærmeste Omegn. Man har endvidere bestemt, at Aktiebrevene ikke maa sælges eller borttransporteres eller paa anden Maade afhændes eller overdrages til andre, hvorved man har sikret sig, at Selskabet stedse forbliver paa Fagfællernes Hænder.

Det nye Foretagende viste sig forøvrigt snart at være lukrativ. Først lejedes der et lille Lokale, men da Dritten stadig gik frem, købtes der en Grund i Mariegade, hvor den nuværende Bygning opførtes. Saa godt et Udbytte gav Bankemaskinen, at man flere Aar igennem har kunnet afgive 1000 Kr. til Lavets Stiftelse. Naar man ikke har kunnet fortsætte med det smukke Exempel de senere Aar skyldes det den Omstændighed, at de nye tekniske Fremskridt paa Tæppebankningens Omraade, særlig den nye Støvsugningsmethode, har nødvendiggjort Anvendelsen af betydelige Midler til Anskaffelsen af en Støvsuger. Der er dog al Udsigt til, at det atter snart vil lykkes Selskabet at fortsætte sin godgørende Virksomhed, thi Driften er i Fremgang og ledes af kyndige Hænder og efter de nyeste Metoder.

Det Exempel, som Oprettelsen af det nævnte Aktieselskab har givet paa Nyttens af Sammenslutninger, er bleven godt fulgt og har sat Frugt paa mange Omraader.

En meget væsentlig Hjælper til de opnaaede Resultater har det 1898 stiftede Medlemsblad »Sadelmager- og Tapetserer-Tidende« været. Det er stiftet og redigeret af Tapetserer Sophus Penther og har siden det den 15. Oktober 1898 udsendt sit første Nummer med Aarvaagenhed og Dygtighed fulgt alle Bevægelser paa de faglige og organisatoriske Omraader. Redaktøren har selv taget en meget levende Del i alt, hvad der er sket indenfor Faget og dets Organisationer og det er derfor en selvsagt Ting, at Medlemsbladet

for kommende Slægter vil staa som et levende Udtryk for alle de Stemninger, der har raadet indenfor Sadelmagernes og Tapetserernes Kreds, siden det begyndte at udkomme.

Hvor levende Organisationstanken er bleven siden Lovene af 1889 fæstedes til Papiret afgiver de paa Generalforsamlingen den 7. Marts 1905 vedtagne nye Love et godt Vidnesbyrd om. Sammenligner man disse Loves § 1 med de ældre Loves, vil man straks se, at der i det mellemliggende Tidsrum er foregaaet et stort Fremskridt for de faglige Interessers Vedkommende.

Medens der i ældre Love som foran ført kun i al Almindelighed tales om at fremme Lavets Interesser, formes Maalet nu anderledes bestemt. Det hedder ganske karakteristisk: »Formaalet er at fremme Fagenes Interesser, samle disses Udøvere til kollegialt og fagligt Samarbejde og værne Lavets Medlemmers Rettigheder«.

Paa dette Virkefelt har Lavet i vor Tid udført et godt Stykke Arbejde, det har i stedse stigende Grad udviklet sig som det eneste naturlige Samlingspunkt for Udøverne af Sadelmagerne og Tapetsererne, særlig da siden Lavet har indmeldt sig i »Dansk Arbejdsgiver- og Mesterforening«.

Hvad der er sket er imidlertid saa nyt og delvis saa uafsluttet, at det maa forbeholdes en senere Tid at skrive hele denne Bevægelses Historie. Her skal kun nævnes, at den faglige i den allerseneste Tid er bleven yderligere fæstnet ved Oprettelsen af særlige Afdelinger under Lavet for Sadelmagerne og Tapetsererne.

Under Arbejdet for det faglige har man dog ikke glemt den velgørende Virksomhed. Særlig under Oldermænd V. Danielsens energiske Ledelse er det lykkedes til Erstatning for den gamle, mindre tidssvarende Fribolig i Meinungsgade at faa opført en ny i alle Henseender moderne indrettet Stiftelse paa Østre-Fasanvej i København, der rummer 20 Boliger for gamle værdige Lavsmedlemmer eller deres Enker og ugifte Døtre.

Ejendommen er erhvervet dels ved fast Prioritet (saaledes er den disponible Legatformue indsat som 2den Prioritet), dels ved frivillige Gaver og Bidrag samt ved Tilskud fra Aktieselskabet Sadelmagernes og Tapetserernes Aktie-Damp-Gulvtæppe-Bankemaskine. Det sidstnævnte Selskab har endvidere skænket den Grund, hvorpaa Friboligen er opført.

Saaledes har Lavet værdigt fortsat i den Broderlighedens Aand, der fra Arilds Tid har været Grundneren i Haandværker-Sammenslutningernes Liv.

Det vil blive Fremtidens Lavsledlemmer forbeholdt at gaa videre ad de afstukne Stier. Maatte Fortiden være dem en Lære om, at det kun ved at arbejde i Fællig kan lykkes at løfte de store Sten, men ogsaa en Mindelse om, at en Indsnævring indenfor Organisationsrammerne uden samtidig at aabne for Tilgang fra Lys og Luft fra Livet udenfor rummer lige saa store Farer som slet ingen Sammenslutning at have.

Tillæg.

Lavets ældste Artikler af 1460, 3. April.

Under wor herris aar mcdix then thorsdagh næst fore palme syndagh frambaræ beskeden *mæn*, som æræ Lassæ Todde, Peter Kaal, Joon Magnesson meth fleræ gode mæn aff rymsnidhere oc pungmagere æmætdæ i Köpn[ehaffn], een screfft pa wort radhhws for hetherlighæ *mæn* her Jachim Griis, ridder, høwitzman pa Kønnehaffn, oc for borgemestere oc radh i samæstædh oc lodh henne læsæs, hwilken screfft the beghe rætdæ at haffuæ fore there skra i there æmetde for ræt oc skel therefter at skickæ, hwilken screfft them war vnt oc tilladhet at nyde effter skelicheedh for theris skra, thoc wor nathigh herre koningis ræt, statz ræt oc priuilegia vfor-sømet oc vkræncht i alle made, ludendis som her effter screffuit standher.

1. Først at engen bruge rymsnidhere eller oc pungmager æmætdæ, vden han kan sih æmætdæ færducht, oc scule olderman oc stolsbroder hans gherning beseæ, ær hun tha færdugh, bruge æmætdet, thoc ey ellers, oc skal ware broder meth them.

2. Hwo som brodher eller søster worde wil i forscreffne æmætdæ, the scule wære vberuchtede donde folk, swo wæl man som swen eller quinnæ, oc skal giue til ingang hwer man eller swen først en lubesch march penninge, ther han wordher brodher, sidhen ther effter, naar honum tilsies, gøre en kost meth tw bøstæ, two færskæ ræter, thw fadh smør, two ostæ, hwedebrødh oc skonruggen, som ther til hører, oc two tønner øll.

3. Hwo annæn mantz swen holder, ther skils vloffligh fra syn husbonde, oc wordher honum atwaræt oc wil honum ey ower-giffuæ, giffue en tønne øll til brøderen, oc swennen fara til syn husbonde igen, oc bøde en march wax til alteret.

4. Hwilken brodher, som ickæ gør ræt køpmantz gotz, oc komer ther kæræmall ower, han gøre then folt, som han solde, oc bøde two mark wax til messen.

5. Ången fræmmætdæ, som hiidh fører aff swodane æmætz gherning, skal seliæ sith gotz vden weth heelt dusiin oc halff dusiin vndentaghne standendis kremere, som vde plege at standæ meth manggæ handæ thing, weth koningis ræt oc statzens, som *privilegia* vdwiser.

6. Fører oc nogher aff wort emædde noget aff wort emætz gherning til Køpenhaffn, tha skal olderman oc stolsbrodher thet gotz besee, om thet ræt lærdught [ær]; ware thet ickæ ræt færducht, han bøde therfore, som hiidh fører, modh koning oc stadhen, som thet sich bør.

7. Steffnæ scule wii holle fyræ synnæ om aræt, oc tha skal olderman oc stolsbrodher besee hwær broderis gerning; hwilken ickæ syn gherning rætfærdigh haffuer, bøde i lawet effter alle brøderis siælssæ, oc skal then radhman tilsies at wæræ ower æmætz steffnæ, som borgemestere oc radh tilkeser ther ower at wæræ. Oc hwilken ickæ komer til steffnæ, naar atwares, oc haffuer ey loghlight forfal, bøde en mark wax til messen.

8. Hwilken dreng swodant emædde læræ wil, han giffue en tønne øll strax til brøderen, eet fadh salt madh meth brødh, som ther til hører, oc en mark wax til messen.

9. Hwilken brodher eller brodhers swen eller gest, som kifuer eller slaar nogher i laws hws eller i gardhen, bøde en tønne øll til brøderen oc en mark wax til messen koningins oc statzens ræt vforsømet.

10. Hwo som spiær eller noghet theslighes vrænslæ gør i lawshws eller i gardhen eller therær sich vquemeligh meth syn ændæ eller kaller nogher skalk, herienssøn, thyff eller forrædher, bøde en tønne øll til brøderen oc en mark wax til messen, koningins ræt oc statzens vforsømet.

11. Hwilken brodhers søn, som kan sith æmætdæ oc wil besidde æmætdæt, han skal gøræ en halff kost oc wæræ ther meth frii.

12. Døør en donde man fra een donde quinnæ, hun ma bruge sith æmædde swo lengge, [til] hun fangger en donde man igen.

13. Hwilken man i æmætdet, som holder en swen, som ar-

beyder swenzens eghen gherning, oc husbonden fordathingger honum for syn swen, oc sæl swennen then gherning, hwsbonden giffue en tønne øll til brøderen oc swennen en mark wax til messen.

14. Naar nogher brodher eller søster affganger, tha scule the beghanggis aff lawæt meth en *vigilia* oc meth thre messer, oc hwilkit søsken, som til wordher saucht at følge thet til jordhe oc ickæ komer, bøde en mark wax til messen.

15. Ængen skal kæræ annæn for foget, førre han hauer thet kiærd for olderman oc stolsbrodher, thet wæræ swen eller hwsbonde, vnder en tønne øll til wide, koningis ræt og statzens vfor-sømet, om han ther innen faller; kan honum ey tha wetherfaris ræt, kæræ sidhen for foghet, borgemestere oc radh, som thet sich hørær.

16. Hwo olderman eller stolsbrodher owerløpær meth wredhe, bøde en tønne øll til brøderen oc en march wax til messen.

17. Hwilken siist wordher brodher, han skal gaa æmætzdís wærff oc budh til brøderen swo lengge, [til] en annæn komer, som brodher wordher, oc then gøræ sidhen sameledh.

18. Hwær brodher skal swaræ oc gøræ lawsræt for syn gæst.

19. Hwat olderman eller stolsbrodher brydher, bøde dubbelt.

[*Tilføjelse med en anden, samtidig Haand:*]

20. Hwilken syn eghen man skal worde i remesnidere æmætdæ oc pungmagere æmætdæ, han skal skeræ syn mester gherning i oldermantz hws.

21. Pa remesnidere æmetdæ skal han gøre eet betzsel, fadhæt howit lawet i fæm rynggæ, oc een forøol, fadhæt i thre rynggæ oc lødhet dopper pa alle knotte, oc fadhæ en slæt haghe oc gøre eet spennebæltæ vstraffwende.

22. Pa pungmagere æmætde skal han skeæ eet par dubelde hanske vpred meth silkæ, som thet sich hørær, oc han gør een godh ringgepwng oc een godh quinnæ pwng wæl vpredher, oc hwilken brodher som skal skeræ thenne mestergherning, tha skal han legge een halff tønne øll in for brøderne, naar han sker syn mestergherning, oc eet fadh salt ma[d] oc brødh ther til.

[*Tilføjelse med en tredje, samtidig Haand:*]

23. Wordher noger man eller quinnæ, eller hwo han hælzst

ær, som i thissæ æmætdæ æræ, noghen tiidh kiærd for olderman for geld, oc kens then, som pakæris, at han skyldigh ær, oc leggis honum laghdaghæ fore at betalæ innen xiiij dæghæ oc thet ey gør oc wil ey pleghe syn æmætzbrodher ræt, bøthæ en tonne øll til withæ.

[Tilføjelser med en Haand fra c. 1500:]

24. Item schal engen man tale vdhen oldermans loff, han betale strax j hwidh; sedher han offuerhørik, betale dublet.

25. Item hwo som offuerhørik gongher aff laws steffnæ oc ey wil gøre syn laws brodher ræth, han wæræ laweth saa næær, som brødere wil.

Lavets Artikler af 1514, 4. Avgust.

Wy borgemestere och raad i Kiøbenhavn gjøre alle witterligt, som nu ere och komme schulle, at aar efter guds biurdt tuszinde femhundrede paa det fiortende fredagen nest efter vinc[u]la Petri vppa vort raadhuusz for it siddende raadt var schichet fornumstige mend Boe Jenssen och Lave Hendrichszen, pungemagere, och alle laugsbrøderne af remmesnider embedet, pungemager embedet och taschemager embedet, vore kiere medborgere, szom samme tid forsamlede och tilstede vare, bekærede de dennem, att de ey maa nyde theris embede efter deris sch[r]aars indholdelsze med barchehan[s]chen, allunede hansche och sømsche hansche, diszligeste met barched leyer, allunet leyer och sømsche leyer, szom schinder och buntmager nu bruge, szom theris schraa eller privilegia iche vdvisser, och bade *forschreffne* remmesnider, pungemager och taschemager osz at efter wor byes privilegia, som wi hafue, schulle schiche oc hielpe dennem, at theris embede maa blifue wed magt, hafue wi nu szaa schichet det efter deris sch[r]aars indholdelsze oc embeders leylighed, helst fordi at thet ene embede forderfuer det andet, met mindre en huer bruger szit embede och

hollæ thet wed magt, huer effter szin le- lighed, szom embedet til-
hører, schall remmesznider embedet saa och taschemager embedet
och pungemager embedet hollis i alle maader medt alle puncte
och artichle, szom her efter følger.

1. Først at ingen schall bruge remesznier saa pungemager
och taschemagers embede, och schall ingen gjøre hansche af bar-
chet lær, ey af søms lær eller af allunet lær vden remmesznider,
pungemager och taschemager, fordi det er deris embede, och huo
szom saadant holle vill, hand schall tiene en danne mand udi 2
aar och bedis saa erlig och schellig till embede, och scheer szin
mestergierning i oldermands huusz, szaa som thisse artichle her
effter komme, udvisser, och schall siden oldermænd och stoelsbro-
der hans gierning beszee, om hun retferdig er; er hun da retfer-
dig, som hun bør, da bruge hand szit embede, dog ey for inden
hand er laugsbroder och hafuer gifuet 1 m. penninge i bøssen och
4 m. vox till meszen och ther till hafue gjort lauget fuldt, szom
schraaen vdwisser paa remmesnider embede, som thet sig bør,
och paa pungemager embede, szom der till hører, och siden bruge
sit embede och ey før; scheer det ochszaa, at andre embedsmænd
dierfuis till her imod at gjøre, vii *forschreffne* remesnider och
pungemager och taschemager bede borgemester och raad, at de
wille were os behielpelig at rette ther effter, som ther till bør.

2. Paa remesznier embedet schall hand gjøre et bedsell,
fadet hovit laug udi fem ringe och en farøll, fadet udi tree ringe
och loddopper paa alle knotte oc fahde en szlet hage och gjør it
szpennebelle v-straferdis, och schall hand legge j *tønde* øll ind for
brøderne strax den tid, hand scheer szamme mestergierning, och
iiij m. vox till meszen.

3. Paa pungemager embede schall hand skære it dubbelt par
handsche, och radhe dem op med guld och silche, szom ther till
bør, och hannd schall gjøre en god ringepung och en god quinne-
pung, schall hand den schiere i oldermands huusz och szammel[e]dis
strax en *tønde* øll ind for brøderne och 4 m. vox till meszen,
szom foreschrefuit staar.

4. Huo szom broder eller syster vill vere i *forschreffne* em-
bede, schall vere v-forrüttet danne folch, szaa vell mand szom
quinde eller och suend, och naar nogen broder haffuer schaaret

szin mestergierning, sziden derefter schall hand giøre en mester-kost, naar hand tillszig[es], medt tu fad salt mad, fire fersche retter, tu fad smør och med to oste med huedebrød och schonrougen, szom der till bür, och gifue der till to *tønder* øll szaa vell paa pungemagers embede och szom remmesznider embede.

5. Huilchen mand som anden mands suend holder, ther schils v-loflig fra szin hoszbonde, och vorder ham adtwaret, och vill hand ey ofuergifue suenden, da bøde hoszbonden j *tønde* øll till brøderne, och suenden far till szin hoszbonde, szom hand før tiente, och bøde 2 m. vox till meszen, och ingen schall tale broders suend till, førend hand hafuer [talt] till bunden, szom suenden tient, om hand er schilt loflig ved ham; [giør] hand ey thette, tha bøde ther to march vox fore till meszen.

6. Huilchen broder szom ey gjør rett kiøbmands godtz, oc kommer der kieremaall ofuer, tha gjør hand thend fuldt, han solde, och bøde 2 m. vox till meszen.

7. Enghen fremmeder, szom hid kommer och fører af saadanne wahre, schulle ey sellie sit godtz vden standnæ kremmere, som plege at stande ude med deris ware wed konningens rætt oc stadtzens, szom privilegia vdwiisz.

8. Stefne schulle wi holle i oldermands huusz 4 sinne om aaret, then første then neste søndag nest effter paasche marchet, then anden *sancte* Knuds kongis dagh, then tredie then søndag nest *sancte* Michels dag, den fierde fiorten dage for fastela[u]n; och da schall oldermannd och stoelsbroder beszee huer broders gierning, och huilchen icke szin gierning retferdig hafuer, hand bøde i laugget effter alle brøders sigelsze, och schall en raadmand tilszigis, som borgemester och raad tillkeszer ther ofuer at were; och huilchen broder icke kommer till stefne, naar han advaris, och hafuer ey louflig forfald, hand bøde 4 m. vox.

9. Huilchen dreng, som it af *forschreffne* embeder lære vill, gifue strax en *tønde* øll til brøderne och 4 m. vox till meszen, och huilchen broder som tager dreng at lere, hand schall følge hannem ind for brøderne och bevise, at hand er rette med andre artichle, som ther till bør, vnder en *tønde* øll wiide.

10. Huilchen broder eller suend eller giest, szom kifuer eller slaar nogen udi laugshuus eller i gaarden, bøde en *tønde* øll till

brøderne och 2 m. vox til meszen, konningens sag och stadzens v-forsømmet.

11. Huo szom spier eller diszligeste v-reussell gjør i laugs huusz eller i gaarden, eller therer sig v-bequemmelig med szin endæ eller kaller nogen schalch, tiuf eller forrædere, bøde en *tønde* øll och 2 m. vox til meszen, konningens rett och stadsens rett v-forsømmet.

12. Huer broder schall suare och gjøre fuldt for szin giest efter lags ret, end scheer det, at nogen broder biuder giest till nogen stor embeds kost eller och till noget annet laugs øll, da betale broder for szin giest, szom tilbørligt er, naar szom hannem tillszigis; huor hand sidder der udofuer och vill iche betale inden en fornetnt tid, gifue 2 m. vox till meszen och betale sziden dubbelt. Och huo szom helst szom oldermænd eller stolsbroder bryder, schulle de betale dubbelt, huad szom i laugs szamkomme scheer.

13. Huilchen broder[s] szøn, szom kand szit embede, hand schall gjøre en half kost och vere der med frie.

14. Dør en dannemand fra szin dannequinde, hun maa bruge embedet dag och aar, om hun iche gifter szig, scheer det och:zaa, at hun gifter szig och fanger den, szom embedet kand och er ey laugs broder, hand vinner lauget, som schraaen vduis; kan han och hun andet embede, vere lauget quit.

15. Huilchen mand i embedet er, szom hafuer en suen, szom arbeider szin egen gierning, och hoszbonden fordagtinger hannem for szin egen suen, och selger suenden den gierning, da bøde hoszbonden mod brøderne en *tønde* øll och suenden gifue 3 m. vox till alteret.

16. Naar nogen broder eller syster afgangar, tha schulle de begengis af lauget met en vigilias (!) och tree messere, och schall alle sødschende sigis till att følge dem till jorden; huilchen broder eller søster szom iche kommer och varis till, bøde $\frac{1}{2}$ *tønde* øll oc en march vox till meszen.

17. Engen schall kiere annen for fogeden, førend han hafuer kiert ham for oldermænden eller stolsbroder, vere szig enten hoszbonde eller suend, vden j *tønde* øll till viide, dog konnings rætt och stadsens v-forsømmet, om han der innen falder; kand hannem ey ret [veder]faris den ret er, da kiere szig siden for

foget, borgemester och raad, och huo szom oldermænd eller stolsbroder løber offuer med wredhe, bøde $\frac{1}{2}$ tønde øll och 2 m. vox till meszen.

18. Worder och nogen mand eller quinne, ehue the helst er, som i *forschreffne* remesznider, pungemager och taschemager embede er, nogen tid kiert for oldermænd och stoelsbrødre for giæld, och kiennis da then, ther paa kieris, at hand er schyldig, da leggis hannem lagdag fore inden 14 dage at betale, szom hannem blifuer forelagt, och hand sielff wedertager og ey will pleye szin embedsbroder reth, hand bød[e] j tønde øll till lauget och 2 m. vox till meszen och staa sziden szine laugs brød[r]e till rætte, i naar han kiærer.

19. Skall och ingen mand tale uten oldermænds loff, naar szom stefne holdis; en[d] scheer det szaa, at en broder kierer paa en, och oldermænden gifver thend ene liud, och annen broder ey liude vill och siden paa minnis aff oldermænden at gifve liud och ey will, bøde then broder, szom v-liud gjorde, 4 m. vox til meszen.

20. Scheer det och saa, at nogen broder sager anden paa stefne, och dømmis da noget af them effter sin schyld, szom schraaen udwiis, och vill ey liude men gaar ofuerhørig af dør, da were laget saa ner, szom alle brøderne dem tøchis.

21. Huilchen szom sidst broder vorder, hand schall paa embedtz verf [gaa] till alle brøderne, szaa tit szom oldermænden eller stoelsbroder tillsziger, szaa lenge en annen kommer och worder broder, och hand gjør sammeledis; en[d] scheer saa, at nogen broder szidder hiemme fra stefne for broders forszømmelse schyldt, tha bøde hand, szom brøderne schulle advare, alt det, szom broder brød, ther hiemme sad; schall och den, szom szidst broder blifuer, were tilbørlig oc plictig at optenne lius paa vor lags crone i nogher høythider om aaret, szom er først paaschedag, juledag, pindzedag, hellig legeme dag, voris herris opfarelse dag, alle hellige dag, alle apostels dage och alle jomfrue Marie dage, huilchet hand ey gjør eller forszømmer foruden loulig forfald; for huer tid, hand det forszømmer, bøde 2 m. vox.

22. Huilche brødre som tillsagt worde af olderman eller stoelsbroder at bere vor laugs stage eller lius i process hellig

legem dag, huilchen af them det forszømmer vden loulig forfald, bøde j tēde øll till brøderne och 2 m. vox till meszen

23. Item naar en suend paa *forschreffne* embede kommer i byen i tieniste med nogen laugsbroder, da schall szamme suend beviszis med schellige vidne, at hand er kommen erlig och schellig af sit lære eller med beszeglede breff; huor hand iche det kand gjøre, da bøde, som hand vor nyes gangen udi lære her, szom schraaen vdisser om leredrenge.

24. Item disze *forschrefne* puncter och artichle ville wi och vore effterkommere altid hafue fuldmagt at formere och formindsche effter embedtz leylighed, som embedet kand gafnlig och nyttigt kand vere.

Var thenne schraa giort aar, dagh och stedh, szom foreschreuit staar, med fogedens fuldbiurd och samtøche at saa udi alle maade holdes schall, som foreschrefuit staar. Till en større beviszning och bedre forvaring, at saa udi szandhed er, henge vi wor stads segell her fore.

Disse Lavsartikler er her aftrykte efter:
C. Nyrop: Danmarks Gilde- og Lavskraaer fra
Middelalderen II. Bind. Kbhn. 1895—1904.
